

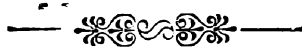
શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

શ્રી
ચરિતાવળી ભાગ ૨ જો.
વિભાગ ૨ જો.

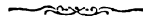

(સમકિત તથા બાર વ્રત ઉપર કથાઓનો સંગ્રહ.)

પ્રગટ કર્તા.

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.
ભાવનગર.

સંવત ૧૯૬૧.

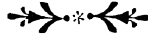
વીર સંવત ૨૪૩૧.

ભાવનગર—ધી “ વિદ્યા વિજય ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
શાહ પુરૂષોત્તમ ગીતાબાઇએ છાપ્યા.

કીંમત રૂ. ૦-૫-૦

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

૧ સમકિત ઉપર નરવર્મ રાજાની કથા.	૧
૨ પ્રથમ વ્રત ઉપર યજ્ઞદેવની કથા.	૧૧
૩ બીજા વ્રત ઉપર બે ભાઈઓની કથા.	૧૭
૪ ત્રીજા વ્રત ઉપર પશુરામની કથા.	૨૬
૫ ચોથા વ્રત ઉપર સુરપ્રિયની કથા.	૩૪
૬ પાંચમા વ્રત ઉપર ક્ષેમાદિત્ય તથા ધરણીની કથા. ૪૩	
૭ છઠ્ઠા વ્રત ઉપર બે ભાઈઓની કથા.	૫૩
૮ સાતમા વ્રત ઉપર પિતાપુત્રની કથા.	૬૩
૯ આઠમા વ્રત ઉપર ચિત્રગુપ્તની કથા.	૭૩
૧૦ નવમા વ્રત ઉપર મેઘરથની કથા.	૮૩
૧૧ દશમા વ્રત ઉપર પવનંજયની કથા.	૯૩
૧૨ અગિયારમા વ્રત ઉપર બ્રહ્મસેનની કથા.	૧૦૫
૧૩ બારમા વ્રત ઉપર નરદેવની કથા.	૧૧૨

ચરિતાવળી ભાગ ૨ જો.

વિભાગ ૨ જો.

(સમક્રિત ઉપર)

નરવર્મા રાજાની કથા.

સમ્યક્ત્વની દુઝી વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે સમજવી.
દર્શન મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમાદિક વડે ઉત્પન્ન થયેલા
અરિહંત કથિત તત્વશ્રદ્ધાન રૂપ શુભ આત્માના પરિભ્રમ
ને સમ્યક્ત્વ જાણવું. તેના ગુણ વિગેરે નરવર્મા રાજાની
કથાથી સમજી લેવા.

આ જંબુદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં મગધ દેશને વિષે
શોભાવડે સર્વ નગરીને જીતનારી વિજયવતી નામની
નગરી છે. ત્યાં નરેન્દ્રોની શ્રેણીઓ જેના ચરણમાં
નમસ્કાર કરી રહેલ છે એવો નરવર્મા નામે રાજા છે.
તેને અતિ રૂપવંત રતિસુંદરી નામે પટરાણી છે, બળે
કરીને વામુદેવ જેવો હરિદત્ત નામે પુત્ર છે અને સર્વ ગુહ્ય
મંત્રને જાણનાર મતિસાગર નામે મુખ્ય મંત્રી છે. પ્રૌઢ
સામ્રાજ્યવાળા રાજ્યને પાળતો નરવર્મા રાજા એકદા
સભા ભરી બેઠો છે, તેવામાં સભામાં બેઠેલા સભાસદોમાં
ધર્મ સંબંધી વાતો આ પ્રમાણે ચાલી-એકે કહ્યું- દક્ષિ-

(૨)

હુય, ઔદાર્ય, વૈર્ય, પરોપકાર અને લોક વિરુદ્ધનો ત્યાગ એજ
ધર્મ છે.’ એકે કહ્યું- ‘શ્રુતિઓમાં કહેલો અગ્નિહોત્રાદિક
ધર્મ તેજ ધર્મ છે.’ એકે કહ્યું- ‘કુળક્રમાગત ચાદયો આવેલો
ધર્મ તેજ ધર્મ છે, એકે કહ્યું- ‘ધર્મ કે અધર્મ પ્રત્યક્ષ
દેખાતા ન હોવાથી આકાશકમળની પેઠે તે છેજ નહીં.’
આ પ્રમાણે ધર્મના સંબંધમાં તેમને વાદ કરતાં જોઈને
જ્ઞાનવાનમાં શિરોમણી નરવર્મા રાજ ચિત્તમાં ચિંતવવા
લાગ્યો- ‘દાક્ષિણ્યતાદિવડે ધર્મ હોવાનો સંભવ નથી, કેમકે
તે તો સતપુરુષોનું આચરણ છે. શ્રુતિમાં કહેલ ધર્મ
પણ ધર્મ જણાતો નથી, કેમકે તે હિંસાદિકવડે દુષિત
છે. કુળક્રમાગત ધર્મ પણ ધર્મ સંભવેનહીં, કેમકે
તેમ હોય તો પછી ધર્મ રહિતજ કોઈ ન કહેવાય,
અને નાસ્તિકોનું કહેવું તો મિથ્યાજ છે, કેમકે
ધર્મ અધર્મ બંને ન હોય તો આ જગતમાં વિચિત્રતા
દેખાય છે તે શેની દેખાય? માટે આ બંધા કહે છે તેતો
વાસ્તવિક ધર્મ જણાતા નથી, ધર્મતો સર્વ ઉપાધિથી વિશુદ્ધ
હોવો જોઈએ. તો તેવો ધર્મ કયો છે?’ આ પ્રમાણે વિચારે
છે તેવામાં પ્રતિહારે આવીને રાજને વિજ્ઞાપિ કરી-
‘આપનો બાળ મિત્ર મદનદત્ત ધણે વર્ષે અહીં આવેલ છે
અને તે આપને મળવા ઇચ્છે છે.’ રાજએ તેને પ્રવેશ
કરવાની આજ્ઞા આપી એટલે તેણે અંદર આવી રાજને
નમસ્કાર કર્યો. રાજ તેને આલિંગન દઈને મળ્યો. પછી
તેણે પૂછ્યું- ‘હું મિત્ર! આટલા વખત સુધી તમે કયાં

હતા અને શું ઉપાર્જન કરી આવ્યા ? ” મદનદત્તે રાજાને નમીને કહ્યું-“ હું રાજા ! હું બહુ દેશોમાં ભ્રમ્યો, ઘણા આશ્રયો જોયાં અને ઘણું દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. ઉપરાંત આ નક્ષત્રોની શ્રેણી જોવો એકાવળી હાર ત્રણ વિધમાં મનોહર એવો મને પ્રાપ્ત થયો છે. ” રાજાએ કહ્યું-“ એ હાર ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયો તે વાત કહો. ” મદનદત્ત જોડ્યો-“ હું દેવ ! આ નગરમાંથી નીકળ્યા પછી હું ઘણી પૃથ્વી ભ્રમ્યો. અનુક્રમે દુષદિકા નામની અટવીમાં પહોંચ્યો. મધ્યાનહ કાળ થયો એટલે મને ઘણી તૃષા લાગી, તેથી જળને શોધવા તે અટવીમાં આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. ફરતાં ફરતાં એક સ્થાનકે દેવતાઓથી પરવરેલા ઇંદ્રની જેમ મુનિસમૂહથી પરવરેલા અને શેષનાગની જેમ ક્ષમા^૧ ના આધારભૂત એક આચાર્ય ભગવંતને સમવસરેલા દીઠા.

તે મુનિરાજની પર્ષદામાં બેઠેલા અનેક દેવોમાં એક દેવતા આ મહા શ્રેષ્ઠ એકાવળી હારને ધારણ કરીને પોતાની દેવી સહિત બેઠેલા હતા. મુનિ મહારાજ દેશના દેતા હતા, તેથી હું પણ દેશના સાંભળવા બેઠો. અમૃતના વર્ષાદિ જોવી તેમની દેશના સાંભળીને તત્કાલ દુઃખે છેદી શકાય તેવી ભારી બંને પ્રકારની તૃષા^૨ છેદ પામી. પછી દેશના

૧. શેષનાગ પક્ષે ક્ષમા એટલે પૃથ્વી, મુનિ પક્ષે ક્ષમા.

૨. દ્રવ્યતૃષા (પાણીનીતૃષા) અને ભાવતૃષા (દ્રવ્યાદિની વૃણા.)

સમાપ્ત થઈ તોપણ હું ગુરૂ મહારાજને ભક્તિ પૂર્વક નમ-
સ્કાર કરીને તેમની પાસે બેઠો. તે વખતે આ હારને પ-
હેરનાર દેવતા પોતાના બંધુની જેવી પ્રીતિથી મારી સામું
બોધ રહ્યો. પછી તે સ્વચ્છ બુદ્ધિવાળા-દેવે આચાર્ય ભગ-
વંતને પૂછ્યું- ‘ હે ભગવન ! આ મનુષ્યને બોધને મને
અતિશય પ્રમોદ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું શું કારણ ? ’ આચાર્ય
જાણ્યા—

‘ આ ભવથી પાછલે ભયે કૌશાંબી નામની નગરીમાં
જય નામના રાજાને મોટો વિજય નામે અને નાનો વિ-
જયંત નામે-એમ બે પુત્ર હતા; દૈવયોગે તે પુત્રોની માતા
તેમની બાળવયમાંજ મરણ પામી એટલે તેમને ધાવ્ય-
માતાઓએ ઉછેરીને મોટા કર્યા. અનુક્રમે યૌવનવય પામ્યા
એટલે રાજાએ તેમને યૌવરાજ્ય પદે સ્થાપિત કર્યા. તે બોધને
હૃદયમાં બળતી આરમાન માતાએ દુર્ધ્યાનને વશ થઈ તે
બંનેને વનમાં ગયા હતા ત્યાં ઝેર દીધું. તે વખતે નગરની
બહાર તેજ વનમાં દિવાકર નામના મુનિ પધારેલા હતા.
તે ધ્યાનમાં નિશ્ચળ થઈને ગરૂડ અધ્યયન ગજુવા લાગ્યા. તે
અધ્યયનના જાપથી જેનું આસન કંપાયમાન થયું છે
એવો ગરૂડધ્વજ ગરૂડ નામનો દેવતા મોટી ઋદ્ધિ સહિત
ત્યાં આવ્યો; અને અંજલી જોડીને તે મુનિસત્તમ પાસે
બેઠો. ગરૂડેશના પ્રજ્ઞાવધી બંને રાજકુમારને આરેહું

(૫)

વિષમ વિષ તત્કાલ સૂર્યના મંડળથી અધિકારનેા સમૂહ નાશ પામે તેમ નાશ પામી ગયું; તેથી તે બંને સાવધાન થયા. અહીં ગરૂડ દેવે તે મુનિસત્તમ પાસે અંજળી બેઠી તુષ્ટમાન ચિત્તે બેસીને ગરૂડ અધ્યયન શ્રવણ કર્યું. તે વખતે ગરૂડ અધ્યયનના વિષાપહારરૂપ મહાત્મ્યને ગુરુ મુખે સાંભળીને વિસ્મય પામ્યા સતા તે બંને રાજપુત્રો પણ તે મુનિ મહારાજના ચરણકમળમાં નમસ્કાર કરી તેમની સમીપે બેઠા. તે વખતે સુવર્ણકુમાર નિકાયના અધિપતિ ગરૂડ દેવે તે રાજ કુમારોને કહ્યું-‘હું રાજપુત્રો ! જો આ મુનિરાજ અહીં પધાર્યા ન હોત અને તેમણે ગરૂડ અધ્યયનનો પાઠ કર્યો ન હોત તો તમે ઓરમાન માતાએ આપેલા ઝરથી મરણ પામ્યા હોત. માટે આ વિશ્વ સેવિત મુનિ મહારાજ જેમણે તમને જીવિતદાન આપ્યું છે તેમની સમ્યક્ પ્રકારે સેવા કરજો. ’ આ પ્રમાણે કહી મુનિરાજને નમીને સુવર્ણ દેવ સ્વસ્થાને ગયો.

બંને રાજકુમારોએ સુવર્ણકુમાર કથિત હકીકતને સાંભળી સંસારથી વિરક્ત થઈ પિતાની આજ્ઞા લઇને તે મુનિરાજ પાસે ચારિત્ર મહણ કર્યું અને તીવ્ર તપને તપવા લાગ્યા. અનુક્રમે કાળધર્મ પામીને ઘોઠા રાજપુત્ર તે તું વિદ્યુત્પ્રભ નામે અને નાનો રાજપુત્ર વિદ્યુત્સુંદર નામે પહેલા દેવલોકમાં દેવતા થયા. તેમાંથી વિદ્યુત્સુંદર આયુષ્ય પૂર્ણ થયે અવધીને આ મદનદત્ત નામે કૌશાંબી નગરીના

(૬)

રાજા નરવર્માનો મિત્ર વણિક પુત્ર થયો છે; અને દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા માટે ભ્રમતાં ભ્રમતાં તે અહીં આવ્યો છે. તેને દેખીને પૂર્વભવના અભ્યાસથી તને તેના ઉપર અત્યંત રાગ ઉત્પન્ન થાય છે. ’

આ પ્રમાણે ગુરુમુખથી સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને તે દેવે બહુ હર્ષિત થઈને આ હાર મને આપ્યો. પછી ગુરુ મહારાજને પૂછ્યું- ‘ મને દેવપણું છતાં હુમણા નિદ્રાદિક પરાભવ થવા લાગ્યો છે તેનું શું કારણ ? ’ ગુરુએ કહ્યું- ‘ તારે સ્વપ્નના સમય નજીક આવ્યો છે તેના એ બધા ચિન્હ છે. ’ દેવે પૂછ્યું- ‘ હું અહીંથી વ્યવીને ક્યાં ઉત્પન્ન થઈશ અને મને યોધિના લાભ શી રીતે થશે ? ’ ગુરુ મહારાજે કહ્યું- ‘ તું નરવર્મા રાજાનો પુત્ર હરિદત્ત નામે થઈશ અને આ હાર જોઈને પ્રતિયોધ પામીશ. ’ આ પ્રમાણે ગુરુ મહારાજના મુખથી સર્વ સંશયોને દૂર કરીને તે દેવ સ્વર્ગમાં ગયો. પછી મેં ગુરુ મહારાજને નમીને આ હારની ઉત્પત્તિ પૂછી, એટલે ગુરુ બોલ્યા.- ‘ પૂર્વે જ્યારે નવેક અમરેન્દ્ર ઉત્પન્ન થયો ત્યારે યોધાને મસ્તકે શકેદ્રના પગ જોઈ ક્રોધાયમાન થઈને તે તેની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયો હતો. પછી જ્યારે શકેદ્ર વજ્ર ચૂક્યું ત્યારે તેનાથી ભય પામી માથું નીચું કરીને ભ્રમતાં તેના કંઠમાંથી આ હાર અહીંથી અસંખ્યાતમાં દ્વીપમાં ભૂમિ ઉપર પડી ગયો હતો. ત્યાંથી આ દેવના હાથમાં આવેલો તે તેણે આજે પૂર્વ સ્નેહના વશથી

તને આવ્યો છે. ' આ પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજને સુખેથી હારની ઉત્પત્તિ સાંભળી તેમને નમીને મેં અન્યત્ર ગમત કર્યું. પછી એકંદર પચીસ વર્ષ પૃથ્વી પર ભમી પુણ્ય દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને હું અહીં આવ્યો છું. હે રાજા ! તમને જે એક પુત્ર થયો છે અને જેનું નામ તમે હરિદત્ત પાડ્યું છે તે મારો પુર્વભવનો ભાઈ વિદ્યુતપ્રભ દેવતાજ થયો છે કે બીજો થયો છે તેની આપણે ખાત્રી કરીએ. " રાજાએ કહ્યું-“ હીક છે, આપણે તેને ઓસાવીએ અને આ હાર બતાવીએ. " તરતજ હરિદત્ત કુમારને ત્યાં ઓસાવ્યો અને તેને હાર બતાવ્યો. એટલે હારને દેખવાથી ' આવો હાર મેં પૂર્વે કંઈક દીડો છે ' એમ ઇલાપોહ કરતાં તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. રાજાના પૂછવાથી તેણે તેજ પ્રમાણે પોતાના પૂર્વ ભવાદિકની વાત કરી, કે જે પ્રમાણે મદનદત્તે રાજા પાસે કરી હતી.

રાજાએ વિચાર્યું કે પૂર્વે રાજસભામાં જે ધર્મ સંબંધી નિવાદ થયો હતો અને જેમાં છેવટે નિર્ણય ન થવાથી શંકા રહી હતી તે શંકાનો આ પુત્રના પૂર્વ ભવના વૃત્તાંતથી સ્વયમેવજ છેદ થયો છે અને ખરું ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાયું છે. આ વિધિને વિષે અરિહંત ભાષિત ધર્મજ ખરો ધર્મ છે અને તે પ્રાણીઓના ભવભયને છેદનાર અને શિવસુખને આપનાર છે. આ પ્રમાણે રાજા વિચાર કરે છે તેવામાં ઉદ્યાન પાળકે આવીને વધામણી આપી-“ હે સ્વામી !

આપણા નગરની બહાર પુખ્તવાતસક નામના ઉદ્યાનમાં બહુ શિથોએ પરવરેલા, ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનારા, સુર ને અસુરો જેમને નમી રહ્યા છે એવા અને ગુણે તેમજ નામે ખરેખરા ગુણધર નામના આચાર્ય ભગવંત સમવસર્ય છે.” આ પ્રમાણેના ખબર સાંભળી અભોધરની^૧ ધ્યનિ સાંભળવાથી મોર ખુશી થાય તેમ રાજા ઘણા ખુશી થયો, અને વધામણી લાવનારને પુકળ પારિતોષિક આપી વિદાય કર્યો. પછી ચતુરંગીણી સેના સજ્જ કરાવી પોતે હસ્તીના સ્કંધપર આફક થઈ પુત્રમિત્રાદિ સહિત સર્વ ઋદ્ધિ સંયુક્ત મુનિવંદન કરવા ચાલ્યો. તેમની સક્રિયે જઈ હાથી પરથી નીચે ઉતરી પાંચ પાંચ અભિગમન^૨ અને પ્રકારના જાળવી રાજાએ ગુરૂ મહારાજને વંદન કર્યું. પછી યથા-ચોગ્ય સ્થાને બેસીને કર્ણને અમૃત સમાન દેશના સાંભળના લાગ્યો, ગુરૂ મહારાજે દેશનામાં કહ્યું—

“ ભો ભગ્ય પ્રાણીઓ ! સર્વ ધર્મનું મૂળ, કાર, પ્રતિ-જ્ઞાન, આધાર, ભાજન અને નિધિ સમ્યક્ત્વજ છે; સમ્યક્

૧ મેધ.

૨ સચિત મૂકવું, અચિત ન મૂકવું. મન એકાગ્ર કરવું, એક સાડી ઉતરાસન કરવું અને પ્રભુ કે ગુરૂને દેખીને મરતકે અંજણી કરતી; એ પાંચ અભિગમન બાળુવા. એ ઉપરાંત બીજાં ખરૂં, છત્ર, ઉપાનહ, મુકુટ અને ચામર તજવાં એ રાજા સંબંધી પાંચ અભિગમન બાળુવા. *

એવા દેવ, ગુરૂ અને ધર્મમાં જે દેવાદિપણાની બુદ્ધિ તે સમ્યક્ત્વ અને તેથી વિપરીત તે મિથ્યાત્વ. એ અને અનુ-કર્મ મોક્ષ અને સંસારને આપનારા છે. તેમાં દેવ તે રાગ દ્વેષ રહિત જિનેશ્વર, ગુરૂ મહાવ્રતને ધારણ કરનારા મુનિ અને ધર્મ તે જિનેશ્વર કથિત દ્વ્યામૂળ-આ પ્રમાણેના ત્રણ તત્વની શ્રદ્ધાચુક્ત સમકિત માળા પ્રાણીની નર્ક અને તિર્યચગતિ તો થતીજ નથી અને દેવતાના, મનુષ્યના અને મોક્ષના સુખ તેને વશીભૂત થાય છે. અંતર્મુહૂર્ત માત્ર પણ જે પ્રાણી એ સમ્યક્ત્વને ધારણ કરે છે તે પ્રાણી અર્ધ પુદ્ગ-લાવર્તનની અંદર જરૂર સિદ્ધિપદને પામે છે.” આ પ્રમા-ણેની દેશના સાંભળીને નરવર્મ રાજાએ પુત્ર સહિત સમ્ય-ક્ત્વ પૂર્વક ગૃહીધર્મ અંગીકાર કર્યો અને ઘણા હર્ષિત થઈને પાછા પોતાના નગરમાં ગયા.

એકદા દેવલોકમાં દેવેન્દ્રે તેની પ્રશંસા કરી કે આ નરવર્મ રાજાને સમ્યક્ત્વમાંથી અળાવવાને માટે દેવતા પણ સમર્થ નથી. આવી તેની પ્રશંસાને નહિ સદ્દેહતો સતો સુવેગ નામનો દેવતા તેની પરીક્ષા કરવા માટે વૈકિંચ ઋદ્ધિને દ્રોણવતો મનુષ્યલોકમાં આવ્યો. તેણે અનેક પ્રજા-તાં અકાર્યોને કરતા મુનિઓ વિકૃર્ષિને રાજાને અતાવ્યા કે જેને જોવાથી જરૂર બીજા સમ્યક્ત્વધારીનું મન તો સર્વથા ધર્મથી જુદું પડી જાય. બુદ્ધિમાન નરવર્મ રાજા તો તેવા યતિઓને જોઈને હૃદયમાં વિચારવા લાગ્યો કે

(૧૦)

કપ, તાપ, હેઠ વિગેરેથી શુદ્ધ સુવર્ણની જેવું જૈનશાસન
તો નિર્દોષ છે. આ પ્રાણીઓ ખીચારા ભારેકર્મી હોવાથી
તે જૈનશાસનને લપુતા પમાડે છે. પરંતુ યુદ્ધરૂપ દ્રવ્યના
સ્વામીએ તેની સર્વ પ્રકારના પ્રયત્ન વડે રક્ષા કરવી
જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે મીઠા વચનોથી તે
અકાર્યના કરનારા મુનિઓનું નિવ્ધરણ કર્યું. સુવેગ દેવતાએ
નરવર્માને ધર્મમાં નિશ્ચળ જાણ્યા એટલે તેમને નમસ્કાર
કરીને કહેવા લાગ્યો-“હું રાજેન્દ્ર! તમે ધન્ય છો કે જે-
મની શ્લાઘા દેવેન્દ્ર દેવસભામાં બેસીને કરે છે.” આ
પ્રમાણે કહી પોતાનો મુગટ તેમને આપી તે દેવ અદૃશ્ય
થઈ સ્વસ્થાને ગયો.

નરવર્મા રાજાએ સમકિત મૂળ વૃદ્ધિવર્ધ થણા કાળ
પર્યંત પ્રતિપાલન કર્યો. પછી યોગ્ય અવસરે પુત્ર સહિત
ચારિત્ર અંગીકાર કરી નિરતિચાર પાળીને સદ્ગતિનો
ભાજન થયો.

આ પ્રમાણે સારા કૃષ્ણવાળા નિર્મળ સમ્યક્ત્વથી નર-
વર્મા રાજાને પ્રાપ્ત થયેલા સ્વર્ગ, મનુષ્ય અને ભોક્ષના મુખને
જાણીને ઉત્તમ જનોએ નિરંતર તેને વિષે આદરવાળા થવું.

પ્રથમ વ્રત ઉપર યજ્ઞદેવની કથા.

શ્રાવકને પહેલું વ્રત સ્થુલ હિંસાના ત્યાગ રૂપ છે. એકદી વિગેરે બાદર જીવોની અપ્રશસ્ત એવા ક્રોધાદિકના ઉદયથી પ્રમાદના પ્રસંગવડે જે હિંસા કરવી, તેમને દેહથી જુદા કરી નાંખવા, તેનું નામ સ્થુલહિંસા. તેનો જે ત્યાગ તે પ્રથમ વ્રત. એ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે.

૧ દ્વિપદાદિકને નિર્દયપણે તાડન કરવું તે, ૨ દ્વારકા વિગેરેથી બાંધવા તે, ૩ કાન વિગેરે છેદવા તે, ૪ શક્તિ ઉપરાંત ભાર આરોપણ કરવો તે, ૫ અન્નપાણીનો રોધ કરવો તે. આ પાંચે અતિચાર ક્રોધાદિક વડે ધ્યેસા સમજવા. અહીં ક્રોધ પ્રક્ષ કરે કે તેમણે વધાદિકનો ત્યાગ કરેલો ન હોવાથી-માત્ર પ્રાણનું વ્યપરોપણ તજેલું હોવાથી તેમનું વ્રત મલીન થતું નથી તો તેમને આ અતિચાર કેમ લાગે ? કેમકે અંગીકાર કરેલું વ્રત તો અખંડિત છે, તેથી આ અતિચારની અનુપપત્તિ છે. તેનો ઉત્તર-મુખ્ય વૃત્તિએ તો પ્રાણના અતિપાતનોજ ત્યાગ કરેલો છે, પરંતુ પરમાર્થથી વધ બધાદિકનો પણ ત્યાગ કરેલો છે એમ સમજવું. કેમકે તે પ્રાણાતિપાતના હેતુભૂત છે.

વળી પ્રક્ષ ઉઠે છે કે જે પરમાર્થે વધ બધાદિકનો

(૧૨)

પણ ત્યાગજ છે તો તે કરવાથી અતિચાર શા માટે લાગે ?
 વધ ઈંધન કરવાથી તેનો ભંગ થાય. તેનો ઉત્તર-વ્રત
 એ પ્રકારે છે. ૧ અંતર્વૃત્તિથી અને ૨ બહિર્વૃત્તિથી.
 તેમાં કોપાદિકવડે વધઈંધનાદિકમાં પ્રવર્તવાથી- દયાશન્ય-
 પણ પ્રાપ્ત થવાને લીધે અંતર્વૃત્તિએ તો વ્રત ભંગ થાય છે,
 પણ પોતાના આયુષ્ વિગેરેના બળથી તે જતું મરણ પા-
 મતા ન હોવાથી બહિર્વૃત્તિએ વ્રત ભંગ થતો નથી, તેથી
 વ્રતનું ભંગાભંગ જે સ્વરૂપ તેને અતિચાર જણવા. કોઈ
 કહે કે ‘ માફ નહીં ’ એવા વ્રત લેનારને મૃત્યુ પામ્યા
 વિના અતિચાર કેમ લાગે ? તેને એજ ખુશ્માસો સમજવો
 કે ‘ કોપાયમાન ઇન્દ્રે ન્યારે વધાદિ કરે છે ત્યારે તેનામાં
 નિરપેક્ષપણ આવે છે. પ્રાણીના ન મરી જવાથી તેનો
 નિયમ રહે છે, પણ દયાહીનપણ આવવાથી તેના દેશનો
 ભંગ થાય છે, તેથીજ એ અનાભોગ, અતિક્રમાદિવડે
 સર્વત્ર અતિચારજ લાગે એમ કહેવું છે. ’ આ પ્રથમ
 વ્રત ઉપર યજ્ઞદેવની કથા જૈનપંથુને જણવા યોગ્ય હોવા-
 થી અહીં દાખલ કરી છે.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં કલિંગ નામના દેશમાં સુવેલા નામે
 નગરી છે. ત્યાં સુમિત્ર નામે રાજા છે અને તારા નામે
 તેને રાણી છે. તેને બંધુદેવ નામે મંત્રી છે, તેની મહિમા
 નામની સ્ત્રીથી તેને એ પુત્ર થયા છે. મોટો યજ્ઞદેવ
 નામનો પુત્ર વિનયાદિ ગુણો સહિત અને નાનો શિવદેવ

નામે પુત્ર સ્વભાવેજ નિષ્કુર છે. તેઓ યૌવનાવસ્થા પામ્યા, એટલે તેના પિતાએ શ્રેષ્ઠ કન્યાઓ તેમને પરણાવી. તે ખાતે નિરંતર રાજ સેવા કરવા લાગ્યા. રાજાએ પણ તેમના સ્વભાવ ઓળખ્યા, તેથી રાજાને યજ્ઞદેવ ઉપર વધારે પ્રીતિ થઈ.

અન્યદા તે રાજાના મહિંદર નામના સેનાનીની મદનસુંદરી નામની કન્યા શિવદેવે દીડી. જોતાંજ તેના રૂપથી મોહપામેલો તે શુન્ય ચિત્તવાળો થઈને ઘરે ગયો. તેને એવો શૂન્ય થઈ ગયેલ દેખીને તેના પિતાએ આગ્રહ પૂર્વક તેનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તેણે કહી બતાવ્યું. પછી તરતજ મંત્રીએ તે કન્યાની યાચના કરવા માટે સેનાની પાસે પોતાના માણસને મોકલ્યો. તેણે જઈને યાચના કરી એટલે સેનાની અંજલી જોડીને બોલ્યો—‘આ વાત બહુજ મુંઢર છે, પરંતુ મેં એ કન્યા પ્રથમ નંદિધોષ નામના સંધિ પાળના પુત્રને આપેલી છે. હજી પણ જો કોઈપણ કારણથી તે મારી પુત્રીને પરણશે નહીં તો હું જરૂર એ કન્યા શિવદેવને પરણાવીશ.’ આ પ્રમાણેની વાત મંત્રીસેવકે આવી મંત્રીને કહી, તે સાંભળીને મંત્રીપુત્ર શિવદેવ કામને કોંઈની તીવ્ર બાધાવડે માફા ચિત્તવાળો થઈ ગયો.

આ હડીકત સાંભળીને નંદિધોષ મદનસુંદરીને પરણવામાં વિશેષ આદરવાળો થઈને પરણવા માટે સેનાનીને

ત્યાં આવ્યો. એ હકીકત સાંભળીને મંત્રીપુત્ર શિવદેવ
 બોલ્યો-“ એ મદનસુંદરીને જે એ દુષ્ટાત્મા નંદિયોપ પર-
 છુશે તો હું એને જરૂર ચમત્તે ઘેર પહોંચાડીશ.” આવેલ
 તેનો માઠો વિચાર જાણીને મંત્રીએ યજ્ઞદેવને કહ્યું-“ આ
 શિવદેવને આ પાપકર્મમાંથી શી રીતે નિવર્ત્તાવવો? ” પણ
 વળી તે બોલ્યો-“ હા, યાદ આવ્યું આપણે તેને કોઈ
 રીતે વજ્રસેન ગુરૂ મહારાજ પાસે લઈ જવો; તે જરૂર
 તેને પ્રતિબોધ પમાડશે. ” આ પ્રમાણે વિચારી બંને પુત્રને
 લઈને તે ગુરૂ મહારાજ પાસે ગયો. ત્યાં તેમને નમસ્કાર
 કરીને આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરી —“ હુ પ્રભુ ! અમને
 ગ્રહીધર્મનું સ્વરૂપ તેના રૂળ સહિત કહો.” ગુરૂ મહારાજ
 બોલ્યા-“ સર્વત્ર દયામૂળ ધર્મ કહેલો છે. તે ધર્મ અલય-
 દાનવડે અત્યંત રૂળને આપનાર છે. તેમાં દ્વિવિધ ત્રિવિધ
 નિરપરાધી વ્રસ જંતુઓના વધનો જે નિષેધ તે પ્રથમ
 વ્રત છે, અને તેજ વાસ્તવીક ધર્મ છે; શેષ વ્રતો આ વ્રતની
 રક્ષાને માટે કરતી વાડરૂપ છે; એ વ્રતોના આરાધનથી
 મનુષ્યના અને દેવતાના સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને અનુક્રમે
 મોક્ષ મળે છે. આ પ્રથમ વ્રતના કોષથી ઉત્પન્ન થયેલા
 એવા વધ બંધનાદિક પાંચ અતિચાર છે તે જાણીને યત્ન
 પૂર્વક વર્જવા; એ વ્રતને જે પ્રાણિ ગ્રહણ કરતા નથી અથવા
 ગ્રહણ કરીને અતિચાર લગાડે છે તે મહા માતાં એવા
 દુર્ગતિના દુઃખ નિશ્ચયે ચિરકાળ પર્યંત ભોગવે છે. ” આ

(૧૫)

પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજને કહેલા વ્રતના સ્વરૂપને જાણીને યજ્ઞ-
દેવે તે પ્રથમ વ્રત અંગીકાર કર્યું. પરંતુ શિવદેવ ક્રોધાન્વિત
ચિત્તવાળો હોવાથી તેણે તે વ્રત ગ્રહણ કર્યું નહીં. પછી
ગુરૂ મહારાજને નમીને સૌ સ્વસ્થાનકે આવ્યા.

શિવદેવે જ્યારે સાંભળ્યું કે મદનસુંદરી નંદિધોષને પરણી
ત્યારે તે બોલ્યો- ‘સંવિપાળના એ પુત્રને હું જરૂર મારીશ.
અને જ્યાંસુધી મારી નહીં શકું ત્યાં સુધી શય્યા ઉપર
સૂઈશ નહીં તેમજ પુષ્પમાળા પિંગેરે ધારણ કરીશ નહીં.’
મંત્રી તેનો આવો મહા મારો સંકલ્પ સાંભળીને વૈરાગ્ય
પામ્યો. તેથી તરતજ ગુરૂ મહારાજ પાસે જઈને તેણે આ-
રિત્ર અંગીકાર કર્યું. પાછળ યજ્ઞદેવે તે સર્વ વાત રાજા
પાસે જઈને નિવેદન કરી.

રાજાએ તુષ્ટમાન થઈને યજ્ઞદેવને મંત્રીપદ આપ્યું.
અને શિવદેવને બોલાવીને તેણે ધારેલા કાર્યની મનાઈ કરી;
ત્યાં તો તેણે રાજાના ઉપરોધથી તેમનું કહેવું કબુલ કર્યું,
પરંતુ તે રાત્ર દિવસ સર્પની જેમ નંદિધોષના છળ જોવા
લાગ્યો. એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો વ્યતિક્રમ્યા. એકદા
અનંગ ત્રયોદશીને દિવસે વસંત ઋતુમાં નગરના સર્વ
લોકો સર્વ ઋદ્ધિ સમેત કીડા કરવા માટે વનમાં ગયા છે,
તે દિવસે શિવદેવના હેડ પુરૂષે આવીને તેને ખચ્ચર આપ્યા
કે આજે સાંજે અદ્ય પરીવારે નંદિધોષ ઉદ્યાનમાં જનાર

જે આ પ્રમાણે સાંભળીને તે સન્નદ્વજદ્વ ધમ પ્રથમથી ઉદ્યાનમાં જઈને સંતાપ રહ્યા. નંદિધોષ સાંજને વખતે જો વનમાં કામદેવની પૂજા કરવા આવ્યો. તે વખતે મંત્રી-પુત્રે ત્યાં તેની સાથે યુદ્ધ કર્યું અને બાજતર તથા શસ્ત્રાદિ વિનાના નંદિધોષને હણી ત્યાંથી ભાગ્યો. માર્ગમાંજ સંધિપાળ સામે મળ્યો. તેણે તેને પકડ્યો અને રાજાને સર્વ હકીકત નિવેદન કરી. રાજાએ શિવદેવને પ્રગટ અન્યાયી બતાવીને તેની ઉપેક્ષા કરી એટલે સંધિપાળે તેને હણી નાંખ્યો. મરણ પામીને તે મહા દુર્ગતિએ ગયો.

યજ્ઞદેવને નગરના લોકોએ પોતાના ભાઈનું પૈર લેવા માટે વારંવાર પ્રેરણા કરી, પરંતુ તે ચિંતમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે સર્વ પ્રાણી અનંતીવાર મિત્ર પણ થયા છે અને શત્રુ પણ થયા છે; તો તેમાં અહીં સ્વજન કે પરજન કોને ગણવા? જે જેનાથી પૂર્વે હણાયો હોય છે તેની સાથે તેને શત્રુતા થાય છે; એવી પૂર્વ શત્રુતા વિના જન્મોત્તરમાં કોઈ પ્રાણી બીજાને કેમ હણે? આ પ્રમાણેના વિચારથી અવિ-વેકીઓના વચનોવડે જીવહાતની વિરતિરૂપ પોતાના પ્રતથી પર્યંત જેવા સ્થિર મનઘણો યજ્ઞદેવ કિંચિત્ પણ ચળાય-માન થયો નહીં. પોતાના અંગીકાર કરેલા પ્રતનું ચિર-કાળ પર્યંત નિરતિચાર પ્રતિપાલન કરીને તે બુદ્ધિમાન યજ્ઞદેવ આ જીવમાં સત્કીર્તિને પામ્યો અને પરજનમાં સ્વર્ગાદિ મુખનું ભાજન થયો.

આ પ્રમાણે બહુ દુષણની અને બહુ સદ્ગુણની શ્રેષ્ઠિ-
યાળા પ્રાણાતિપાત કરવાની અને ન કરવાની ઉપર શિવદેવ
અને યજ્ઞદેવના દૃષ્ટાંતને પાંચીને ઉત્તમ પ્રાણીઓએ નિરંતર
સર્વ પ્રાણીઓની ઉપર કરાણા ભાવ રાખવો, જેથી સ્વર્ગ
અને અપવર્ગના ફળની પ્રાપ્તિ થાય.

બીજા વ્રત ઉપર બે ભાઈઓની કથા.

બીજા અણુવ્રતમાં શ્રાવકને પાંચ મોટાં જીવં બોલવા-
ના ત્યાગ હોય છે. તે પાંચ આ પ્રમાણે-દેવાદિ કારણથી
નિર્વિષ કન્યાને વિષ કન્યા કહેવી વિગેરે કન્યાલીક, અદ્ય
દુધ આપનારી ગાયને બહુ દુધ આપનારી કહેવી વિગેરે
બચાલીક, પારકી જમીનને પોતાની કહેવી તે ભૂમ્યલીક,
આ ત્રણ પ્રકારમાં ઉપસક્ષણથી સર્વ દ્વિપદ ચતુષ્પદસંખ્યાથી
અલીક-જીવું ન બોલવું. ધન ધાન્યાદિની થાપણ કોઈએ
મૂકી હોય તે ઓળવવી તે ન્યાસાપહાર. આના અદત્તા-
દાનમાં સમાવેશ થાય છે છતાં એમાં વચનનુંજ પ્રાધાન્ય-
પણું હોવાથી મૃષાવાદ રૂપ છે, તથા પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય
વિષયમાં સંકોચ થવાથી અથવા મત્સરાદિક કારણથી
ખોટી સાક્ષી પૂરવી તે પાંચમું મૃષાવાદ છે. આ પાંચમા

મુપાવાદનો સમાવેશ દ્વિપદ ચતુષ્પદાદિક અલીકમાં થાય છે જતાં જુદી સાક્ષીનું લોકમાં અતિ ગદ્દિતપણું હોવાથી તેનું પ્રથમ અહણ કર્યું છે. આ પ્રતના પાંચ અતિચાર છે.

૧ કેર્કની ઉપર વગર વિચારે અછતા દાખનું આરોપણ કરવું—આ ચાર છે ઇત્યાદિ કહેવું તે.

૨ કેર્કને એકાંતે વાત કરતાં દેખીને આ અમુક અમુક રાજ્ય વિરુદ્ધાદિ વિચારો કરે છે એમ કહેવું તે.

૩ પોતાની સ્ત્રી વિગેરેએ વિશ્વાસ લાવીને કહેલી વાત ખીજને કહી દેવી તે.

૪ અજાણ્યા મંત્ર, ઔષધાદિકનો ઉપદેશ કરવો. કોઇને ખોટું રસ્તે ચડાવવો તે.

૫ ખોટી સહી સીકકો વિગેરે કરવા વડે ખોટો લેખ (દસ્તાવેજ) બનાવવો તે.

આ અતિચારો જાણીને તેનાથી દૂર રહેવું. જે પ્રાણી નિરતિચાર ખીજું પ્રત પાળે છે તે સુખ પામે છે અને જે પ્રાણી એ પ્રત અંગીકાર કરતો નથી—જીકું ખોડે છે; અને અંગીકાર કરીને નિરતિચાર પાળતો નથી—અતિચાર લગાડે છે તે દુઃખ પામે છે. તે ઉપર બે ભાષ્યોની કથા આ પ્રમાણે—

આ ભરતક્ષેત્રના કાંચનપુર નામના નગરમાં સિંહ

૧ નિવંતીકપણું.

મુલ્ય પરાક્રમી સમરસિંહ નામે રાજા હતો. તે નગરમાં
 વેદાદિ શાસ્ત્રના પારંગામી અને હાત્ર સમૂહને નિરંતર અભ્યા-
 સ કરાવનારા સાગર અને અગ્નિશિખ નામના બે ઉપાધ્યાય
 ભાઈઓ રહેતા હતા. તેઓ પૂરે શક્તિમતી નગરીમાં
 રહેનારા બુદ્ધિવંતોમાં ધુરંધર દ્વિરકદંબક ગુરુની પાસે ભ-
 ણ્યા હતા. અન્યદા તેઓએ સાંભળ્યું કે-ક્ષીરકદંબક ગુરુ
 મૃત્યુ પામ્યા છે અને તેને પદે પવિત્રક નામના નંમતો પુત્ર બેઠો
 છે, તેમજ વસુ નામનો રાજપુત્ર જે પ્રથમ તેને સહાધ્યાયી
 હતો તે રાજા થયો છે. અન્યદા નારદ નામનો બ્રહ્મચારી
 તાપસ જે કે પ્રથમ તે પવિત્રકનો સહાધ્યાયી હતો તે ફરતો
 ફરતો ત્યાં આવ્યો અને પવિત્રકનો આતથિ થયો. તે વખતે
 બીજા છાત્રાને લાજાવનાં અર્જયષ્ટક્યં એ વાક્યનો અર્થ
 મંદ બુદ્ધિવાળા પવિત્રકે એવો કર્યો કે ‘ પશુથી યજ્ઞ
 કરવો. ’ તે સાંભળીને નારદ બોલ્યો-“હું ભાઈ ! તું આવો
 બુઠો અર્થ કેમ કરે છે ? ‘ અજ ’ શબ્દનો અર્થ તો ‘ ત્રણ
 વર્ષની શાળ ’ એવો ગુરુએ કહેલો છે. ” આ બાબત
 તે બંનેને બહુ વિવાદ થયો. બંને પોત પોતાના અર્થને
 ખરો કહેવા લાગ્યા. છેવટે વાત બહુ આગ્રહમાં પડવાથી
 ‘ જે ખોટો કરે તેનું મસ્તક બચ ’ એવું સામસામું બંનેએ
 પણ કર્યું. પછી તે વાતનો ઇન્સાફ કરાવવા માટે પોતના
 સહાધ્યાયી અને સત્ય બોલનારા તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા
 વસુરાજ પાસે તેઓ રાજ્ય સલામાં ગયા અને બંનેએ

(૨૮)

પોત પોતાની વાત કહી સંભળાવી. તે વખતે પોતાના અધ્યાપકના પુત્રની દ્વાક્ષણ્યતાથી વસુરાજને 'અર્જયષ્ટવ્યં' એ શબ્દનો અર્થ 'જોડવાડે યજ્ઞ કરવો' એવો અસત્ય કયો. તેજ વખતે તેના આસનના અધિષ્ઠિત દેવતા-ઓએ તે વસુરાજને અપેરાના પ્રહારવડે મારી નાખ્યા અને પર્વતક કંલેશનું ભાજન થયો.

આ પ્રસંગેની લોકવાર્તાને સાંભળીને સાગર બોલ્યો- 'અહો! પર્વતક શા માટે ખોટું બોલ્યો?' અગ્નિશિખ કહે- 'તમાં તેનો શો દોષ છે? તેણે તો મુખ્ય અર્થ હોતો તે કહ્યો.' સાગર કહે- 'અરે! શું એ અર્થ મુખ્ય છે? જો એ અર્થ મુખ્ય હોત તો તેને આપું ફળ કેમ મળ્યું?' સાગરનાં આવાં વચનથી ગાઢ દ્વેષ લાવીને અગ્નિશિખ બોલ્યો- 'આ જગતમાં તો ન્યાયથી અને અન્યાયથી બંને પ્રકારે દંડ થતો દેખાય છે. શું તમે પુરાણમાં કહેલું માંડવ્ય ઋષિનું દૃષ્ટાંત સાંભળ્યું નથી?'

એક અરણ્યમાં એકાગ્રમનથી માંડવ્ય ઋષિ અતિ દુષ્કર તપ કરતા હતા. તેવામાં એક દિવસ કોઈ ચોર નણકના શેહેરમાં ચોરી કરીને ભાગ્યો. પાછળરાજપુર પોતે બહુ ઉતાવળા આવતાં દેખીને ભય પામેલા ચોરે લાવેલી વસ્તુ તે ઋષિ પાસે મૂકી દીધી અને પોતે આઘો પાછો ચલ્ય ગયો. પાછળ આવી પહોંચેલા રાજપુરમાં એ ઋષિની પાસે ચોરાયેલી વસ્તુ દેખીને વિચાર્યું—

‘આ ઋષિજ ચોર છે, પણ આપણને આવનાં દેખીને આ દંભ કયો છે.’ આ પ્રમાણે વિચારી તે ઋષિને ખાંધી તેઓ મુદામાલ સહિત રાજા પાસે લઇ ગયા. રાજાએ પણ રહસ્યવૃત્તિથી ‘તે દુષ્ટ ચેષ્ટાવાળાને હુણી નાખો’ એવી આજ્ઞા કરી. તરતજ રાજપુરુષોએ તેવાજ ધ્યાનમાં નિશ્ચળ એ ઋષિને ગદેડાપર બેસાડ્યા અને ગામમાં ફેરવી વધસ્થાનકે લાવીને શૂળી ઉપર આરોપણ કર્યા. જ્યારે તેની ઝાતીને ભેદીને શૂળી બહાર નીકળી ત્યારે તેને અત્યંત પીડા ઉત્પન્ન થવાથી તે ધ્યાન ભ્રષ્ટ થયા. એટલે સાવચેત થતાં પોતાને તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયેલ જાણી ક્રોધવડે તે વિચારવા લાગ્યા-‘શું આ પુરુષો જેણે મને શૂળીએ ચડાવ્યો છે તેને હુણું? પણ એ સેવકોને હુણવાથી શું? માટે ‘સત્યાસત્યનો’ વિચાર ન કરનારા રાજાનેજ હુણું.’ વળી વિચાર્યું-‘તેનો ધર્મરાજાની આજ્ઞાનો અમલ કરનાર છે, માટે રાજાને ન હુણતાં ઉઘ તપરૂપ અગ્નિવડે તે ધર્મરાજાનેજ ભસ્મીભૂત કરી નાખું.’ આ પ્રમાણે વિચારીને તે ઋષિ ધર્મરાજાની ઘાત કરવાને જેવા ઉદ્ધમવંત થયા છે, તેવામાં ચિત્રમુખે ધર્મરાજાની પાસે આવીને આ પ્રમાણે નિવેદન કર્યું. ‘આ ઋષિનું પાપ શું શું છે? આ તેને કયા પાપની શિક્ષા છે?’ ધર્મરાજાએ કહ્યું-‘મેં તેના પૂર્વ પાપની યોગ્ય શિક્ષાજ કરી છે, કારણકે મારો તો સ્વકૃત કર્માનુસારજ વ્યાપાર છે.’ આ પ્રમાણેની ચિત્રમુખે ને ધર્મરાજા વચ્ચે

થતી વાતચીત સાંભળીને ઋષિ વિચારવા લાગ્યા-‘ મેં પૂર્વે શું પાપ કર્યું હતું કે જેથી મારે શૂળીએ ચડવું પડ્યું ? ’ તરતજ જ્ઞાનવડે તેને જણાયું કે-‘ પૂર્વે વતસપાળના ભવમાં મેં કાંઈવડે ભૂને વિંધી હતી તે પાપનું આ ફળ મને પ્રાપ્ત થયું છે. ’ આ પ્રમાણે પોતાના પૂર્વ દુષ્કૃતને જાણવાથી તે ઋષિ નામના દર્શનથી દીપક શાંત થઈ જાય તેમ શાંત થઈ ગયા અને સમાધિએ મૃત્યુ પામ્યા. ”

આ દૃષ્ટાંતથી હું સાગર ! એમ સમજવું કે સર્વ જીવોનો પોતાના કરેલાં કર્મોથી છુટકો થતો નથી, તેથી કોઈ બીજાં પૂર્વ કર્મથી વસુને અને પર્વતકને દુઃખની પ્રાપ્તિ થઈ છે; કોઈ બોટી વ્યાખ્યા કરવાથી થઈ નથી. તેણે તો મુખ્ય વ્યાખ્યા જે હતી તેજ કરી છે તો તેમાં તેનો શો દોષ છે ?

સાગર બોલ્યો-‘ હું ભાઈ ! તું કદાચહથી એવું ન બોલ, કેમકે જ્યાં હિંસા છે ત્યાં નિઃસ્વરે ધર્મ નથી, એ વાત યુક્તિયુક્ત છે. ’ અગ્નિશિખ રોપથી કહે કે- ‘ શું તેં નથી સાંભળ્યું કે-પુરાણ, માનવધર્મ, સાંગવેદ અને ચિકિત્સા શાસ્ત્ર એ ચારે આજ્ઞા સિદ્ધજ છે; તેમાં કોઈ હેતુ વિચેરેતો વિચાર કે આક્ષેપ કરવો નહીં. ’ સાગર કહે કે-‘ આ તમારું વચનજ કહી આપે છે કે એમાં કોઈક વક્તવ્યતા (કહેવાપણું) છે, નહિતો જેનું નિર્દોષ કાંચન હોય છે તે પરિક્ષા કરાવતાં ભય રાખે છે ? નથી રાખતો. ’

આ પ્રમાણેનાં સાગરનાં વચન સાંભળીને કોપવડે સાક્ષાત્ અગ્નિની જેવો પ્રજ્વલિત થયો સતો અગ્નિશિખ બોલ્યો-
 ‘ અત્યારથી તારી સાથે બોલવાથી સર્થ, ’ સાગરે પણ એને અયોગ્ય જાણીને મૌન ધારણ કર્યું. અન્યદા તે નગરમાં ગુણસાગર નામના આચાર્ય ભગવંત પધાર્યા.

સાગર આદર પૂર્વક તેમની પાસે ગયો અને તેમને નમીને તે સ્વચ્છ બુદ્ધિવાળાએ પૂછ્યું-“ હે મહારાજ ! શુદ્ધસ્થને પાળવાના સત્યવ્રતનું રવરૂપ કહો. ” શુર બોલ્યા-“ શુદ્ધસ્થે કન્યાલિક વિગેરે પાંચ મોટાં જૂઠાં દ્વિવિધ ત્રિવિધે યાવત જીવિત ન બોલવાં, અને તે વ્રતના સહસ્રાભ્યાખ્યાન વિગેરે પાંચ અતિચાર દોષ નિષ્કપટ સુકૃતના અર્થાં બુદ્ધિવંત મનુષ્યે પ્રયત્ન પૂર્વક પરિહરવા. જે પ્રાણી આ ભવમાં એ વ્રત સમ્યક્ પ્રકારે પાળે તે પ્રાણી પરભવમાં વિશ્વનો પૂજનિક થાય અને આદેય વચનવાળો થાય. અને જે પ્રાણી એ વ્રતને ગ્રહણ ન કરે અથવા ગ્રહણ કરીને અતિચાર દોષ લગાડે તે પ્રાણી ભવભવને વિષે મુગ્ધા, મુંગણા અને મુખરોગી થાય.”

આ પ્રમાણે સૂરિ કહે છે તેવામાં બીજા લોકોની સાથે અગ્નિશિખ પણ ત્યાં આવ્યો અને સૂરિ પ્રત્યે બોલ્યો-
 ‘ સત્ય બોલવાનું કાંઈ પણ ક્ષણ નથી. ’ સૂરિએ કહ્યું-
 “ શ્રુતિમાં મન શુદ્ધિને કરનાર, કલેશનો નાશ કરનાર અને બ્રહ્મત્વના હેતુભૂત સત્યને કહેતું છે. વળી કહ્યું છે કે જ્યારે સર્વ પ્રકારનું અવૃત તણ દે, મૃત્યુ ભાષા

(૨૪)

ચર્જે અને અનવચ સાધા બોલે ત્યારે બ્રહ્મત્વને પ્રાપ્ત કરે. ” ગુરુ મહારાજનાં આવાં વચન સાંભળીને તે પ્રત્યુત્તર ન કહી સકવાથી મૌન રહ્યો. અને સાગરે ગુરુ પાસે બીજું અણુવચન અંગીકાર કર્યું. તે દિવસથી સાગર જૈનતત્ત્વમાં અનુરક્ત થયો અને અગ્નિશિખા ભારે કર્મો હોવાથી તેની નિંદા કરવામાં તત્પર થયો.

અન્યથા તે નગરના રાજાએ યજ્ઞકર્મનો પ્રારંભ કરે સતે અગ્નિશિખા યાગ હોમાદિ કર્મમાં તત્પર થયો અને તેમાં છાગને હોમવાની યોગ્યતા કરી. રાજાએ દેરા પરદેશથી બીજા પણ અધ્યાપકોને બોલાવ્યા હતા. સાગરે એ વાત જાણી એટલે તે સર્વ અધ્યાપકોને મળ્યે અને તેમને પોતાના વિચારમાં મેળવીને રાજા પાસે જવા તૈયાર કર્યો. પછી સૌ એકત્ર થઈને રાજા પાસે ગયા. સાગરે રાજાને વિજ્ઞાપિત કરી—“ યજ્ઞમાં અગ્નિ રાંક પશુઓને શા માટે હોમવા બેઠો? કેમકે અગ્નિ શબ્દવડે તો ત્રણ વર્ષની શાળે હોમવાની કહેલી છે, વળી તમે શું વસુ રાજાનું અને પર્યવકનું વૃત્તાંત સાંભળ્યું નથી કે જેઓ અગ્નિ શબ્દનો ખોટો અર્થ કરવાથી ક્ષય (મૃત્યુ) ને પામ્યા છે? ” રાજાએ કહ્યું—“ મેં તે હકીકત સાંભળી નથી; ” એટલે સાગરે સવિસ્તર તે વૃત્તાંત કહી બતાવ્યું. પછી કહ્યું કે તમારે આ વાતમાં શંકા ન કરવી. તે છતાં આપને પૂછવું હોય તો આ બીજા શિષ્ટ પુરુ-

૧ બકરાંત.

(૨૫)

ધોને પૂછી જુઓ. રાજાએ તરતજ તે અધ્યક્ષદાને
પૂછ્યું એટલે તેઓએ કહ્યું-“ હા, અમે પણ એજ રીતે
તે વૃત્તાંત સાંભળેલું છે. ”

આ હુકીકત સાંભળીને ક્રોધ અને અહંકારવડે ભર-
પૂર અગ્નિશિખે બોલ્યો. “ હું રાજા ! આ લોકોના બો-
લવાથી શું? એઓએ તો પોતાનો કુળાચાર તથા દીધેલો છે,
મેં નિશ્ચયે સાંભળ્યું છે કે એઓતો શૂદ્રાને પણ નમસ્કાર
કરીને આજીવિકા ચલાવે છે. વળી એઓના કહેવા પ્રમાણે
જે વસુરાજ ને પર્વતક અસત્ય બોલવાથી ક્ષય પામ્યા હોય
તો હું તપાવેલો લોહનો ગાળો ઉપાડવાનું દિવ્ય કરવા
તૈયાર છું.” રાજાએ તે વાતની હા કહી, એટલે કદાચ
ગૃહિત અગ્નિશિખે વિચાર ન કરતાં લોહનો તપાવેલો
ગાળો ઉપાડ્યો, જેથી તેના હાથ બળી ગયા અને
રાજાએ તેને ખોટો જાણીને દેશપાર કર્યો. રાજાએ અને
નગરના લોકોએ સત્યવાદી કહીને સાગરની પૂજા કરી.
સાગર ચિરકાળ પર્યંત ધર્મને આચરીને પ્રાંતે સદ્-
મતિએ ગયો.

આ પ્રમાણે મૃધાવાદમાં અનેક દ્વંષણ સમૂહને જા-
ણીને ભવ્ય જતાએ યશ અને સુખને આપનારા સત્ય
ધર્મનું નિત્ય પરિપાલન કરવું, જેથી આ ભવ ને પરભ-
વમાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય.

ત્રીજા વૃત્ત ઉપર પરશુરામની કથા.

રાજદંડાદિક પ્રાપ્ત થાય તેવી ચોરીના નિષેધ રૂપ
આવકતું ત્રીજું વ્રત છે. તેના મુખ્ય પાંચ અતિયાર છે.

૧ ચોરે લાવેલી વસ્તુ લોભના કારણથી ખરીદ
કરવી તે.

૨ ચોરને સંબળ વિગેરેથી ચોરીના કાર્યમાં મદદ
આપવી તે.

૩ રાજ્ય વિરુદ્ધ દેશાદિમાં વ્યાપારાર્થે ગમન કરવું તે.

૪ એક વસ્તુના જેવી બીજી કૃત્રિમ હલકી વસ્તુ
તેમાં ભેળવવી તે.

૫ ખોટાં તોલ, માપ, માન કરવાં તે.

આ અતિચારો જાણીને તે વર્જ્યા. સ્થુપ અદત્તાદાન
વિરમણ વ્રત પાળ્યા ઉપર પરશુરામની કથા અસરકારક
હોવાથી આ નીચે દાખલ કરી તે લગ્ન પૂર્વેક વાંચે.

કાંપિલ્યપુર નામના નગરમાં ચક્રેશ્વર નામનો રાજા
હતો. તેને વસુધરા નામે રાણી હતી અને અર્જુન નામે
મંત્રી હતો. તેની દેવકી નામની સ્ત્રીથી પરશુરામ નામે
પુત્ર થયો હતો. તે યૌવનાવસ્થા પામ્યા છતાં નિરંતર

વિદ્યાભ્યાસમાંજ તત્પર રહેતો હતો. તેના પિતાએ તેને કહ્યું-
 ‘તું ગૃહકાર્યની સંભાળ લેતો નથી, ઇદ્રિયાના વિષયો
 પણ સેવતો નથી, માત્ર વિદ્યાના વ્યસનવડે દુષિત થઈ
 રહ્યો છે તે યોગ્ય નથી.’ આવું તેના પિતાએ કહ્યા છતાં તેણે
 કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં અને માત્ર વિદ્યાભ્યાસમાંજ
 આદરવાળો થયો સતો નિરંતર તેમાંજ ચક્રવૂર રહેવા
 લાગ્યો. એકદા રાજાએ કેટલાક બહુ મૂલ્યવાન અલંકારો
 મંત્રીને જાળવવા માટે સોંપ્યાં. તેણે તે મૂકવા માટે પર-
 શુરામને આપ્યાં. અને પોતે કાંઈક કાર્ય હોવાથી ત્યાંથી
 અન્યત્ર ગયો. અહીં પરશુરામ કોઈક વિષમ સૂત્રના અર્થ
 ચિંતનમાં લીન થઈ ગયો હતો, તેથી તેણે અલંકાર ત-
 રફ કિંચિત્ પણ લક્ષ્ય રહ્યું નહીં. તેને આ પ્રમાણે વ્ય-
 ગચિત્તવાળો જોઈને કાલિકામુત નામનો એક સેવક તે સર્વ
 અલંકારો ચોરી લઈને તત્કાળ કોઈકે દૂર દેશ જતો રહ્યો.
 પરશુરામે વિચારવા માંડેલ સૂત્રાર્થ સમજવા પછી અલંકાર
 જોયાં તો મળ્યાં નહીં, એટલામાં ત્યાં મંત્રી આવ્યો અને
 તેણે અલંકાર ઉપડી ગયાનું જાણ્યું એટલે તેને ધણું ખેડ
 થયો, તેથી તેણે પરશુરામને કહ્યું-“ પુત્રને મિલે જરૂર
 હું અમારો શત્રુ ઉત્પન્ન થયો છે; હવે હું રાજાને શા
 ઉત્તર આપીશ અને તે કોપાયમાન થશે તો મારી શી સ્થિતિ
 થશે? મૂર્ખની જેમ વિદ્યાભ્યાસને છોડતોજ નથી,
 તેથી જણાય છે કે જરૂર તારાથી આખું કુળ ક્ષય પામશે ”

આ પ્રમાણે પિતાએ બહુ નિર્ભરતાના કરવાથી પરશુરામ ચિંતવવા લાગ્યો કે પિતાને ઉદ્ધેગ પમાડનારા એવા મારે અહીં રહેવું હવે ધરિત નથી. આ પ્રમાણે વિચારીને તે ત્યાંથી એકલો પરદેશ જવા નીકળ્યો.

ઉત્તરા પંથ તરફ ચાલતાં તે અનુક્રમે ઇંદ્રપ્રસ્થ નગરીના ઉદ્યાનમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે એક મુનિરાજને દીઠા લક્ષિ પૂર્વક તેમના પવિત્ર ચરણ કમળમાં નિર્મળ આશવવાળા પરશુરામે વંદના કરીને પૂછ્યું-‘આપે શા કારણે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે?’ મુનિ બોલ્યા-‘તગર નામની નગરીમાં સુંદરદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી વસે છે. તેને ઇંદ્રદત્ત નામે સામ્યહીન પુત્ર થયો. માત પિતાએ તે યૌવનાવસ્થા પામ્યો ત્યારે શ્રેષ્ઠ કન્યા સાથે પાશ્વિર્મહાલુ કરાવ્યું અને મહાકાર્યમાં તથા દ્રવ્યના ઉપાર્જનમાં તેને જોડી દીધો. અનુક્રમે તેના માતા પિતા મરણ પામ્યા, ત્યાર પછી તેનું સર્વ દ્રવ્ય જળ, અગ્નિ અને ભસ્મરૂઢિકના ઉપદ્રવથી ક્ષય પામી ગયું. જ્યારે તે દારિદ્ર્યથી ધણું ઉપદ્રવિત થયો ત્યારે શૂન્ય ચિત્ત જોવો થઈ જમતે તે નગરમાંથી નીકળ્યો. લમતાં લમતાં એક સ્થાનકે તેણે એક મુનિને દીઠા એટલે તેણે પોતાના દારિદ્ર્યનું કારણ પૂછ્યું. અતિશય જ્ઞાની મુનિ બોલ્યા-‘પૂર્વે કોશામ્બી નગરીમાં જે પ્રથમ અણુવ્રતને ધારણ કરનારો તું શબ્દ નામે વણિકે હતો. અન્યદા તેં ગુરૂ મહારાજને નમસ્કાર કરીને ત્રીજા અણુવ્રતનું સ્વરૂપ પૂછ્યું.’

૧ નિંદા કરવી, ધમકાવવું તે.

(૨૬)

શુદ્ધિ કર્યું. જેણે કરીને રાજ્યનિગ્રહ પ્રાપ્ત થાય એવું
અદત્ત દ્રવ્ય દ્વિવિધ ત્રિવિધે ગ્રહણ ન કરવું એ ત્રીજું
અણુવ્રત છે, તેના સ્તેનાહત (ચોરાઉ વસ્તુ લેવી)
વિગેરે પાંચ અતિચાર છે, જે પ્રાણી એ અતિચારને વર્જીને
નિરતિચાર પછે ચિરકાળ એ વ્રત પાળે તેને થોડા કાળમાં
પ્રચૂર લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય, જે પ્રાણી એ વ્રત ગ્રહણ ન
કરે અથવા ગ્રહણ કરીને તેમાં અતિચાર લગાડે તે પ્રાણી
આ ભવમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવે અને પરભવમાં
નર્ક ગતિને પ્રાપ્તે. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને શંભે ત્રીજું
અણુવ્રત ગ્રહણ કર્યું અને ઘણા કાળ પર્યંત નિરતિચાર-
પછે પાળ્યું. અનુક્રમે તેને આઠ પુત્રીઓ થઈ અને તેના
વિવાહાદિ કાર્યમાં તેનું સર્વ દ્રવ્ય વિનાશ પામ્યું. પછી
ત્યાં નિર્વાહ ન થવાથી કોઈ નણકના ગામડામાં જઈને
રહ્યો, પરંતુ દ્રવ્ય પ્રાપ્તિને માટે તેણે ત્યાં ત્રીજા અણુવ્રતમાં
વારંવાર અતિચારો લગાડ્યા, પ્રાંતે અતિચારોને
આળોવ્યા વિના કાળે કરીને તે કિલ્લિષ દેવતા થયો,
ત્યાંથી વ્યવીતે તું ઇંદ્રદત્ત થયો છે, પૂર્વે લગાડેલા અતિ-
ચારથી આ ભવમાં તારું વડિલોપાર્ણત સર્વ દ્રવ્ય ક્ષય
પામી ગયું અને નવું પણ ઉપાર્જન થઈ શક્યું નહીં. ” આ
પ્રમાણે મારા પૂર્વ ભવને સાંભળીને મને જાતિ સ્મરણ
જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, મેં મારો પૂર્વ ભવ દીઠો, તેથી મને
ઉચ્ચળ ભાવના ઉત્પન્ન થવાથી મેં તે મુનિરાજની પાસે
ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. આ મારા ચારિત્રનો હેતુ છે. ’

આ પ્રમાણે તે મુનિરાજનું વૃત્તાંત સાંભળીને પરશુરામ રંજીત થયો અને તરતજ તેમની પાસે ત્રીજું અષ્ટમત અંગીકાર કર્યું. સાધુએ શિખામણ આપી- ‘હે ભદ્ર ! તે આ પ્રત અંગીકાર કર્યું છે તો હવે તેને કિંચિત્ પણ અતિચાર લગાડીશ નહીં.’ તેણે તે પ્રમાણે કલ્પન કર્યું. પછી મુનિરાજને નમીને પરશુરામે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો અને જયદેવ નામના વણિકની દુકાને જઈને બેઠો. દરરોજ તેની દુકાને આવીને બેસવાથી તેની સાથે વિશેષ પરિચય થયો. એકદા બંને જણ સાથે પુષ્કરણી (વાવ) માં સ્નાન કરવા ગયા. શેઠના હાથમાંથી જળકીડા કરતાં કરતાં વાવ ઉપર વીંટી નીકળી પડી. પરંતુ તેની કાંધ ખમ્બર રહી નહીં અને તે તો સ્નાન કરીને થોતાના ધર તરફ ચાલ્યો ગયો. પરશુરામ પાછળ રહેલો તેણે તે વીંટી દીડી એટલે તેણે લીધી અને શેઠને આપવા ચાલ્યો. તેવામાં વીંટી પડી ગયેલી જાણીને વિષાદ પામેલા શેઠ સામા મળ્યા. તેને આતુરપણે આવતાં જોઈ પરશુરામે કહ્યું- ‘તમારી વીંટી મને જડી છે;’ એમ કહીને તેમને અર્પણ કરી. શ્રેષ્ઠીએ વીંટો મળવાથી બહુ તુષ્ટમાન થઈને તેને પૂછ્યું- ‘તને આ વીંટી ક્યાંથી પ્રાપ્ત થઈ ?’ પરશુરામે કહ્યું- ‘વાવના કિનારા પાસે પડી હતી ત્યાંથી મારે હાથ આવી છે.’ આ પ્રમાણે હકીકત સાંભળી તેને પરદ્રવ્યમાં સ્પૃહા રહિત જાણી જયદેવે તેની બહુજ પ્રશંસા કરી અને કહ્યું- ‘તમારી જેવાથીજ આ પૃથ્વી રતનગર્ભા કહેવાય છે.’

અન્યદા પરશુરામ અને જયદેવને એકાંતમાં બોલાવીને કાળિકાસ્તુત નામના એક માત્ર સે કેટલાંક અલંકારો બતાવ્યાં. તે અલંકારો જોઈને મહાણુદિશાળી જયદેવ શ્રેષ્ઠી બોલ્યો- 'આવાં મહામૂલ્યવાન અલંકારો લેવાને માત્ર પણ સમર્થ નથી.' પછી પરશુરામે તે અલંકાર આગળવાથી તે સંબંધી પ્રશ્નનાં પણ જાણી વાત જયદેવ સાંઠી કહી બતાવી. અરસે જયદેવે કાળિકાસ્તુતને પૂછ્યું કે તું આ અલંકાર ક્યાંથી લાવ્યો છે ? આવો પ્રશ્ન કાળિકાસ્તુતે સસંભ્રમપણે અગત્યથી થઈને તે કાળિકાસ્તુત બોલ્યો કે પૂજવાનું તમારે શું હામ છે ? તે વખત પરશુરામ કાંઈક હસીને બોલ્યો કે-હજુ થોડાક વખતમાંજ તું શું બધું ભૂલી ગયો છે ? યાદ કર ! કાંપિલપુર નગરના અમ્બુત નામના મારા પિતા અને ત્યાંના રાજાના મંત્રીનો તું કાળિકાસ્તુત નામનો દાસ છે. આવાં તેનાં વચન સાંભળીને ઘૃષ્ટતાનું અવસાન કરી ચપળ નેત્રાળો તે કાળિકાસ્તુત બોલ્યો કે-હું ભદ્ર ! મને તે દાસની જેવો જોઈને તમે કાઢ્યા છતાં પણ હમણા ભૂલાવો ખાચ્યો છો. આવી તેની ઘૃષ્ટતા જોઈને જયદેવે તેને પૂછ્યું કે-ત્યારે તું ક્યાંનો રહેનાર છે ? તારું નામ શું છે ? આ અલંકારો કોનાં છે ? અને તેનું મૂલ્ય શું કલ્પેલું છે ? તે બોલ્યો કે-હું રોહિલ્લશનો ગંગ નામે સેવક છું; આ અલંકારો મારા સ્વામીનાં છે અને તેનું લક્ષ મૂલ્ય છે. શ્રેષ્ઠી બોલ્યા કે-તું ખોટો છે અને આના મૂલ્યનો પણ અભાવ છે; કારણ કે આમાં રહેલા એક એક માણિક્ય પણ

(૩૨)

લક્ષ્મી લક્ષ્મી મૂલ્યનાં છે. વળી આવાં અલંકાર રોહિણી પાસે હોવાનો પણ સંભવ નથી. દાસ બોલ્યો કે-ત્યારે તેના મૂલ્યથી સંતુષ્ટ, મને મારાં અલંકારો શીધ્યા પછી આપણ શોડે તેને અલંકાર પાછા ન આપ્યાં, અને તેને લઈને અલંકાર સહિત રાજા પાસે ગયા. રાજાએ બંને પક્ષની હુકીકત સાંભળી અને અલંકારો બેંચા પછી તે દાસને અને પરશુરામને કહ્યું-આ અલંકારો દિવ્ય છે, તે દિવ્ય કરવાથી તમને મળી શકશે, માટે આ જાડીકાદેવીના મંદિરની પાસેના તળાવમાંથી કમળ લઈ આવવારૂપ દિવ્ય તમે કરી બતાવો. 'તે દેવીનું એવું મહાત્મ્ય હતું કે દિવ્ય કરવા માટે તે તળાવમાં કમળ લેવા પેસનાર બે બોટા હોય તો તે ગ્રાહ વિગેરે જળચર જંતુઓના લક્ષ થઈ પડતો અને સાચો હોય તો કમળ લઈને નિર્વિઘ્નપણે બહાર આવી શકતો. પેલા કાળિકાસુતે અતિ ધીરો હોવાથી હિંમત ધરીને તે તળાવમાં વિધિ પૂર્વક કમળ લેવા પ્રવેશ કર્યો પરંતુ તે બોટાહોવાથી તત્કાળ મહાકૂર ગ્રાહ (મગરમચ્છ) વિગેરે જળ જંતુઓના લક્ષ થઈ પડ્યો. રાજાએ તે અલંકારોના લોભથી મંત્રીપુત્ર પરશુરામને પણ કહ્યું કે જો તમારાં આ અલંકાર હોય તો તમે પણ આ મહાકૂર દિવ્ય કરો. તેજ વખત પરશુરામ નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને તળાવમાં પેડો, તે વખતે મગરમચ્છે પોતાની પીઠ ધરીને પોતાની ઉપર બેસાર્યો અને કમળ સુધી લઈ ગયો. તેણે કમળ લઈ લીધું એટલે કાંઈ સુધી

તે પહોંચાડી ગયો. સત્યતા અને નવકાર મંત્રના પ્રભાવ-
થી તે જ્ય મેળવીને તળાવ બહાર આવ્યો. આ પ્રમાણે
દિવ્ય કૃત્યા છતાં પણ રાજાએ લુપ્થ થઈને તેને અલંકાર
ન આપ્યાં; એટલે સર્વ શ્રેષ્ઠીઓએ ભેગા થઈને તેનું સર્વ
વૃત્તાંત રાજાને કહી બતાવ્યું. રાજાએ કહ્યું-‘જો એમ
છે તો હું તેની પરીક્ષા કરીને પછી તેને અલંકારો આપીશ.’
આ પ્રમાણે રાજાનું કહેવું સાંભળીને મંત્રીપુત્ર અને
જયદેવ વિગેરે સ્વસ્થાનકે ગયા.

એકદા રાજાએ પરશુરામના બહિર્ભૂમિ જવાના માર્ગે
પોતાની વીંટી વિગેરે અલંકારો નાખ્યાં અને તે કોઈ લે છે
કે નહીં તેની તપાસ રાખવા માટે પ્રચ્છન્નપણે ચર પુરૂષો
રાખ્યા. મંત્રીપુત્ર તે તરફ નીકળ્યો. તેણે મુકાદિક અલં-
કારો દીઠાં, પરંતુ પોતાને અદત્ત ગ્રહણનો નિયમ હોવાથી
નિસ્પૃહપણે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ચર પુરૂષોએ તે વાત
રાજાને જાણને કહી એટલે તે બહુજ રંજિત થયો. તરતજ
સભા સમક્ષ પરશુરામને બોલાવી તેનો સારી રીતે સત્કાર
કરી તેનાં અલંકારો અર્પણ કર્યાં. લોકોએ પણ તેની
બહુજ પ્રશંસા કરી. પછી જયદેવ રાજા પાસેથી રજા
લઈ અલંકાર સહિત પરશુરામ પોતાને નગરે આવ્યો.

પરશુરામે પોતાના પિતાને તે અલંકારો આપ્યાં અને
તે સંબંધી તથા કાળિકાસુત સંબંધી સર્વ હુકીકત સચિ-
સ્તર નિવેદન કરી. તે સાંભળી અર્જુન મંત્રી બહુજ ખુશી

(૩૪)

થયો; તેણે રાજ પાસે લાવીને અલંકારો અર્પણ કર્યાં અને
પોતાના પુત્રનું સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. રાજ તથા પુરલોક તે બીના
સાંભળી બહુ આનંદ પામ્યા. રાજએ પરશુરામનો ઘણો
સત્કાર કર્યો અને તેના નિર્લોભીપણાથી તેના ઉપર
પ્રસન્ન થયો.

ત્યાર પછી પરદ્રવ્યાપહારના ત્યાગરૂપ ત્રીજા વ્રતને
ચિરકાળ પર્યંત નિરતિચાર પાળીને પરશુરામ પ્રાંતે સ્વ-
ર્ગાદિ મુખનો ભાજન થયો.

આ પ્રમાણે હું ભવ્ય લોકો! અદત્ત ગ્રહણ કરનારને
આ લોકમાં દુઃખ, દારિદ્ર અને દૌર્ભાગ્યતા અને પરલોકમાં
નરક તિર્યચાદિ દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે; અને અદત્તનો
ત્યાગ કરનાર પ્રાણીને આ ભવમાં મુખ, સમૃદ્ધિ અને વશ
તથા પરભવમાં સ્વર્ગ ભોક્ષાદિ મુખ પ્રાપ્ત થાય છે; માટે
ઉત્તમ પ્રાણીએ કદાપિ પણ લોભને વશ થઈને અદત્ત
વસ્તુ પ્રાણાંતે પણ ગ્રહણ કરવી નહીં.

ચોથા વૃત ઉપર સુરપ્રિયની કથા.

આવકનું ચોથું અષ્ટવ્રત સ્વદારા સંતોષ-પરસ્ત્રી
ગમન વિરમણ નામનું છે, પોતાની પરણેલી સ્ત્રી શિવાય
બીજી અન્ય પુરૂષની પરણેલી કે સંગ્રહેલી (રાખેલી)
સ્ત્રીના ત્યાગરૂપ એ વ્રત છે, એમાં દેવતાની, મનુષ્યની

(૩૫)

અને તિર્યચની એમ ત્રણે પ્રકારની સ્ત્રીઓનો ત્યાગ રહેલો છે. એ પ્રતના મુખ્ય પાંચ અતિચાર છે.

૧ અપરિશ્રુતા ગમન—કોઈએ પોતાની સ્ત્રીને સાથે ગમન કરવાની જગ્યા કે વેશ્યાના સાથે ગમન કરવું તે.

૨ ઇત્યર પરિશ્રુતા ગમન—કોઈ કાળ માટે કોઈએ અમુક રકમ ઠગવીને પોતાની કરી રાખેલી વેશ્યા સાથે ગમન કરવું તે.

સ્વદારી સતોષવાળાને આ બે અતિચાર નથી, પણ મત ભંગજ છે.

૩ અનંગક્રીડા—પરસ્ત્રીને ઓષ્ટચુંબન આલિંગનાદિ કરવું તે; અથવા કામ શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ચોરાશી આસન વિગેરે ક્રિયાવડે સ્વસ્ત્રી સેવન કરવું તે.

૪ પરવિવાહ કરણ—પારકા અપત્યોનો સ્નેહાદિવડે વિવાહ કરવો તે અથવા પોતાના અપત્ય સંબંધી સંખ્યા અભિગ્રહાદિનું ઉલ્લંઘન કરવું તે.

૫ તીવ્રાનુરાગ—શબ્દ, રસાદિ પાંચે ઈન્દ્રિઓના વિષય ભોગને વિષે તીવ્ર અનુરાગ કરવો—તદ્ગત અધ્યક્ષ સાથે રાખવો તે.

સ્ત્રીઓને તો સર્વને આ ત્રણજ અતિચાર જાણવા. પ્રથમના બેવ્રત ભંગરૂપજ સમજવા, પરંતુ સોમ્યના વારા

વિમેરેના અતિક્રમાદિવડે અતિચારપણું જાણવું.

આ પ્રત પાળવા ઉપર સુરપ્રિયનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

આ ભરતક્ષેત્રમાં મગધદેશને વિષે રાજગૃહ નામે નગર છે. ત્યાં પ્રભાસગણધરના ભાઈ યજ્ઞપ્રિય નામે શ્રાવક બ્રાહ્મણ વસતા હતા. તેને યજ્ઞયશા નામે સ્ત્રી હતી. તેને રૂપ, સૌભાગ્ય અને શીળાદિક ગુણવડે દેવતાઓને પણ પ્રિય એવો સુરપ્રિય નામે પુત્ર હતો. એકદા ધર્મરૂચિ નામના મુનિ રાજગૃહ નગરે જતા હતા, તેમને પ્રભાસગણધરે યજ્ઞપ્રિયને પ્રતિઓદ્ધ કરવા ભલામણ કરી; અનુક્રમે તે મુનિ યજ્ઞપ્રિયને ઘરે આવીયા. તેમને આવતા જોઈ સસંભ્રમપણે ઉભા થઈને તેણે આસન આપ્યું. આસનપર જોઈ પછી તે મુનિને તેમણે વિધિ પૂર્વક વંદના કરી અને શ્રીવીર ભગવંતને પણ પરિવાર સમેત ત્યાં રહ્યા છતાં વંદના કરી.

પછી તે મુનિએ તેમને કહ્યું કે શ્રીપ્રભાસગણધરે મારે મુખે તમને કહેવરાવ્યું છે— “તમે મનુષ્યત્વાદિ મહા દુર્લભ સામગ્રી પામ્યા છો, મારે હવે ધર્મ કાર્યમાં કિંચિત્ માત્ર પણ પ્રમાદ કરવો મુક્ત નથી.” યજ્ઞપ્રિયે આ પ્રમાણેનું મુનિનું વાક્ય અંગીકાર કર્યું. મુનિએ પૂછ્યું— ‘તમે પ્રતોનો નિર્વાહ બરાબર કરો છો?’ યજ્ઞપ્રિયે ઉત્તર આપ્યો— ‘તમારા પ્રસાદથી આજ સુધી તો બરાબર નિર્વાહ થાય છે, પણ હવે એક ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ છે કે—મારે

(૩૭)

સુરપ્રિય નામે પુત્ર છે, તેને સૌભામ્યના અતિશય-
પણાથી પગલે પગલે અનેક સ્ત્રીઓ પ્રાર્થે છે, તેથી હું
ભગવન્ ! કદાપિ તે મહા નિર્મળ શીળનું ખંડન કરશે
તો મારા શરદ્વતુના ચંદ્રમા જેવા ઉજવળ કુળને કલંક
લાગશે.' મુનિએ કહ્યું—' હું ભદ્ર ! તમે વિવાહ કરશો
નહીં, એ તમારો પુત્ર કદિ પણ અકૃત્ય કરશે નહીં. કેમકે
પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના સદ્ભાવથી એ મહા ભતિમાન છે.'
આ પ્રમાણે મુનિના કહેવાથી તેણે તુષ્ટમાન થઈને મુનિને
પૂછ્યું—' હું ભગવન્ ! તેણે પૂર્વે શું સુકૃત કર્યું છે ? '

મુનિ બોલ્યા—'સાંભળો ! વાણારશી નામની નગરીમાં
પૂર્વ ભવે અરિમર્દન રાજનો જયમાળી નામે એ પુત્ર હતો.
તે અન્યદા વસંતતિલક નામના ઉદ્યાનમાં કીડા કરવા
માટે ગયો હતો, ત્યાં તેણે અશોક વૃક્ષની નીચે કોઈ
ચારણ મુનિને દીઠા. એટલામાં કોઈ ખેચર આકાશમાંથી
નીચે ઉતર્યો અને મુનિને વાંદીને તેમની પાસે બેઠો.
તેમની સાથે એક મહા રૂપવંત સ્ત્રીને જોઈને મુનિએ
તેને પૂછ્યું—' આ સુરૂપા સ્ત્રી કોણ છે ? ' મુનિને નમીને
લજ્જાવટે જેના સ્કંધ નમેલા છે એવો તે ખેચર બોલ્યો
—' હું સ્વામી ! તારાચંદ્ર નામના ખેચરેશની આ પુત્રી
છે, તે પોતાના પતિને માતંગની પુત્રી સાથે આસક્ત
થયેલ જણી તેનાથી વિરક્ત થઈ છે અને તેણે મને સ્વામી
તરીકે સ્વીકાર્યો છે.' મુનિ બોલ્યા—' હું ભદ્ર ! પ્રાણીને

પરસ્ત્રીગમન આ ભવમાં કુળને કલંકભૂત છે અને અપ-
કીર્તિનું પ્રબળ કારણ છે; તેમજ પરભવમાં પરસ્ત્રીમાં
આસક્ત પ્રાણી નરકમાં મહા કઠોર દુઃખ સહન કરે છે
અને પરમાધામીઓ તેને તપાવીને લાલચોળ કરેલી
લોહમય પુતળીનું આલિંગન કરાવે છે.’

આ પ્રમાણે મુનિ કહે છે તેવામાં તે સ્ત્રીના પતિ
તેની ઉપરના રાગથી હુથીઆરો ઉંચા કરીને તે વિદ્યાધ-
રીને હરી લાવનાર અનંગકેતુની તર્જના કરતો ત્યાં
આવ્યો એટલે તેણે પણ તેને દીઠો. તેને જોઈને અનંગકેતુ
બોલ્યો-‘ અરે માતંગીપતિ ! તારાદુઃકર્મથી તું હમણા
મરણજ પામ્યો છે એમ જાણજે.’ એમ કરીને તેણે તેના
ઉપર શસ્ત્ર ફેંક્યું. એ પ્રમાણે ઘણા વખત સુધી તે બંને
પરસ્પર લડીને પરસ્પરના શસ્ત્ર ઘાતથી પ્રાંતે મૃત્યુ
પામ્યા. તે સ્ત્રી પણ તેમના દેહ લઈને અગ્નિમાં બળી મુક.

આ પ્રમાણેનો બનાવ જોઈને તે ચારણશ્રમણ શોક-
સંકુળ થઈ ગયા. તે જોઈ નજીક રહેલા જયમાળીએ પૂછ્યું
—‘ હે સ્વામી ! તમે આમ શોક વ્યાપ્ત કેમ થયા છો ?’
મુનિ બોલ્યા—‘ આ અનંગકેતુ વિદ્યાધર મારો બંધુ
થાય છે. તે આ મહા પાપના કારણથી અકસ્માત નવ-
કાર મંત્રનું પણ શ્રવણ પામ્યા વિના મરણ પામ્યો તે
જોઈને મને શોક થાય છે.’ પછી જયમાળીએ તે મુનિરાજને
નમીને પરસ્ત્રીગમનના ત્યાગરૂપ વ્રતની પ્રયાચના કરી,

(૩૯)

મુનિ બોલ્યા—“ પ્રથમ એ વ્રતનું સ્વરૂપ સાંભળ—

પર જે પોતાથી ભિન્ન તેની સ્ત્રીઓ-તેના બે ભેદ-ઔદારીક અને વૈક્રિય દેહવાળી; તેના ત્રણ ભેદ-દેવ-તાની, મનુષ્યની અને તિર્યંચોની સ્ત્રીઓ; તેના પણ બે ભેદ-પરણેલી અને રાખેલી; તે સર્વના ત્યાગમાં યથા શુદ્ધિ લાગે તે વ્રતનું પાળવું તે આવકનું ચોથું અણુવ્રત છે. એના અપરિશુદ્ધિતાનું ગમન કરવા વિગેરે પાંચ અતિચાર છે તે તથા દેવા; એ વ્રત પાળવાનું ફળ યશ, કીર્તિ, સૌભાગ્ય અને સ્વર્ગાદિકની પ્રાપ્તિ થવી તે છે. જે પ્રાણી એ વ્રત ગ્રહણ કરતા નથી અથવા ગ્રહણ કરીને અતિચાર લગાડે છે તે દૌર્ભાગ્ય, નપુંસકપણું અને મહા માઠી ગતિને પામે છે.”

આ પ્રમાણે મુનિને મુખેથી તે વ્રતનું સ્વરૂપ સાંભળીને જ્ઞાનતત્ત્વ એવો તે રાજપુત્ર તે મુનિરાજની સમિષે ચોથું અણુવ્રત ગ્રહણ કરતો હવો. પછી તે ચારણ મુનિ ગરૂડની જેમ આકાશ માર્ગે ઉડીને અન્યત્ર ગયા; અને તે રાજપુત્ર પણ ઉદ્યાનમાંથી ઘરે આવ્યો. તે બહુ સૌભાગ્યવાન હોવાથી નગરની સ્ત્રીઓએ અપરિશુદ્ધિતા ગમનાદિ દોષનો વિષય તેને કર્યો અર્થાત્ તેવા દોષ લગાડવા પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તેણે કિંચિત્ પણ પોતાના વ્રતમાં અતિચાર લગાડ્યો નહીં.

એકદા તેની સભામાં ચારે વર્ણનું વર્ણન ચાલતાં એમ કંઈ કે ક્ષત્રીઓ સર્વ વર્ણોનું રક્ષણ કરનારા હોવાથી વર્ણોમાં શ્રેષ્ઠ છે. આ પ્રમાણે સાંભળવાથી તેને જાતિમદ ઉત્પન્ન થયો, તેથી નીચે જાત કર્મ બાંધી મૃત્યુ પામીને નિરતિચાર પ્રતારાધનથી તે પ્રથમ દેવલોકમાં દેવતા થયો.

ત્યાંથી ચવીને પૂર્વે કરેલા જાતિમદથી બ્રાહ્મણ કુળમાં તમારે ત્યાં પુત્ર ઉત્પન્ન થયો છે. તેણે પૂર્વ ભવે સમ્યક્ પ્રકારે ચોથું અણુવ્રત પાળેલું હોવાથી તે સૌભાગ્યવાન અને રૂપવંત હોવા છતાં પોતાના શીળમાં સ્ખલિત થશે નહીં.” આ પ્રમાણે પોતાના પૂર્વ ભવને સાંભળીને સુરપ્રિયને તત્કાળ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; તેથી તે કહેવા લાગ્યો- ‘હું પિતા ! મને આ મુનિ પાસે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપો.’ યજ્ઞપ્રિયે કહ્યું- ‘હું પુત્ર ! ચોગ્ય અવસરે શ્રી પ્રભાસ ગણધરની પાસે જઈને આપણે દીક્ષા ગ્રહણ કરશું.’ પિતાનાં આ પ્રમાણેનાં વચનથી યતિધર્મ પ્રિય છતાં પણ સુરપ્રિયે ધર્મરૂચિ મુનિની પાસે શ્રદ્ધાધર્મ અંગીકાર કર્યો; અને સુરપ્રિય શુદ્ધ બુદ્ધિથી શ્રદ્ધાધર્મ માળવા લાગ્યો.

એકદા તે ઉદ્ધાનમાં જઈને કોઈ મંદિરની નીચે સુતો હતો, તેવામાં કોઈક સુરૂપા વ્યંતરી ત્યાં આવી. તે સુરપ્રિયનું રૂપ જોઈને મોહ પામી, તેથી તે સુરપ્રિયની સ્ત્રીનું

(૪૧)

૩૫ ધારણ કરી - વિકારકારી વચનો બોલતી તેની પાસે આવીને ઉભી રહી. તેને જોઈને સુરપ્રિય વિચારવા લાગ્યો - 'જરૂર આ મારી સ્ત્રી નથી, કેમકે આ નિર્લજ્જપણે વિકારી વચનો બોલે છે અને વળી આનાં ત્રણ મેષાન્મેષ રહિત છે, તેથી આ કોઈ અન્ય સ્ત્રી છે; 'એમ વિચારી તેને તણને તે પોતાને ઘેર ગયો.

પેલી વ્યંતરીએ પોતાની ધારણામાં પાર ન પડવાથી પોતાના પતિ પાસે જઈને કહ્યું - 'આ સુરપ્રિય નામના દ્વીજે મારી પાસે વિષય પ્રાર્થના કરી, તેથી હું તે દુષ્ટની પાસેથી મહા કષ્ટ ભાગી આવી છું.' વ્યંતરીનાં આવાં વચન સાંભળી કોઈ પામેલો વ્યંતર સુરપ્રિયને હણવા માટે સંધ્યા અવસરે તેના ઘર પાસે આવ્યો. તેવામાં તે સુરપ્રિય પણ પોતાની પ્રિયા પાસે પોતાના આવાસ ભુવનમાં આવ્યો. તેણે પોતાની સ્ત્રીને પૂછ્યું - 'શું તું હમણાં વનમાં ગઈ હતી ?' તે સ્ત્રીએ કાન ઢાંકી દઈને સ્વામીને કહ્યું - 'અરે ! આ તમે શું બોલ્યા ? કોઈ અન્યકુળવત્ પણ એકાકી વનમાં ન જાય તો હું શ્રીપ્રભાસ સ્વામીની સ્તુતિ થઈને શું એકલી વનમાં જઉં ? પણ હે સ્વામી ! મને સત્ય કહો, કે આપને એમ પૂછવાનું શું કારણ ઉત્પન્ન થયું ?' સુરપ્રિયે તરતજ વનમાં જનેલું વ્યંતરીનું સર્વ ચેષ્ટિત તેને કહી સંભળાવ્યું. આ સંધળી તે સ્ત્રી ભર્તાર

(૪૨)

ધરમે થયેલી વાત વ્યંતરે સાંભળીને વિચાર્યું-‘કુળવાન સ્ત્રીઓના આવા દુઃશીળપણાને વિકાર છે.’ પછી તેણે પ્રગટ થઈ પોતાનું વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું અને કહ્યું-‘હું મહા સત્ય ! તારા સત્યથી હું તુષ્ટમાન થયો છું’ માટે વર માગ.’ સુરપ્રિયે કહ્યું-‘મેં ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો છે તો હવે બીજું મેળવવા યોગ્ય શું છે ?’ વ્યંતરે કહ્યું-‘તે વાત ખરી, પણ દેવ દર્શન અમેલજા હોય છે માટે કાંઈક માગ.’ સુરપ્રિય બોલ્યો-‘જો એમ છે તો સ્કુટ કહો કે માફ આયુષ્ય કેટલું છે?’ વ્યંતરે કહ્યું-‘આત્મારથી એક માસનું આયુષ્ય રહેલું છે.’ પછી તેની પ્રશંસા કરી તેના આંગણમાં સોનૈયાઓની વૃષ્ટિ કરીને તે વ્યંતર અદશ્ય થયો.

સુરપ્રિયે આયુ સ્વરૂપ જાણવાથી અરિહંત ભગવંતની આર્થા કરીને મંથારો કર્યો અને એક માસનું અણસણ પાળી મરણ પામીને ખારમા દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાં દેવ સંબંધી ઉત્કૃષ્ટ આયુ પાળી, ત્યાંથી ચવી, મનુષ્યપણ પામીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનક (મોક્ષ) ને પામશે.

આ પ્રમાણે પંડિત પુરૂષોના ચિત્તમાં ચમત્કૃતિ ઉપજાવે તેવા સુરપ્રિયના વૃત્તાંતને સાંભળીને સુખ, યશ અને કલ્યાણરૂપ વૃક્ષોના બાગરૂપ ચતુર્થ વ્રતનું યથા સ્થિત નિરતિચારપણે પ્રતિપાદન કરવું.

પરિગ્રહપ્રમાણના વૃત્ત ઉપર ક્ષેમાદિત્ય તથા ધરણીની કથા.

પાંચમું અણ્વગત આવકે અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. સંતોષને શાસ્ત્રકારે સુરતરૂ (કલ્પવૃક્ષ) ની ઉપમા આપી છે. તેનું મૂળ આ વ્રત છે. આ પ્રાણીના પારાવાર લોભની શાંતિનો પ્રબળ ઉપાય આ વ્રત ગ્રહણ કરવું તે છે. તેના મુખ્ય બે પ્રકાર છે. એકતો પોતાની પાસે ધનધાન્યાદિ જેટલો પરિગ્રહ હોય તેટલાથીજ સંતોષ માની તે ઉપરાંતનો ત્યાગ કરવો અને બીજી રીતે ઇચ્છાનો સંકોચ કરીને અમુક પ્રમાણ બાંધીને તે ઉપરાંતનો ત્યાગ કરવો. જેઓ સામાન્ય રીતે આજીવિકા ચલાવી શકે તેટલી સંપત્તિવાળા હોય છે અને તેમને જો સંતોષ વૃત્તિ થાય છે તો તેઓ જેટલું પોતાની પાસે હોય છે તેટલાથીજ સંતોષ માની વિશેષનો ત્યાગ કરે છે; પણ જેમને પોતાની પાસે હોય તેટલાથી સંતોષ હોતો નથી તેઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રમાણ બાંધે છે; પરંતુ તદ્દન છુટા રહેવું તે કરતાં એ પ્રમાણે પણ નિયમ કરવો તે બહુ શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે પ્રથમ સામાન્ય અવસ્થામાં તો વિશેષ લોભ હોતો નથી, પરંતુ જેમ જેમ લાભ થાય છે તેમ તેમ લોભ વધતો જાય છે; એ વાત પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવે એવી છે. મારે લોભની

(૪૪)

વૃદ્ધિના અટકાવ માટે આ વ્રત અવશ્ય ગ્રહણ કરવું.

આ વ્રતમાં ધારેલાં પ્રમાણથી જ્યારે કોષપણ પ્રકારનો પરિગ્રહ વૃદ્ધિ પામે છે, ત્યારે હીનસત્વ પ્રાણી એ વ્રતમાં અતિચાર લગાડે છે. તે અતિચાર મુખ્ય પાંચ પ્રકારના છે.

૧ ધન ધાન્ય પ્રમાણાતિક્રમ ધનના ચાર પ્રકાર છે. ૧ ગણિમ તે ગણીને વેચાય તેવા સોપારી, શ્રીફળાદિ. ૨ બરિમ તે તોળીને વેચાય તેવા ગોળવિગેરે. ૩ મેય તે માખીને વેચાય તેવા ધૂતાદિ. ૪ પરિછેદ તે છેદીને વેચાય તેવાં વસ્ત્ર માણિક્યાદિ; તથા ધાન્યશાળી વિગેરે ચોવીસ પ્રકારના. એ બંનેના કરેલા પ્રમાણનું અતિક્રમ (ઉદ્ધંધન) કરવું તે પ્રથમ અતિચાર. તેમાં ધન ધાન્યાદિકના પ્રમાણ કરનારને પ્રમાણ પ્રમાણે સંપૂર્ણ થઈ ગયા પછી કોષ દેવાદાર પાસેથી અધિક પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પ્રથમનું વેચાયા વિના બીજું લેવાથી અથવા કબુલત કરી રાખવાથી કે મૂડા વિગેરે નાના મોટા બાંધવાથી ધન ધાન્યાતિક્રમ નામનો પ્રથમ અતિચાર લાગે છે.

૨ ક્ષેત્રના સેતુ અને કેતુ એવા બે ભેદ છે. એક વર્ષાદિના પાણીથી પાકનારું અને બીજું કુવાના પાણીથી પાકનારું; તેમજ કેટલાક ઉભયાત્મક ક્ષેત્ર હોય છે; તેનું પ્રમાણ વધી જવાને લીધે વચમાંની વાડ વિગેરે કાઢીને બેતુ એક કરવાથી જે દોષ લાગે છે તે ક્ષેત્ર પ્રમાણાતિક્રમ અતિચાર. (વસ્તુના પ્રમાણનું અતિક્રમ પણ આ અતિચારમાંજ સમાય છે).

(૪૫)

૭૩ પાનું અને સોનાનું પ્રમાણ વૃદ્ધિ પામે ત્યારે સ્ત્રી વિ-
ગેરેને આપીને પ્રમાણ ઘટાડવું તે રૂઝુ સુવર્ણ પ્રમાણાતિક્રમ,

૪ કુપ્ય એટલે અન્ય સર્વ ધાતુના વાસણોનું પ્રમાણ
વૃદ્ધિ પામ્યે સતે નાના વાસણો ભાંગીને મોટા વાસણો
કરાવવા તે કુપ્ય પ્રમાણાતિક્રમ અતિચાર,

૫ દ્વિપદ તે દાસ દાસી અને ચતુષ્પદ તે ગાય, ભેંસ
અળદ, ઘોડા વિગેરે, તેનું પ્રમાણ કરતાં વૃદ્ધિ થયે અપ-
ત્યાદિક ન ગણવા તે દ્વિપદ ચતુષ્પદ પ્રમાણાતિક્રમ
અતિચાર,

આ પ્રમાણના અતિચાર રહિત આ પાંચમું પ્રત
પાળવા ન પાળવા ઉપર ક્ષેમાદિત્ય અને ધરણનું દૃષ્ટાંત
છે તે આ પ્રમાણ—મહારાષ્ટ્ર દેશમાં અરિષ્ટપુરપત્તન
નામનું નગર છે. ત્યાં ત્રિલોચન નામે પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત
રાજા હતો. તે રાજાને ક્ષેમાદિત્ય નામે પ્રધાન હતો. તે
પ્રધાનને વસુધરા નામે સ્ત્રી અને ધરણ નામે પુત્ર હતો.
એકદા ક્ષેમાદિત્ય ધરમાં હતા અને ધરણ ધરના આંગણમાં
હિલો હતો, તેવામાં ભીમર્ષિ (દીક્ષા લીધેલા પાંડુપુત્ર ભીમ)
ને જોઈને આશ્ચર્ય પામી નમસ્કાર કરી તેણે પૂછ્યું—‘હે
પ્રભુ ! તમે શા નિમિત્તે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું ?’ ભીમર્ષિએ
કહ્યું—‘એનો ઉત્તર મારા ધર્માચાર્ય ઉદ્યાનમાં રહેલા છે તે
કહેશે.’ આ પ્રમાણે કહી ભાત પાણી લઈને ભીમર્ષિ તેના
ધરમાંથી નીકળ્યા. ક્ષેમાદિત્ય પણ તરતજ ઉદ્યાનમાં ગયો.

(૪૬)

ત્યાં પંચાચારમાં રક્ત એવા પાંચે પાંડવોને જોઈને તેણે નમસ્કાર કર્યો. પછી વિનય પૂર્વક અંજળી જોડીને યુધિષ્ઠિર યુનિને પૂછ્યું- ‘તમે તેવા પ્રકારની સંપત્તિ શા હેતુએ તજી દીધી?’ યુધિષ્ઠિર બેઠ્યા- “દ્રૌપદાચન ઋષિએ દ્વારાવત્કી નગરી બાળી દીધી. તેમાંથી માત્ર કૃષ્ણ ને બળભદ્ર બેજ નીકળ્યા. તેઓ પાંડુ મથુરા તરફ આવતા હતા, તેવામાં જરા કુમારના બાણથી અરણ્યમાં કૃષ્ણ મરણ પામ્યા અને બળભદ્રે મૃત ગ્રહણ કર્યું. આ પ્રમાણે યાદવ કુળના ધ્વંસના સમાચાર સાંભળીને અમે વિજળીના ઝબકારા જેવી ક્ષણ ભંગુર લક્ષ્મી બણી. તેથી તેના ઉપર ધિક્કાર આવ્યો, એટલે સંસારપરના વૈરાગ્યથી અમે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. હે ક્ષેમાદિત્ય ! તું પણ હવે અતિશય દ્રવ્ય મેળવવાના વિચારથી વિરામ પામ; વૃથા પ્રયાસ કરવો તજી દે. ” ક્ષેમાદિત્યે આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળી ગુરૂને નમીને ત્રિજ્ઞાપ્તિ કરી- ‘હે સ્વામી ! મને હમણાજ પરિગ્રહના પ્રમાણરૂપ પાંચમું અણુમૃત ઉચ્ચારાવો.’ ગુરૂએ કહ્યું- ‘હે ક્ષેમાદિત્ય ! પ્રથમ તું તેનું સ્વરૂપ સાંભળ.’

“ધન ધન્યાદિ પરિગ્રહના નવ પ્રકાર છે. તેનું ઇચ્છા પ્રમાણ પ્રમાણ કરવું અને દ્વીવિધ ત્રિવિધે તેનું પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરવું, તે મૃતનું રૂપ દેવતા સંબંધી અને મનુષ્ય સંબંધી

(૪૭)

સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવી તે છે. એ પ્રતના ધન ધાન્યાદિ પ્રમાણના અતિક્રમ રૂપ પાંચ અતિચાર છે કે જે તીવ્ર લોભના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે, તે નિર્વ્યાજ પુણ્યની પ્રાપ્તિને માટે ઉત્તમ જને વર્જવા એ પ્રતને જે પાણી અહણુ કરતા નથી કે અહણુ કરીને અનિચાર લગાડે છે, તે દુઃખ, દૌર્ભાગ્ય, દીનતા અને સેવકપણું પામે છે.’

આ પ્રમાણે એ પ્રત સંબંધી વિચાર સાંભળીને ક્ષેમાદિત્યે સમકિત પૂર્વક પાંચમું આણુપ્રત સમ્યક્ પ્રકારે અહણુ કર્યું અને મુનિને નમીને ઘરે આવ્યો. મુનિરાજે ત્યાંથી વિહાર કર્યો. અનુક્રમે પુંડરિક ગિરિપર જઇને પાંચે પાંડવ મુનિઓ અણુસણુ કરી મોક્ષે ગયા.

યૌવનાવસ્થાને પામેલો ધરણુ રાજ સેવાદિક અનેક પ્રકારે કરીને રાત્ર દિવસ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરવામાં અત્યંત આદરવાળો થયો. તેને ક્ષેમાદિત્યે કહ્યું- ‘વત્સ ! સર્વથા અનર્થના ધરરૂપ અર્થના ઉપાર્જનમાં તું પ્રથા અત્યંત પ્રયાસ કરે છે અને ખેદ પામે છે.’ ધરણુ બોલ્યો-‘નિર્દ્રવ્ય પુરૂષ ચાડીઓ કરેલી પુરૂષાકૃતિની જેમ કાંઈપણ કાર્યનો કરનારો કે કિંમતવાળો નથી; કેમકે અર્થજ ખરો પુરૂષાર્થ છે.’ તેનાં આ પ્રમાણેનાં વચનોથી આ ઉપદેશ અચોગ્ય

(૪૮)

છે એમ વિચારીને ક્ષેમાદિત્યે તેને ઉવેગી મૂક્યો. ત્યારથી તે દ્રવ્યોપાર્જન કર્મમાં વિશેષ પ્રકારે તત્પર થયો.

એકદા નગરના લોકોએ આવીને રાજાને વિજ્ઞાપિ કરી — ‘નગરની નજીકના વનમાં રહેનારો એક સિંહ દરરોજ નગર સુધી આવીને જે માણસ હાથ આવે તેને ઉપાડી જાય છે, માટે કોઈ પણ રીતે તે ઉપદ્રવ મટાડવો જોઈએ.’ રાજાએ તરતજ બધા સેવકો અને સામંતોની સામે નજર કરી એટલે સૌ ક્ષીણ ઉત્સાહવાળા થઈને નીચું જોઈ રહ્યા. પણ ધરણુ નમસ્કાર કરી ઉભો થઈને બોલ્યો- ‘હું સ્વામી ! મને હુકમ કરો.’ તરતજ રાજાએ તેને પોતાને હાથે બીડી આપ્યું.

ધરણુ સત્રદ્રખદ્ર થઈ કેટલાક માણસોને લઈને વનમાં ગયો અને દૂરથી તે નિર્દય સિંહને જોઈને હાકોટા કરી બોલાવ્યો. સિંહ સગજ થઈને જવો સામેા થવા જાય છે, તેવામાં તેણે બાણવડે તેનાં બે ચક્ષુ વિધી નાંખ્યાં. તે છતાં પણ તે ઉછળેા મારવા જતો હતો, એટલે બાણની શ્રેણી વડે તેને હણી નાખ્યો; લોકોએ ચમત્કાર પામીને તેનો જયજયરવ કર્યો. પછી ધરણુ નૃપતિ પાસે જઈને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો. રાજાએ તુષ્ટમાન થઈને તેનો સત્કાર કર્યો અને તેના પિતાને બોલાવીને ગામ, નગર, બાણ,

મુવર્ણ અને રૂપા વિગેરેની નિમંત્રણા કરી. ક્ષેમાદિત્યે મુવર્ણાદિક લીધું અને ગામ નગર વિગેરે લેવાની ના કહી. તે ઘરે આવ્યો એટલે મંદ બુદ્ધિવાળા ધરણે કહ્યું- “તમે આમાદિક કેમ લીધું નહીં? પણ હા, મેં જાણ્યું, તમે કદાચ હવશે કાંઈ લીધું નથી.” ક્ષેમાદિત્ય બોલ્યો-“હું વત્સ! મારા મનમાં કિંચિત્ પણ કદાચ નથી, માત્ર વ્રત ભંગના ભયથી જ મેં અહણ કર્યું નથી.” ધરણે ક્રોધ વડે નિષ્કુર વાણીથી કહ્યું-“તેં શ્રદ્ધાથી મુગ્ધ ધમને અમને નિરંતર બાળી દીધા છે; પણ હું વૃદ્ધ થયેલા મૂર્ખ! તેં એમ કેમ ન જાણ્યું કે મેં કાળના મુખમાં પેસીને રાજાને પ્રસન્ન કર્યો હતો? તેં મારે બધો પ્રયાસ નિષ્ફળ કરી દીધો છે. મારે હવે સદા અનર્થ કરનારા તમારા સહવાસથી (ભેગા રહેવાથી) સંયુત.” આ પ્રમાણે કહી ભાગ પાડી લઇને ધરણ નાખ્યો થયો.

પોતામાં વીરપણું માનનારા ધરણને અન્યદા રાજાએ જળ માર્ગે ચૌડદેશના રાજાને ભેટણું આપવા અને પ્રસન્ન કરવા માટે મોકલવા તૈયાર કર્યો, એ હકીકત જાણીને પુત્રના સ્નેહથી ક્ષેમાદિત્યે તેને કહ્યું-“હું વત્સ! તું આવી રીતે પ્રાણ સંકેહવાળા સમુદ્રમાં પોતાને શામાટે નાંખે છે? સાંભળ! જન્મ પર્યંત બહુ કલેશે કરીને પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવ્યું હોય તોપણ તે ભવાંતરમાં ક્રોધની સાથે જતું નથી. જે દ્રવ્ય સ્વજનાદિક વહુંચી લે છે કે ભોગવે છે તે ધનને ઉપાર્જન કરતાં જે કાંઈ દુષ્કૃત ઉપાર્જન કર્યું હોય છે તે પરભવમાં પોતાને જ નિશ્ચયે ભોગવવું પડે છે. મારે તું તેવા દ્રવ્ય માટે

આટલો બધો પ્રયત્ન, પાપ કર્મ અને સાહસ કરવું જોડી દે.”

પિતાનાં આવાં હિત વચન સાંભળી ઝિલટો ક્રોધા-
ચમાન્ થયેલો ધરણ બોલ્યો—“ જુદો થયા છતાં પણ તું
હજી મારી કેડ કેમ જોડતો નથી?” આ પ્રમાણે કહી બહુ લોભી
અને ભારે કર્મી ધરણ વહાણમાં બેસી રસ્તે પડ્યો અને
અનુક્રમે ચૌડદેશને કિનારે ઉતરી તેના મુખ્ય નગરે જઈ
પહોંચ્યો. ત્યાંના રાજા પાસે તેણે લાવેલું ભેટજીવં ધર્યું.
ચૌડેશ બહુ પ્રસન્ન થયો અને તેણે તેનો ધણો સત્કાર કરી
પોતાની તરફના ભેટજીવ સાથે તેને રજા આપી; ધરણ પોતાના
લાવેલાજ વહાણમાં બેસીને પાછો ફર્યો. મધ્ય સમુદ્રમાં
આવતાં ઉત્કટ પવન લાગવાથી વહાણ ભાંગ્યું અને તમામ
દ્રવ્ય સમુદ્રમાં ડુબી ગયું. ધરણને પાટીયું હાથ લાગ્યું, તેને
આધારે તરતો અને ઘણું કષ્ટ ભોગવતો સાતમે દિવસે તે
કિનારે નીકળ્યો. સાવધ થઈને આગળ ચાલતાં એક મોટી
અટવીમાં આવ્યો. ત્યાં ધ્રુવાદિ વડે પ્રાણવૃત્તિ^૧ કરતાં અને
આમ તેમ ભટકતાં મેષના^૨ શૃંગવડે જમીન ખોદતા એક
પુરૂષને તેણે દીઠો. તેની પાસે જઈને તેની ભક્તિ કરવાથી
તેનું મન રંજીત થયું, એટલે તે ધાતુર્વાદીએ તેનું દારિદ્ર દૂર
કરવાનું કયુલ કર્યું. પછી તેઓએ રાત્રિએ મેષના શીંગડા
વડે પૃથ્વી ખોદી તેમાં ઔષધીના રસ નાંખીને ધમવાવડે
મુવર્ણ નિષ્પન્ન કર્યું. બીજીવાર પાછું મુવર્ણ કરવા માંડ્યું,

(૫૧)

એટલે ક્ષેત્રપાળે કોધાયમાન થઇને પ્રથમ કરેલું સુવર્ણ ઉડાડી દીધું અને તે બંનેને જુદા જુદા રેંકી દીધા. ધરણ્ય ધણેજ વિષાદ પામીને વિચારવા લાગ્યો—‘મને અધન્યને વિકાર છે; મારો આરંભ સર્વત્ર નિષ્ફળ થાય છે એટલુંજ નહીં પણ ઉલટો હું અનર્થનો ભાજન થાઉં છું.’ તે આ પ્રમાણે બહુ શોચ કરતો હતો તેવામાં એક દેવતાએ પ્રગટ થઇને તેને કહ્યું—“હે ધરણ્ય! નિર્ધનપણના હેતુભૂત તારા પૂર્વ જન્મનો વૃત્તાંત સાંભળ—

પૂર્વ તું અને હું બંને મિથિલાપુરીમાં અતિ ડાહ્યા મોટા ગણાતા અને પરસ્પર સ્નેહવાળા વણિક પુત્ર હતા, પણ આપણે જે જે કાર્યમાં પ્રયાસ કરતા હતા, તે તે કાર્યમાં નિષ્ફળ થતા હતા. તેથી અને નિર્ધનપણાથી આપણે લોકોમાં આકડાના તૂલ કરતાં પણ હલકા પડ્યા. તેથી દારિદ્ર્ય અને દુઃખના સંતાપથી તાપિત થયા સતા પોતાનું ઘર છોડી દઇને આપણે બંને નંદણીઆતા પાડાની જેમ વનમાં જઈ આમ તેમ ભટકવા લાગ્યા. તે વનમાં સંભૂત નામના એક મુનિ આપણને મળ્યા. તેમને નમસ્કાર પૂર્વક ભક્તિ કરીને સ્વસ્થ મનવાળા આપણે આપણા દુઃખનું કારણ પૂછ્યું. મુનિએ કહ્યું—‘લોભજ સર્વ દુઃખની બાજુરૂપ છે, માટે તેને તજીને સર્વ સુખના કારણભૂત સંતોષને અંગીકાર કરો.’ આ પ્રમાણેના મુનિરાજના ઉપદેશથી આપણે બંનેએ પાંચમું આજીવન અંગીકાર કર્યું અને શુદ્ધપણે તે

(૫૨)

પ્રત પાળીને હું સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. તું તે પ્રતને વિરાધીને અનેક ભવમાં મૃત્યુ પામી તિર્યચાદિકના ભવ કરી અનેક દુઃખ ભોગવીને આ ભવમાં ધરણ થયો છે.”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વ ભવ સાંભળી ઉત્તમ ભાવના વડે ધરણને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી ગાઢ લોભને તણ દબને તેણે દેશથી પાંચમું પ્રત અંગીકાર કર્યું. પછી દેવતાએ કહ્યું-‘ હું અવધિજ્ઞાન વડે તારી આવી સ્થિતિ જોઈને તને પ્રતિબોધ કરવા માટે અહીં આવ્યો હતો, તો હવે તું પ્રત અંગીકાર કરીને તેના આરાધનમાં પ્રમાદી થઈશ નહીં.’ આ પ્રમાણે કહી દેવતા પરિતુષ્ટ થઈને પોતાના સ્થાને ગયો. ધરણ પણ સંતોષને અંગીકાર કરી તુષ્ટમાન થઈને ત્યાંથી ચાલતો અનુક્રમે રિષ્ટપુરે પહોંચ્યો; ત્યાંના રાજાએ તેનો સત્કાર કર્યો અને તેના પિતા વિગેરેએ અભિનંદન આપી ધર્મના ઉદ્યમ વિષે પૂછ્યું, એટલે તેણે પોતાના પૂર્વભવ વિગેરેની સર્વ વાત કહી બતાવી. આવી તેની શુભ આચરણથી સંતોષ પામીને ક્ષેમાદિત્રે પોતાની સર્વ લક્ષ્મી તેને આપીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી સર્વ કર્મોના ક્ષય કરીને તે ત્રિમળાદ્રિ ઉપર મોક્ષ પદને પામ્યા.

ધરણને તો પાછો દ્રવ્યના લાભથી લોભ વધતો ગયો, તેથી લીધેલા પ્રતનું વિરાધન કરી રોગગ્રસ્ત અર્ધ મૃત્યુ પામીને તે ભવમાં ભરક્યો.

આ પ્રમાણે પરિગ્રહના અપરિમિતપણાનું અતિ દારૂણ ફળ સાંભળીને અનંતસુખની સ્પૃહાવાળા વિવેકી પ્રાણી-

ઓઁ જરૂર તેનું પ્રમાણ કરવું અને તે પ્રમાણનું અતિક્રમણ ન કરતાં નિરતિચારપણે ઁ વ્રત પાળવું જેથી વાંચિત મુખની પ્રાપ્તિ થાય.

છઠ્ઠા દિશા પરિમાણ વ્રત ઉપર ઁ ભાઈઓની કથા.

ઉર્ધ્વ દિશાઁ, અધો દિશાઁ અને તિર્યગ્ દિશાઁ જ-
વા આવવાનું પ્રમાણ કરવું તે આવકનું છઠું વ્રત અને
ચહેલું ગુણવ્રત છે. ઁ વ્રતમાં પ્રમાણ કરેલા ભૂભાગને
મૂકીને બાકી રહેલા ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ સર્વ સ્થાનકે
રહેલા જીવોની વિનાશપ્રયાસે દયા પળવાથી, ત્યાં રહેલા
પદાર્થોના સંબંધમાં અસત્ય બોલવાનું કારણ બંધ થવાથી,
ત્યાં રહેલી લક્ષ્મીની ચેરીનો સ્વયમેવ ત્યાગ થવાથી, ત્યાં
રહેલ દેવ મનુષ્ય કે તિર્યચની સ્ત્રીઓ સંબંધી બ્રહ્મચર્ય
સ્વંતઃ પળવાથી અને નિયમિત ભૂમિકાની બહાર રહેલા
નવવિધ પરિગ્રહની મૂર્છાનો અભાવ થવાથી-પૂર્વોક્ત પાંચે
અણુવ્રતોને આ વ્રત ગુણ કરે છે-લાભ કરે છે, તેથી આ
વ્રત ગુણવ્રત કહેવાય છે. આ વ્રતના મુખ્ય પાંચ અતિ-
માર છે તે આ પ્રમાણે—

૧ ઉંચે ઁઃ ઁ યોજન કે જેરહું પ્રમાણ રાખ્યું

હોય તે કરતાં વધારે અન્નાણુપણે જવું થાય તો તે ઉદ્વ-
દિગ્ પ્રમાણાતિક્રમ અતિચાર.

૨ અધો દિશાએ રાખેલા પ્રમાણથી અન્નાણુપણે ભૂલથી
વધારે જવું થાય તો તે અધોદિગ્ પ્રમાણાતિક્રમ અતિચાર.

૩ તિર્યગ્ દિશાએ (ચારે દિશાએ) જવા આવવાનું
જેટલું પ્રમાણ બાંધ્યું હોય તેના પ્રમાણથી અન્નાણુપણે
વધારે જવું થાય તો તે તિર્યગ્દિશા પ્રમાણાતિક્રમ અતિચાર.

૪ ચારે દિશાએ જવા આવવાનું જે પ્રમાણ બાંધ્યું
હોય તેમાંથી એક દિશાએ વધારે જવું થવાથી તેની સા-
મેની દિશાએ રાખેલા પ્રમાણમાં ઘટાડવું; બંને દિશાનો
મળીને સરવાળો રાખેલા પ્રમાણ જેટલો કરવો તે ક્ષેત્ર
વૃદ્ધિ અતિચાર,

૫ સ્મૃતિભ્રંશ એટલે પૂર્વ દિશાએ સો યોજનનું પ્ર-
માણ રાખ્યું હોય છતાં તે તરફ જવાને વખતે સો યોજન
રાખેલ છે કે પચાસ રાખેલ છે? એમ શંકા ઉત્પન્ન થાય,
તે વખતે પચાસ યોજન ઉપરાંત જવાથી સ્મૃતિભ્રંશ ના-
મે પાંચમે અતિચાર.

નોટ—એ વખતે સો યોજન ઉપરાંત ગમન કરે તો
તો મત ભંગજ થાય.

આ મત ગ્રહણ કરવાથી પૂર્વે લખ્યા પ્રમાણે અનેક
ક્ષાલ રહેલા છે; તે મત ગ્રહણ કરીને પાળવા ન પાળવા

(૫૫)

ઉપર જે ભાઈઓની કથા શ્રી શ્રાદ્ધદિન કૃત ગ્રંથમાં આપેલી છે તે આ પ્રમાણે.

કલિંગ દેશમાં માકંદી નગરીને વિષે શિવપાળ નામે રાજા હતો. તેની ભાનુમતી નામ સ્ત્રીથી દેવપાળ નામે પુત્ર થયો હતો. તે નગરમાં વિષ્ણુ નામે શ્રેષ્ઠી વસતો હતો, તેને શિવભૂતિ અને સ્કંદ નામે જે પુત્ર હતા, તે દેવપાળના પરમ પ્રીતિભાજન હતા. તે અને શ્રેષ્ઠીપુત્રો રાજપુત્રની સાથે રાત્રદિવસ પ્રજ્ઞોત્તરાદિ કરવાવડે કાવ્ય-વિનોદમાં કાળ ગુમાવતા હતા. એકદા એકાંતમાં શિવભૂતિએ રાજપુત્રને કહ્યું-‘આવા નિઃસ્વાદ વિનોદમાં આપણે અમૂલ્ય મનુષ્યભવ કેમ હારી જવો જોઈએ? કેમકે સમુદ્રને તળીએ રહેલું નિર્મળ ચિંતામણિ રત્ન જેમ પ્રાપ્ત થવું અતિ દુર્લભ છે તેમ પુણ્ય નહીં કરનારા પ્રાણીઓને ફરીને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થવું અતિ દુર્લભ છે.’ રાજકુમાર બોલ્યો-‘અનેક જનો પૃથક્ પૃથક્ ધર્મ માને છે તેથી તે બધા સંદેહવાળા છે, તેના ફળનો કાંઈ નિરંધાર નથી તો તેવા સંદિગ્ધ સુખની પ્રાપ્તિ માટે આવા પ્રાપ્ત થયેલા અસંદિગ્ધ સુખનો ત્યાગ કરવો ચોગ્ય નથી, માટે મિત્ર! ફરીને તું એવી ધર્મની વાત મને કરીશ નહીં.’ રાજપુત્રનાં આવાં વચન સાંભળીને શ્રેષ્ઠીપુત્ર મૌનપણે બેદયુક્ત ચિત્તે પોતાને ધરે ચાલ્યો ગયો; અને ત્યારથી રાજપુત્ર પાસે જવું બંધ કર્યું. કુમારને તેના વિના કોઈ

(૫૬)

પ્રકારે રતિ પ્રાપ્ત થઈ નહીં તેથી છેવટે કુમારેજ તેને બોલાવ્યો અને કહ્યું- ‘ હે બંધુ ! મારો એ અપરાધ ક્ષમા કર, કેમકે મેં જ્ઞાતતત્ત્વ એવા તારું તે વખતનું બોલવું ઉવેળ્યું છે. ’ આ પ્રમાણે કહી તેને જમાડીને રજા આપી. ત્યારથી પાછા પ્રથમ પ્રમાણે રાજપુત્ર અને શિવભૂતિ ગોષ્ઠી મુખ અનુભવવા લાગ્યા. એકદા પરસ્પર પ્રત્નોત્તર થવા લાગ્યા એટલે વણિક પુત્ર કાંઈક મિષ કરીને ત્યાંથી સિદ્ધ-સેન ગુરૂની પાસે ગયો અને વંદન નમસ્કારાદિ કરીને વિનંતિ કરી કે જેવા પ્રત્નોત્તરવડે મારો મિત્ર રાજકુમાર પ્રતિબોધ પામે તેવા પ્રત્નોત્તરો જ્ઞાનવડે જાણીને મને કહેવા કૃપા કરો. ગુરૂએ જે પ્રત્નોત્તરોથી તે બોધ પામે તેમ હતું તે શિવભૂતિને સૂચવ્યું, એટલે તેણે સમ્યક્ પ્રકારે તે પ્રત્નોત્તર ધારી લીધા. પછી બીજે દિવસે યોગ્ય સમયે તે રાજપુત્રની પાસે આવ્યો; રાજપુત્રે તેને સન્માન આપ્યું. પછી બુદ્ધિમાન શિવભૂતિ ત્યાં બેઠો એટલે પ્રત્નોત્તરો ચાલ્યા.

એક મિત્રે પ્રશ્ન કર્યો- ‘ સર્વ પ્રિય કોણ કરે છે ? સર્વ સહન કોણ કરે છે ? સમાન એવું નામ કયું છે ? બ્રહ્મા અને અર્હત બંનેનું એક નામ કયું છે ? અને છેલ્લો સમુદ્ર કયો છે ? આટલા પ્રત્નોત્તરો એક વચનમાં ઉત્તર આપો. ’ રાજપુત્રે તડાળ તેના ઉત્તરમાં કહ્યું- “ સ્વયંભૂ રમણ ” એ તમારા સર્વે પ્રશ્નનો ઉત્તર છે. (પોતે કરે તે સર્વ પ્રિયજ કરે તેથી પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર-સ્વર્ગ, સર્વ સહન કરનાર

મૂં એટલે પૃથ્વી, સમાન એટલે ત્રણે વર્ણ (અક્ષર) સરખા છે જેમાં એવું નામ રમણ, બ્રહ્મા અને અર્હત બંનેનું નામ સ્વયંમૂ છે, અને છેલ્લો સમુદ્ર સ્વયંમૂ રમણ છે કે જે અર્ધ રાજલોકમાં રહેલો છે.)

પછી બીજાઓને ન બોલવા દેતાં શિવભૂતિ બોલ્યો-
‘ પાંડવો કેટલા? નમનવાચી શબ્દ કયો ? જળવાચી શબ્દ કયો ? ભૂમિત જે મંગળ તેનું અપર નામ શું ? અને સર્વ મંત્રોમાં પરમ મંત્ર કયો ? આ બધા પ્રશ્નોના એક શબ્દમાં ઉત્તર આપો. ’ આપ્રશ્નોના ઉત્તર રાજપુત્રે બુદ્ધિમાન છતાં પણ બહુવાર વિચાર કરીને આપ્યો- ‘ હૈ મિત્ર ! ‘પંચનમસ્કાર’ એ શબ્દ તમારા પ્રશ્નોના ઉત્તર વાચક છે એમ મને લાગે છે. ’ (પાંડવો પાંચ હોવાથી પંચ, નમનવાચી શબ્દ નમઃ, જળવાચી શબ્દ ક, મંગળ શ્રુતિનું નામ સંસ્કૃતમાં આર પછુ છે અને સર્વ મંત્રોમાં પરમ મંત્ર પંચ નમસ્કાર એટલે નવકાર મંત્ર છે).

શિવભૂતિએ રાજપુત્રને પૂછ્યું- ‘ આ પ્રશ્નોના ઉત્તર દેતાં તમને કેમ વિશ્વાસ થયો ? ’ રાજપુત્ર બોલ્યો- ‘ તમારો છેલ્લો પ્રશ્ન સર્વ મંત્રોમાં પરમ મંત્ર કયો ? એમ હતો, તેના ઉત્તર હજી હું સમજી શકતો નથી. માત્ર શબ્દ મેળવણી વડે પ્રાપ્ત થતો ઉત્તર મેં કહ્યો છે. મારે હૈ મિત્ર ! તે પરમ મંત્ર તમે એકવાર મને કહી સંભળાવો. ’ શિવ-

ભૂતિએ તરતજ નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યો એટલે કુમાર તત્કાળ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યો અને તેજ વખત કંડે-શની જેમ કેશને પાંચ મુષ્ટિ વડે ઉખેડી નાંખીને તેણે ચારિત્ર દ્વારણ કર્યું. દેવતાએ મુનિનો વેષ અર્પણ કર્યો. ત્યાર પછી ગુશામાંથી કેસરીસિંહની જેમ રાજભુવન-માંથી નીકળી તે લઘુ રાજર્ષિ મહા પુંડરીક નામના ઉદ્યાનમાં જળને સ્થિત થયા. રાજાએ તે વૃત્તાંત જાણ્યો એટલે પરીવાર સહિત તે ઉદ્યાનમાં આવ્યો અને કુમારને નમસ્કાર કર્યો. શોકના બહુલપણાથી કુમારને કાંઈ પણ તે ખૂંચી શક્યો નહીં; તેથી ત્યાંથી પાછો વળી રાજા રાજભુવનમાં આવ્યો. રાજાના ગયા પછી ઉદ્વેસાયમાન ભક્તિના સમૂહથી રોમાંચરૂપ કંચુકવાળા થયેલા શિવભૂતિએ તેને નમસ્કાર કરીને વ્રત ગ્રહણનું કારણ પૂછ્યું.

કુમારર્ષિ બોલ્યા -“ પુર્વે આજ નગરમાં સિંધુદત્ત નામના શ્રેષ્ઠાને નંદન નામે પુત્ર થયો હતો. પુત્ર ત્રણ માસનો થયો એટલે તેને દાંત આવ્યા. તે જોઈને શ્રેષ્ઠીએ ચમત્કાર પામી કોઈક નિમિત્તિયાને તેનું કળાકળ પૂછ્યું. નિમિત્તિયે કહ્યું -“ પહેલા મહિનામાં દાંત આવે તો તે કુળને હણે છે, બીજે મહિને દાંત આવે તો તે પિતાને હણે છે, ત્રીજે મહિને દાંત આવે તો તે પિતાને કે પિતા-મહને હણે છે, ચોથે મહિને દાંત આવે તો તે બંધુને હણે છે, પાંચમે મહિને દાંત આવે તો તે શ્રેષ્ઠ હાથી, ઘોડા

તથા ઉંટ વિગેરેને પ્રાપ્ત કરાવે છે, છઠ્ઠે મહિને દાંત આવે
 તો તે કુળમાં સંતાપ ને કળહ ઉત્પન્ન કરે છે; અને સાતમે
 મહિને દાંત આવે તો તે ધન, ધાન્ય અને ગવાદિકનો
 વિનાશ કરે છે; માટે હું સિંધુદત્ત ! તમને જે યુક્ત
 લાગે તે કરો. ' નિમિત્તિયાનાં આવાં વચન સાંભળી
 તેને વિસર્જન કરીને શેઠે પુત્રને જીદા ઘરમાં રાખ્યો,
 થરંતુ ચોરોએ આવીને તે સિંધુદત્તને મારી નાંખ્યો.
 જ્ઞાતિવાળાએ નંદનને દુર્ભાગી જાણીને તણ દીધો; મહા-
 કષ્ટવડે આજીવિકા ચલાવતો અનુક્રમે તે મોટો થયો. અને
 ભિક્ષા માટે નગરમાં ભ્રમવા લાગ્યો. અન્યદા લોકોને મુ-
 ખેથી પોતાનો પૂર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને તે બહુ ખેદ પામ્યો.
 આમે આમે પર્યટન કરતાં એકદા ઉદ્યાનને વિષે તેણે દૃષ્ટિને
 અમૃતના અંજન જોયા અને શ્રુતસમુદ્રનો પાર પામેલા
 સુધર્મા નામના ગુરૂ મહારાજ જોયા. સંસાર દુઃખથી મક્કા-
 વનારી દેશના તેમના મુખેથી સાંભળી, તેથી પ્રતિજ્ઞા
 પામીને તેણે મોક્ષ મુખને આપનારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી,
 અનુક્રમે અગિયાર અંગ અને કાંઈક પૂર્વગત શ્રુત મેળવી
 પ્રાંતે એક માસનું અનશન કરીને તે નંદન મુનિ સૌધર્મ
 દેવલોકમાં દેવતા થયા. ત્યાંથી ચલીને હું આ ભવમાં
 રાજપુત્ર થયો છું, આ ભવમાં તારે મુખેથી નમસ્કાર મંત્ર
 સાંભળીને હું પ્રતિજ્ઞા પામ્યો, તેથી સંસારથી ભય પા-
 મીને મેં તરતજ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું છે. ”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વ વૃત્તાંત કહીને તે કુમાર
 વિંએ ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો. શુદ્ધ ચારિત્રને પાળતાં
 અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરીને ફરતાં ફરતાં દેવપાળ મુનિ
 પાછા માકંદી પૂરિએ પધાર્યા. તેમને આવેલા જાણીને
 શિવભૂતિ સ્કંદને લગ્નને ત્યાં આવ્યો. અને રાજાં વિગેરે
 પણ વંદના કરવા આવ્યા. સૌ તે રાજર્ષિને નમસ્કાર
 કરીને પાસે બેઠા. એવામાં ત્યાં કોઈ પુરૂષ ગાઢ લાકડીને
 વગગીને માંડ માંડ ચાલતો ગુરૂ પાસે આવ્યો, અને ગુરૂને
 નમસ્કાર કરીને તેણે આ પ્રમાણે પૂછ્યું-‘ હે પ્રભુ ! યૌ-
 વનાવસ્થામાં પણ મને ગતિનો ભંગ કેમ પ્રાપ્ત થયો ? ’
 ગુરૂ બોલ્યા-‘ આજ ભરતક્ષેત્રમાં કાલિંજર પર્વતના
 નજીક પ્રદેશમાં રહેનારો તું વિશ્વદેવ નામે ભરવાડ હતો.
 એકદા તું ગાયો ચારવા ગયો હતો, તેવામાં પર્વતના નિકુઃ
 જમાં એક ઋષિને કાર્યોત્સર્ગ ધ્યાને ઉભેલા તે દીઠા. તેથી
 તું ભય પામીને ત્યાંથી શીત્ર તારા ગામમાં જતો રહ્યો.
 બીજે દિવસે પણ તેવાજ નિશ્ચય તેમને ઉભેલા બેઠ તું
 બહીને ભાગી આવ્યો, ત્રીજે દિવસે પણ ભાગી આવ્યો,
 પછી ધીમે ધીમે પાસે જતાં કોઈ સાધુ ઉભેલા છે એમ
 ખાત્રી થવાથી તે તેમને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે
 પૂછ્યું-‘ તમે નિત્ય આમ નિશ્ચયપણે કેમ ઉભા રહો
 છો ? ’ મુનિ બોલ્યા-‘ હે પુરૂષ ! મુનિને પણ કાર્ય ન
 હોય ત્યારે સલિનતા (અંગોપાંગ સંકોચીને સ્થિર
 રહેવું તેજ) શ્રેષ્ઠ છે. તો પછી તપાવેલા લોભના ગોળા

જેવા મૃહસ્થને તો કૃપાળુ મનવડે સર્વ દિશાએ ગમના-
ગમનનું પ્રમાણ કરીને પોતાની ગતિનું નિયંત્રણ કરવું
તેજ યુક્ત હોય તેમાં શું કહેવું ? દ્વિવિધ ત્રિવિધે એ
દિશા પરિમાણ પ્રત જે પ્રાણી અંગીકાર કરે છે તે પ્રાણી
સ્થાવર અને વ્રસ સર્વ જીવોને અભયદાન આપે છે. એ
પ્રતના ઉર્ધ્વ, અધો, તિર્યગ્ દિશાના પ્રમાણાતિક્રમ વિગેરે
પાંચ અતિચાર છે. તેને દેહ ભંગાદિ અસુખની પ્રાપ્તિ
થવાને માટે ઉત્તમ પ્રાણીએ વળવા (લગાડવા નહીં).'

આ પ્રમાણે તે મુનિને મુખેથી સાંભળીને પાપથી
ભય પામી તરતજ તે દિશા પરિમાણપ્રત અંગીકાર કર્યું,
પરંતુ પાછળથી વારંવાર પ્રમાદ વડે તે પ્રતમાં અતિચાર
લગાડયા. તેથી પ્રાંતે મરણ પામીને તું હીનજાતિની દેવ-
નિકાયમાં દેવતા થયો; ત્યાંથી જ્યવીને તું આ ભવમાં
ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયો છે, પરંતુ પૂર્વે લગાડેલા પ્રતમાં
અતિચાર રૂપ પાપકર્મથી આવી ગતિભંગ સ્થિતિને
પ્રાપ્ત થયો છે. આ પ્રમાણે પોતાના પૂર્વ ભવને સાંભળતાં
તે પુરૂષને તત્કાળ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું એટલે
કરીને તેણે ગુરૂ મહારાજની પાસે દિશા પરિમાણ પ્રત
મહુણ કર્યું અને ગુરૂને નમીને સ્વસ્થાનકે ગયો.

શિવભૂતિએ અને સ્કંદે પણ દિશા પરિમાણ પ્રત
અંગીકાર કર્યું; અને દેવપાળ ઋષિએ ત્યાંથી અન્યત્ર
વિહાર કર્યો.

અન્યદેહા તે જાને ભાગ્યે દ્રવ્યહીન થઇ જવાથી જુદા થયા અને દ્રવ્યોપાર્જન માટે અનેક પ્રકારેના વ્યાપાર કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે તે જાને દ્રવિડ દેશમાં ગયા શિવભૂતિ પોતે લીધેલા વ્રતમાં અતિચાર લાગવાના ભયથી તે દેશની સીમમાંજ રહ્યો અને સ્કંદ મોટા સાર્થની સાથે આગળ ચાલ્યો. તેને ભીલ લોકોએ લુંટી લીધો, તેથી સર્વસ્વ ગુમાવીને તે પાછો પોતાને નગરે આવ્યો. શિવભૂતિએ પોતાના કરીયાણા ત્યાંજ વેચ્યા તેથી તેણે પુષ્કળ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પછી તેણે પાછા ત્યાંથી પુષ્કળ કરીયાણા ખરીદ કર્યા અને તે લઇને પોતાને નગરે આવ્યો. તે કરીયાણા વેચતાં તેણે પુષ્કળ લાભ ઉપાર્જન કર્યો અને લોકોમાં પણ તેની ઘણી શ્લાઘા થઇ. ચિરકાળ નિરતિચારપણે તે ધર્મનું આરાધન કરીને તે સ્વર્ગાદિ સુખનું ભાજન થયો. અને સ્કંદ વ્રતનું ખંડન કરવાથી આ ભવમાં અને પરભવમાં મહા દુઃખનું ભાજન થયો.

આ પ્રમાણે ભવજનોએ પ્રાણી સમૂહના એક શરણુભૂત દિશા પરિભ્રમણ વ્રત સમ્યક્ પ્રકારે અવશ્ય ગ્રહણ કરવું અને સ્વચ્છ મનવડે તે વ્રત પાળવામાં નિરંતર પ્રયત્ન કરવો; કોઇ પણ પ્રકારના લોભના પરાભવથી એ વ્રતનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં કે એમાં અતિચાર લગાડવા નહીં. જે પ્રાણી એ વ્રતમાં અતિચાર લગાડે, એ વ્રતનું ખંડન કરે કે એ વ્રત ગ્રહણ ન કરે તે નિરંકુશપણે આશ્રવના સેવનથી આ ભવમાં ને પરભવમાં સ્કંદની જેમ દુઃખનું ભાજન

થાયછે અને જે એ વ્રત ગ્રહણ કરીને તેનું નિરતિચાર પરિ-
પાલન કરે છે તે શિવભૂતિની જેમ યાવત સ્વર્ગ મોક્ષાદિ
સુખનું ભાજન થાય છે.

સાતમા ભોગ ઉપભોગ પરિમાણ વ્રત ઉપર

પિતા પુત્રની કથા.

શ્રાવકનું સાતમું વ્રત ભોગથી અને કર્મથી એમ બે
પ્રકારે છે. તેમાં ભોગના પણ બે પ્રકાર છે-ઉપભોગ ને પરિ-
ભોગ. આહાર અને પુખ્તમાળાદિ એકવાર ભોગમાં આવે
તે ઉપભોગ; અને ઘર, સ્ત્રી, વસ્ત્રાદિ વારંવાર ભોગમાં આવે
તે પરિભોગ. શ્રાવકે ઉત્સર્ગથી તો પ્રાશુક અને એષણીય
આહારજ ભોગવવો, તેમ ન બને તો સચિત્ત ત્યાગી થવું,
તેમ પણ ન બને તો બહુ પાપકારક મદ્ય માંસાદિક વર્જન
પ્રત્યેક વનસ્પતિથી અથવા સચિત્તાચિત્તમિશ્ર વસ્તુના
પ્રમાણીભૂત આહારથી નિર્વાહ કરવો. ત્યાગ કરવા યોગ્ય
પદાર્થોમાં મદિરાનો પ્રથમ ઉપન્યાસ કરેલો છે તે બહુ દોષ-
વાળી હોવાથી કરેલો છે. કહ્યું છે કે-મદિરા નિપત્યંત મોહ,
કળહ, નિદ્રા, પરિભય, ઉપહાસ, ક્રોધ અને મદની હેતુભૂત
દુર્ગતિનું મૂળ અને હિ (લજ્જા), શ્રી (લક્ષ્મી), મતિ

(બુદ્ધિ) અને ધર્મનો નાશ કરનાર છે. માંસ પણ અત્યંત નિંદ છે. એને માટે પણ કહ્યું છે કે-માંસ પચેદ્રિયનાં વધથી ઉત્પન્ન થયેલું, દુર્ગંધી, અપવિત્ર, ણીભત્સ, રાક્ષસ જેવાનું ભક્ષ, વ્યાધિઓને ઉત્પન્ન કરનાર અને દુર્ગતિનું મૂળ છે. આ પ્રમાણે હોવાથી મદિરા, માંસ અને ણીજ પણ અભક્ષ્ય અર્નત કાર્યાદિનો શ્રાવકે સર્વથા ત્યાગ કરવો. આ વ્રતના ભોગ સંબંધી પાંચ અતિચાર છે તે આ પ્રમાણે-

૧ સચિત્તનું પ્રત્યાખ્યાન કરનારને અનાભોગથી સચિત્ત ખવાડ જાય અથવા પ્રમાણ કરેલું હોય તેને પ્રમાણનું અતિક્રમ થાય તો તે સચિત્તાહાર અતિચાર,

૨ સચિત્તના ત્યાગીને વૃક્ષે લાગેલો ગુંદર ઉખેડીને તરત ખાવાથી અથવા ઠંણિયા સહિત રાયણાદિ મુખમાં પ્રક્ષેપ કરવાથી લાગે તે સચિત્ત પ્રતિબદ્ધ આહાર અતિચાર.

૩ અગ્નિવટે પકવ થયા ચિનાની કણીક વિગેરે ખાવાથી લાગે તે અપકૃષ્ટૌષધિ અતિચાર.

૪ પોંખ વિગેરે ખાવાથી લાગે તે દુઃપકૃષ્ટૌષધિ અતિચાર.

૫ સાર ચિન્તના અથવા સ્વદેષ સારવાળા કોમળ મગની શિંગ વિગેરે પદાર્થો ખાવાથી લાગે તે તુચ્છૌષધિ અતિચાર.

આજ વ્રતમાં, ભોગને ઉત્પન્ન કરનારા હોવાથી અતિ સત્વધ (પાપ યુક્ત) વ્યાપારનાળા પંદર કર્મદાન ગણેલા

છે, તે તિમ્મ કર્મેના બંધક હોવાથી આવકે જાણવાં થાય છે પણ આચરવા થાય નથી. તે કર્મદાનોતું અનાભોગપણે જે થવું તે અતિચાર ગણાય છે. અટલે પંદર કર્મદાન સંબંધી પંદર અતિચાર છે તે આ પ્રમાણે —

૧ અંગારકર્મ— અંગારા કરવા તે. ઉપલક્ષણથી અગ્નિના સમારંભ વડે જે આજીવિકા ચલાવવી તે સર્વ અંગાર કર્મ. તેમાં કુંભાર, લુહાર, સોનાર, ભાડજી વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

૨ વનકર્મ—કુલ, ક્ષણ, પત્ર, તૃણ, કાષ્ઠ, કંદમૂળ કત્યાદિનો વ્યાપાર કરવો તે વનકર્મ. તેમાં માળી, કાછીઆ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

૩ શકટકર્મ—ગાડાં ધડવાં, ધડાવવાં અને વેચવાં તેમજ ગાડાંનાં અંગ પૈડાં વિગેરે વેચવાં તે શકટકર્મ.

૪ ભાટકકર્મ—પોતાનાં અને પારકાં ગાડાં વિગેરે લઇને ભાડાં કરવાં કરાવવાં તે ભાટકકર્મ.

૫ ફોટકકર્મ—જવ, સાળ, ગોધમ, મગ, અડદ, વિગેરે ધાન્યનો સાથવો, દાળ, ભાટ કરાવવો, ચોખા કઢાવવા તે ફોટકકર્મ; અથવા હળે કરીને જમીન ખેડાવવી, ખાણ ખોદાવવી અને મીઠાના અગર વિગેરે કરવું તે ફોટકકર્મ.

૬ દંતવાણિજ્ય—કોઇપણ પ્રાણીના નખ, દાંત, ચર્મ,

(૬૬).

શિંગ તથા કોડા, કોડી, છીપ, શાખ અને કસ્તુરી વિગેરેનો વ્યાપાર કરવો તે સર્વ દંતવાણિજ્ય.

૭ લાખવાણિજ્ય—લાખ, ધાવડી, ગળી, મણસિલ, હુરિયાળ વિગેરે પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે લાખવાણિજ્ય.

૮ રસવાણિજ્ય—મધ, મદિરા, માંસ, માખણ, એ ચાર મહા વિગયનો તેમજ દૂધ, દહીં, ઘી અને તેલ વિગેરે રસ પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે રસવાણિજ્ય.

૯ કેશવાણિજ્ય—મનુષ્યનો કે નિર્યંત્રનો સ્વદેશમાં કે બરદેશમાં વેપાર કરવો તે કેશવાણિજ્ય, તેમાં ગાય, ભેંસ, ગદસ અને અથ વિગેરે વેચવાનો સમાવેશ સમજવો.

૧૦ વિપવાણિજ્ય—અશીણ, સોમલ, વચ્છનાગ વિગેરે જીરેનો તેમજ ધનુષ્ય, બાણ, ખડ્ગ, છરી, ફરશી, કોદાળી વિગેરે આધકરણનો વ્યાપાર કરવો તે વિપવાણિજ્ય.

૧૧ યંત્રપિલણકર્મ—હળ, ઉપળ, મુપળ, ઘંટી, વિગેરે યંત્રોનો વ્યાપાર કરવો તે તેમજ તેલ કઢાવવું, શેલડી પીલાવવી વિગેરે કર્મ કરાવવાં તે યંત્રપિલણકર્મ.

૧૨ નિર્લાંછનકર્મ—પશુઓના કાન કાઢવા. નાકે વિંધવા, તથા કંબળ, પુછ વિગેરેનું છેદને કરવું તે નિર્લાંછનકર્મ.

૧૩ દવદાનકર્મ—વનમાં દવ સળગાવવો જેથી અનેક જીવોનો વિનાશ થઇ જાય તે દવદાનકર્મ.

૧૪ સરસોષણકર્મ—સરોવર, દ્રહુ, તળાવ વિગેરેના પાણીને સુકવવાં, સોષણ કરવાં, તે અસંખ્ય જળચર જીવોનો ક્ષય કરનાર સરસોષણકર્મ.

૧૫ અસતીપોષણકર્મ—મેના, પોપટ, કુકડા, કુતરા, બિલાડાં વિગેરે હિંસક જનાવરોને પાળવા, તેનું પોષણ કરવું તેમજ દુષ્ટ સ્ત્રી અને નપુંસક વિગેરેનું પોષણ કરવું તે અસતીપોષણકર્મ.

ઉપર જણાવેલા પંદરે મહા પાપકારી કર્મોદાતા, તેમજ કોટવાળ, બંદીવાનના ઉપરી અને ફાંસી દેનાર વિગેરેની મહા પાપકારી નોકરી આવકે સર્વથા વર્જવી.

આ વ્રતના સંબંધમાં શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય ગ્રંથમાં એક પિતાપુત્રનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

કુરુ દેશમાં મુચુટ સમાન હસ્તિનાપુર નામનું નગર છે. તેમાં મેઘ નામનો એક મહેલ્ય (શ્રેષ્ઠી) વસતો હતો. તે મેઘ (વર્યાદ) ની જેવો લોકોને પ્રિય હતો. તે શેઠને દેવકી નામની સ્ત્રી હતી અને સુપ્રભ નામનો પુત્ર હતો. એકદા તે શેઠ કુસુમખંડ નામના ઉદ્યાનમાં કીડા કરવા ગયા. ત્યાં તેમણે જેને ધનદ નમસ્કાર કરી રહ્યા છે એવા એક કુષ્ઠિ મુનિને જોયા. મેઘ શેઠ પાસે જઈને નમસ્કાર કર્યો. એટલે ધનદ અદૃશ્ય થયો. પછી મેઘ શેઠ મુનિને પૂછ્યું—“ તમને જે કોઈ નમસ્કાર કરે છે તે નીરોગી થાય છે અને તમે આવા વ્યાધિએ આક્રાંત છો તેનું શું કારણ ? ” મુનિ બોલ્યા—“ પૂર્વકૃત કર્મનો કોઈપણ પ્રકારે નાશ થતો

નથી. તેથી હે મેઘ શ્રેષ્ઠિ ! મારા પૂર્વકૃત દુઃકૃતને સાવધાન થઈને સાંભળ.—

પૂર્વે મગધરાજના રાજગૃહ નગરમાં કુરચંદ્ર નામે શ્રેષ્ઠી હતો, તેને મધુસૂદન નામે પુત્ર હતો. એકદા તેને ઘરે અવ્યક્ત લિંગવાળો કોઈ પુરુષ ભિક્ષા લેવા મારે ગયો. એટલે કુરચંદ્ર શેરે હર્ષથી તેની પાસે આંકુરા ઉગેલા વાન્ય ધર્યા. તેનો નિષેધ કરીને તે પુરુષ પાછો ચાલ્યો. એટલે તેણે પૂછ્યું—‘ આ પદાર્થો તમે કેમ અહીં કર્યા નહીં? તમે કાંઈ વ્રતધારી છો? ’ અવ્યક્ત લિંગી પુરુષે કહ્યું— ‘ એને મારે મહા પ્રતિબંધ છે તેથી તે અહીં કરી શકાય તેમ નથી. ’ આ પ્રમાણે કહીને તે પોતાને ઠેકાણે ગયા. એટલે મધુસૂદને અપરાદે તેની પાસે જઈને સર્વ વાત પૂછી એટલે તે બોલ્યા—‘ મેં પૂર્વે દીક્ષા લીધી હતી અને સૂત્રાર્થનો અભ્યાસ કર્યો હતો, પણ પછી પરિણત્રી છતાં મેં પ્રવ્રજ્યા તણ દીધી છે. મને ધિક્કાર છે ! ત્યારથી હું અવ્યક્ત લિંગ ધારણ કરીને રહું છું; આવકતા ખાર વ્રતને ધારણ કર્યા છે અને સિદ્ધાંતમાં કહેલા લક્ષણ યુક્ત હું સિદ્ધપુત્ર તરીકે ઓળખાઉં છું. મેં એવા વિરુદ્ધ પદાર્થો તણ દીધા છે એનું કારણ આવકનું સાતમું વ્રત (ભોગોપભોગપ્રમાણ) છે. તેવ્રતમાં ખાવીશ અભક્ષ્ય, ખત્રીશ અનંતકાય અને જંતુ મિશ્ર ફળાદિકનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે; અને તે ઉપરાંત ભોગ પદાર્થોનું પ્રમાણ કરવામાં આવે છે. એ વ્રતનું ફળ પ્રાણીને સર્વ પ્રકારની

લોગસામગ્રી પુષ્કળ પ્રાપ્ત થાય તે છે; અને સર્વ પ્રકારના લોગ કર્મમાં વિપ્લવકારી હોવાથી પૂર્વોક્ત પદાર્થો અને સચિત્ત આહાર વિગેરેના ત્યાગ કરવામાં આવે છે. તેથી હે મધુસૂદન ! તે ધરેલા ધાન્યનો અનંતકાયમાં સમાવેશ થતો હોવાથી મેં તે ગ્રહણ કરેલ નથી. ” આ પ્રમાણેનાં તે સિદ્ધપુત્રનાં વચન સાંભળી તે શ્રેષ્ઠી પુત્રે તેમનીજ પાસે સાતમું વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

અન્યદા મ્લેચ્છો તેને ઉપાડીને અનાર્ય ભૂમિમાં લઈ ગયા, ત્યાં અનાર્યોની સંગતથી તેણે સાતમા વ્રતમાં બહુ વખત અતિચારો લગાડ્યા. તેથી કાળધર્મ પામીને તે મધુસૂદન વ્યતર જાંતિમાં દેવતા થયો. અનુક્રમે દેવ સંબધી આયુષ્યને પૂર્ણ કરી ત્યાંથી અવધીને વિશાળા મામની નગરીને વિષે પુરૂષદત્ત નામે હું વણિક પુત્ર થયો. વ્રતમાં અતિચાર લાગેલા હોવાથી મારે શરીરે આ મહા રોગ ઉત્પન્ન થયો. અન્યદા ઉદ્ધાનને વિષે મેં એક કેવળજ્ઞાની મુનિને દીઠા. તેમની પાસેથી મારો પૂર્વભવ સાંભળતાં મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી પૂર્વભવમાં કરેલાં હુકુતો મારા સ્મરણમાં આવ્યાં એટલે મેં સંસારવાસ તજીને દીક્ષા લીધી. હે મેઘ શ્રેષ્ઠી ! તે હું પુરૂષદત્ત મુનિ છું અને એ મારા વૈરાગ્યનું અને વ્યાધિનું કારણ છે. ”

આ પ્રમાણેનાં તે મુનિરાજનાં વચનો સાંભળીને મેઘ શ્રેષ્ઠીએ પોતાની સ્ત્રી દેવકી તથા પુત્ર મુપ્રલ સહિત તે

મુનિની પાસે સાતમું વ્રત અંગીકાર કર્યું. પછી તે મુનિને નમીને મેઘ શેઠ પરિવાર સાથે પોતાને ઘરે આવ્યો; અને મુનિએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો. કેટલોક કાળ વ્યતિક્રમ્યા પછી અનંત ભવના અભ્યસિત પ્રમાદના યોગથી, સાધુ અને સાધર્મિકતા સંસર્ગના અભાવથી અને ભારે કર્મપણાથી દેવકી અને સુપ્રભે પૂજા અનુષ્ઠાનમાં અને વિરતિપણામાં ઘણું શિથિળપણું કર્યું. તેમની શિથિલતા જોઈને મેઘ શેઠે તે બંનેને બહુ પ્રકારે કહ્યું-‘અરે! તમે પ્રમાદી કેમ થાઓ છો? વિષ ખાવું સાફ, વૈરીના પરાભવ સહન કરવો સારો, પરંતુ અનંત દુઃખને આપનાર વ્રતભંગ સારો નહીં.’ આ પ્રમાણે વારંવાર શીખામણ આપ્યા છતાં પણ તેઓ તો તેવાજ પ્રમાદી રહ્યા, તેથી શેઠે તેમને કહેવું છોડી દીધું અને પોતે વિશેષ પ્રકારે ધર્મારાધન કરવા લાગ્યા. શેઠને વિશેષ પ્રકારે ધર્મ કરતા જોઈને તેમની ઈર્ષાથી તે બંને ઉલટા વિશેષ રીતે પ્રમાદનું સેવન કરવા લાગ્યા. તે જોઈને શેઠ ગૃહવાસથી પણ વિરક્ત થઈ ગયા.

પછી કાંઈક સંજ્ઞા ગ્રહણ કરીને તીર્થ યાત્રાનો મિષ્ઠ લઈ મેઘ શ્રેષ્ઠી ઘરમાંથી નીકળ્યા; અને તીર્થ ભૂમિકાને નમતા સતા પૃથ્વીપર ભમ્યા લાગ્યા. શેઠ ઘરમાંથી નીકળ્યા પછી દેવકી અને સુપ્રભ તદ્દન નિરંકુશ થઈ ગયા. તેથી ધનાંધ થઈને તેમણે તદ્દન વ્રતનો ભંગ કર્યો; સર્વત્ર યતના રહિત વર્તવા લાગ્યા અને ખરકર્મ (કર્માદાનાદિ) માં પ્રવૃત્ત થયા. અન્યદા ઘરમાંથી સાર સાર વસ્તુઓ ચોર

ચોરી ગયે સતે સુપ્રભે જઈને રાજ પાસે ફરિયાદ કરી. રાજાએ તત્કાળ આરક્ષકને બોલાવીને પૂછ્યું—‘આ શો ઉપદ્રવ?’ કોટવાળ બોલ્યો—‘હું સ્વામી! ચોરનો ગંધ પણ આપણા નગરમાં નથી તો બીજું શું કહું?’ ત્યારે રાજા બોલ્યો—‘જો આપણા ગામમાં ચોર નથી તો શું એના બાપે એનું ઘર લુટ્યું?’ કોટવાળ બોલ્યો—‘સ્વામી! તે પણ ઘટે છે, કારણ કે આ સુપ્રભને અને એના બાપને બનાવ નથી.’ સુપ્રભે તેનાં આવાં વચન સાંભળીને રોષથી કહ્યું—‘રે કોટવાળ! એ ખાતર તેજ પાડ્યું છે.’ કોટવાળ કહે—‘જો એમ હોય તો તું માફ પગીફ બતાવ.’ આ પ્રમાણે બંને જણા પરસ્પર વાદ ચડવાથી સુપ્રભ બોલ્યો—‘જો હું ખરો તો તારું કોટવાળપણું છોડાવું.’ કોટવાળ કહે—‘તારાથી બને તે કરજે, હું તારાથી ડરતો નથી.’ આ પ્રમાણેના વાદવિવાદને પરિણામે સુપ્રભ પુષ્કળ ભેટાણું લઈને રાજ પાસે એકાંતમાં ગયો, અને કોટવાળનું પદ મળવાની ઈચ્છા જણાવી. તેના પુષ્કળ દ્રવ્યથી વેચાયેલા રાજાએ તેને તરતજ કોટવાળપણું સોંપ્યું.

કોટવાળ (ફોજદાર) પણું મળ્યા પછી સુપ્રભ સર્વ કાર્યમાં યમરાજની જેવો નિર્દય થઈને વર્તવા લાગ્યો. ચોરોએ તે હકીકત જાણીને વિચાર્યું કે આ વણિક શું કરવાનો છે? એમ વિચારી રાત્રિએ તેના ઘરમાં પેસીને સુપ્રભને હણી નાંખ્યા.

દેવકી સુપ્રભના મરણ પછી તેના શોકથી ઉલટી વિશેષ રીતે ધર્મથી વિરક્ત થઈ; અને આ બધું ધર્મથીજ અનિષ્ટ થયું છે એમ માનતી વિશેષ ધર્મ નિંદા કરવા લાગી. એકદા તે દેવકી રાત્રે જન્મતી હતી તેવામાં ત્યાં નીકળેલા સર્પે મૂકેલી ગરલથી તે વિષાદિત થઈને મરણ પામી.

દશાંતરમાં રહેલા મેઘ શ્રેષ્ઠીએ આ વાત કોઈને સુ-ખેથી સાંભળી, તેથી તે વિચારવા લાગ્યો-‘ ધર્મમાં કરેલો પ્રભાદ આ ભવમાં પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખોને આપે છે; તો તેવા પ્રભાદના હેતુભૂત આ સંસારવાસથી મારે સર્થુ ! ’ આ પ્રમાણે વિચારી નિષ્પાપમતિવાળો મેઘ ગુરૂ મહારાજ પાસે ગયો; ત્યાં તેણે મોક્ષ સુખને આપવાવાળી દીક્ષા અંગીકાર કરી. નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળીને તે મેઘ મુનિ સદ્ગતિએ ગયા અને દેવકી તથા સુપ્રભે ઘણા કાળ પર્થત સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યું.

આ પ્રમાણે ભોગોપભોગ પરિભ્રમણ વ્રતના ભાગથી પ્રાપ્ત થતા ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરવા રૂપ દુઃખસમૂહને જાણીને વિવેકી પુરૂષોએ કદિપણ એ વ્રતમાં અતિચાર લગાડવો નહીં, નિરતિચારપણે એ વ્રતની પરિપાલના કરવી, જેથી આ ભવમાં અને પરભવમાં સુખના ભાજન થઈ શકાય.

આઠમા અનર્થદંડવિરમણુવ્રત ઉપર ચિત્રગુપ્તની કથા.

દેહ અને સ્વજનાદિને માટે જે કરવું તે અર્થ અને તેના અભાવે જે કરવું તે અનર્થ. તેનાથી પ્રાણી નિઃપ્રયોજન પુણ્ય ધનને હારી જવાવડે દંડાય છે અને પાપ કર્મવડે લેપાય છે તેથી તે અનર્થ દંડ કહેવાય છે. તેના અપધ્યાન, પ્રમાદાયરિત, હિંસ્રપ્રદાન અને પાપોપદેશ એ ચાર ભેદ છે. એ ચારે પ્રકારનો મુહૂર્તથી માંડીને યાવજજીવિત પર્યંત ત્યાગ કરવો તે અનર્થદંડ વિરમણુ નામનું આઠમું વ્રત સમજવું. અનર્થ દંડના ચાર પ્રકારનું વિવરણ આ પ્રમાણે—

૧ આર્તધ્યાન અને રોદ્રધ્યાનના વશવર્તિપણાથી વૈરી સમુદાયનો વિનાશ અને વિદ્યાધરેન્દ્રપણું તથા રાજ્યાવસ્થા વિગેરેની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા કરવી તે અપધ્યાન.

૨ ‘આ ક્ષેત્રમાં ફાહુ ઘો જેથી અનાજ સારું ઉગે, આ ઘોડાઓના વૃષણનો વિનાશ કરો, આ બળદને બરાબર દમો, પશોણાદિકથી પ્રહાર કરો,’ ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારનો જીવહિંસાદિ કરનારો ઉપદેશ આપવો તે પાપોપદેશ.

૩ શસ્ત્ર, અગ્નિ, મુશળ, યંત્ર (શેરડી પીલવા વિગેરેના), પ્રજામાં રહેલા કૃમિ વિનાશક વસ્તુ, અરધકૃના

(૭૪)

સાધનભૂત કાષ્ઠ, મંત્ર મૂળ, ઔષધ (ગર્ભશાતન વિગેરે કરનાર) ઇત્યાદિક વસ્તુઓ ધણા જીવોનો ધાત થવાના હેતુભૂત છે, તે દાક્ષિણ્યાદિ કારણ વિના બીજાને દેવી અથવા દેવરાવધી તે હિંસ્રપ્રદાન.

૪ નાહાવું, ઉવટણું કરવું, પીંઠી ચોળવી, વિલેપન કરવું, વેંછુ વીણા વિગેરેના અથવા નાયકાઓના શબ્દો (ગીતો) સાંભળવા, સ્ત્રીઓના રૂપ જોવા, રસ શૃદ્ધિના હેતુભૂત અનેક પ્રકારના રસોનું આસ્વાદન કરવું, સુગંધી પુષ્પાદિકનો ઉપભોગ લેવો અને ઉપલક્ષણથી પાંચ પ્રકારના મઘાદિ પ્રમાદ સેવવા તે સર્વ પ્રમાદાચરિત. તેમાં અંગ ભોગાદિકમાં એના ઉપયોગના પદાર્થો ઉઘાડા મૂકવા, જેથી તેમાં પડવાથી અનેક જીવોનો વિનાશ થાય તે સર્વ પ્રમાદાચરિત સમજવું.

ઉપર પ્રમાણેના ચારે પ્રકારના અનર્થ દંડનો યથા-શક્તિ ત્યાગ કરવો તે આઠમું વ્રત છે, તેના પાંચ અતિચાર આ પ્રમાણે—

- ૧ મોહોત્પાદક હાસ્ય કરવું તે.
 - ૨ હાસ્યજનક નેત્રાદિકની ચેષ્ટા કરવી તે.
 - ૩ અસંબદ્ધ બહુ વાચાળપણું કરવું તે.
 - ૪ અધિકરણ-વાહન વિગેરે તૈયાર કરીને રાખવા તે.
- (જેથી લેવા આવનાર સહેલાઈએ લાઇ જઈ શકે;

(૬૫)

તૈયાર ન રાખ્યા હોય અથવા વાહુનાદિકનાં પૈઠં
વિગેરે જુદા કરી રાખ્યા હોય તો લેવા આવનાર
સ્વતઃ પાછો જાય.)

૫ નહાવાના, ઉવદ્દણાના તથા એવા બીજા ભોગના
પદાર્થો જરૂરીઆત કરતાં વધારે તૈયાર રાખવા
તે. (જેથી બીજો માણસ પણ તત્કાળ તેનો
ઉપભોગ લેવા તૈયાર થઈ જાય.)

આ પાંચે અતિચારો તજવા. આ વ્રતના સંબંધમાં
શ્રી શ્રાદ્ધદિન કૃત ગ્રંથમાં ચિત્રગુપ્તની કથા કહેલી છે તે
અહીં પ્રમાણે -

કોશળા નામની નગરીમાં જયશંખર નામે રાજા હતો.
તેને મનોરમ ગુણવાળી મનોરમા નામની પદ્મરાણી હતી.
તેના ઉદરથી પુરુષદત્ત અને પુરુષસિંહ નામના બે પુત્રો
થયા હતા. તે રાજાને વસુ નામે પુરોહિત હતો. તેને ચિત્ર-
ગુપ્ત નામે પુત્ર હતો. તે પુત્રને ક્રીડા કુતુહળ વિગેરે બહુજ
પ્રિય હતાં, તે સર્વેએ પોતપોતાની સ્થિતિમાં ઘણા કાળ
વ્યતિક્રમાવ્યા. અન્યદા રાજા સભામાં બેઠો હતો, તેવામાં
અકસ્માત વાયુના પ્રકોપથી હિમ્ન થયેલા શૂળથી તે મૃત્યુ
પામ્યો. રાજાના અકસ્માત અચ્છથી તેના પુત્રો તથા પરિ-
વાર શોકશંકુથી ઘણાજ પિડિત થયા. અનુક્રમે રાજાને
અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો અને ધીમે ધીમે સૌ શોકથી વિરમ્યા.
પછી મંત્રીઓએ મળીને જ્યેષ્ઠ પુત્રને રાજ્યે બેસાર્યો અને
ક્રુનિષ્ઠ પુત્રને યુવરાજપદે સ્થાપિત કર્યો.

પુરુષદત્ત રાજા પોતાના પિતાના મૃત્યુને સંભારેના સતો શોકાકાંત મતિવાળો થઇને પુરોહિતને પૂછવા લાગે :-
 “ મારા મરણ પામેલા પિતાના હિતને અર્થે જે કાર્ય કરવાં યોગ્ય હોય તે મને ખતાવો, કારણ કે તે વિના મારી આવી મોટી રાજ્યસફમી પણ શા કામની છે ? ” પુરોહિત બોલ્યો- “ હું સ્વામી ! પિતાના શ્રેયને માટે પુત્ર સ્વર્ણાદિ દ્રવ્યનું દાન દેવું. ‘ પુત્રનું દીધેલું પિતા પામે છે ’ એમ શ્રુતિમાં કહેલું છે, માટે તમારે પણ તેજ કરવું યોગ્ય છે. ” રાજાએ તેના કહેવા ઉપરથી સર્વે પાખંડીઓને બોલાવીને પોતાના પિતાના શ્રેયને માટે સુવર્ણ, રૂપ્ય, લોહ, ગદા, પૃથ્વી, તિલ અને કપાસ વિગેરેનું દાન દીધું.

અન્યદા સીમંધર નામના ગુરૂ મહારાજને જોઇને રાજાએ તેમને પણ આમંત્રણ કર્યું, તેમજ સુવર્ણાદિ આપવા પણ માંડયું. ત્યારે તે ગીતાર્થ મુનિ આ પ્રમાણે બોલ્યા-
 “ દાન લેવું તે જે પ્રાણીઓને અભયદાન આપનાર હોય તેની પાસેથી લેવું ચારિત્ર ધારીઓને યોગ્ય છે, જે છત્ર ધાતના કરનારા છે તેની પાસેથી લેવું યોગ્ય નથી. તેમજ જેનાવડે ક્રોધ લોભાદિક દોષ વૃદ્ધિમાન થાય છે એવા સ્વર્ણ રૂપ્યાદિક જે કે ચારિત્રના હરનારા છે તે ચારિત્રી મુનિઓને આપવા પણ યોગ્ય નથી. વળી જે વિષ્ટાનું ભક્ષણ કરે છે, શૃંગાદિવડે પ્રાણીઓને હણે છે અને પોતાના પુત્રને પણ વરે છે અર્થાત તેની સાથે પણ વિષય મુખ અનુભવે છે એવી ગાયનું દાન પોતાના કલ્યાણ માટે કેમ

થાય ? જે લોહથી ઉત્તમ થતા શસ્ત્રાદિ અનેક જીવોને
 વિધ્વંસ કરે છે તે લોહનું જ્ઞાન હિતકારી કેમ કહેવાય ?
 જે પૃથ્વીના અંશને માટે પણ ભાઈએ ભાઈ લડી મરે છે
 તે પૃથ્વીનું જ્ઞાન આપનાર કે લેનારનું હિત શું કરે ?
 ધુળી જે પૃથ્વીનું જ્ઞાન વિદારણ સગભાં સ્ત્રીના વિદારણ
 જેવું છે અને જેથી અનેક જીવોનું મૃત્યુ નીપજે છે
 તેવી પૃથ્વીનું જ્ઞાન કટ્યાણકારી કેમ કહેવાય ? જે
 તિલને વિષે અસંખ્ય ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ પ્રત્યક્ષ
 દેખાય છે તેનું જ્ઞાન કુંભાર વિનાનો કયો મનુષ્ય સ્વીકારે ?
 સર્વ પ્રકારના આરંભથી નિવૃત્ત થયેલા યતિઓને બીજના
 સંઘટ્ટ પણ પીડકારી હોવાથી વર્જિત છે તે તેવા કપાસનું
 જ્ઞાન તેમને આપવું કેમ ઘટે ? હે નિપુણરાજ ! વધારે શું
 કહેવું ? સચેતન સર્વ પ્રાણી સમગ્ર શકે તેવીજ એ વાત છે
 કે-તને પાખંડીઓએ ખતાવેલા સર્વ પ્રકારના જ્ઞાન કોઈપણ
 પ્રકારનું દેનાર કે લેનારનું હિત કરનારા નથી, પરંતુ ખતેનું
 અહિત કરનારા છે. વળી તમને એવા પ્રકારના જ્ઞાન તમારા
 પિતાને હિતકારક છે એમ પુરોહિતે ખતાવ્યું છે; પરંતુ
 અહીં એક ખાય અને બીજે તૃપ્ત થાય એમ પ્રત્યક્ષ ખતનું
 તથી તો મૃત્યુ પામેલ પ્રાણી શી રીતે તૃપ્ત થઈ શકે ? તેના
 તમેજ વિચાર કરો ! માટે એ સર્વ રક્ષામાં ધી હોમવા બરા-
 બરજ છે એમ સમજવું. હે રાજન ! પ્રાણી જે કર્મ કરે છે તે તેના
 કર્તાની સાથેજ ગમન કરે છે એ નિર્ણયકારક હકીકત છે, જે

એમ ન હોય તો કૃતનો નાશ અને અકૃતનો અભ્યાગમ થાય છે. માટે તેમ બનેજ નહીં. ”

આ પ્રમાણેનાં આચાર્યનાં વચનો સાંભળીને રાજા પ્રસન્ન થઇને બોલ્યો- ‘ હે મુનીંદ્ર ! ત્યારે શું શું દાનમાં આપવું તે કહો. ’ આચાર્ય બોલ્યા- ‘ બેતાળીશ દોષ રહિત ખજા, પાન અને ઉપધિ પ્રમુખ ધર્મના સાધનોનું દાન દેવું તેજ ઉત્તમ દાન છે. ’ આ પ્રમાણેનાં ગુરૂનાં વચન સાંભળીને ભક્તિવંત રાજાએ પોતાના ભાઇ સંયુક્ત થઇને પુષ્કળ વસ્ત્ર પાત્રાદિ તેમની આગળ ધર્મ્ય અને તેમાંથી અહણ કરવા વિનંતિ કરી. તેમાંથી કિંચિત્ સ્વરૂપ માત્ર આચાર્યે અહણ કર્યું, કારણ કે તેઓ તેમાં કરવી બેઠતી શુદ્ધિનો ભંગ થવાના ભયથી ખીનીનારા હતા. પછી બંને ભાઇઓએ ભક્તિ પૂર્વક તેમને નમસ્કાર કર્યો એટલે આચાર્ય પોતાને સ્થાનકે ગયા.

પછી રાજાએ પોતાના અનુજ બંધુને કહ્યું- ‘ ખરેખર આ મુનિજ નિરુપૃહી જણાય છે; વળી તેઓ પરોપકાર કરનારા છે અને કદાચા રસના સમુદ્ર છે, તેથી તત્ત્વવીર એવા આપણને તેમની પર્યુપાસના કરવી તેજ યોગ્ય છે. ’ લઘુબંધુ બોલ્યો- ‘ આપે કહ્યું તે ચુક્ત છે, માટે હમણાજ આપણને તેમની સેવા કરવી ધટે છે. ’ આ પ્રમાણે વિચારી તે બંને બંધુઓ સીમંધર ગુરૂની ઘાંસે ગયા અને તેમને નમસ્કાર કરીને સમિપ ભાગે

બેઠા. એટલે ગુરૂ મહારાજ બોલ્યા—‘ જોમ મુવર્ણની પરીક્ષા કસ દેવા વડે, છેદવા વડે, તાપ દેવા વડે અને તાડન કરવા વડે કરવામાં આવે છે, તેમ ધર્મની પરીક્ષા પણ દયા, શ્રુત, તપ અને શીલ એ ચાર પ્રકાર વડે પંડિત પુરૂષોએ કરવી ધટે છે. આ પ્રમાણેનાં મુનિરાજનાં વાક્ય સાંભળીને પુરૂષસિંહ રાજકુમાર પ્રતિબોધ પામ્યો અને વ્રતેન્દ્રુ થવાથી જ્યેષ્ઠ બંધુ પાસે અનુજ્ઞા માગી. સ્નેહનો અનુબંધ વિશેષ હોવાથી તરત તો તેમણે આજ્ઞા ન આપી, પરંતુ છેવટે અનુજ્ઞાબંધુનો બહુ આગ્રહ હોવાથી તેમણે આજ્ઞા આપી. એટલે એકસો રાજપુત્રની સાથે તેણે આચાર્યની પાસે પ્રવ્રજ્યા અહણ કરી. પછી તેને લઈને આચાર્યે અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

પુરૂષસિંહ મુનિ શ્રુતાવ્યાસ અને દુસ્તપ તપ તપવા લાગ્યા. અનુક્રમે પ્રયાસ વડે સાધી શકાય તેવું અવધિજ્ઞાન સાધ્ય કર્યું (મેળવ્યું.) પછી તે પોતાના જ્ઞાતિ જનને પ્રતિ-બોધ પમાડવા માટે કોશાળાપુરીએ આવ્યા. રાજા ખબર સાંભળીને તરત પ્રજા વર્ગને લઈને વંદન કરવા આવ્યો. નમસ્કાર કરીને તેઓના બેઠા પછી મુનિરાજે ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે સાંભળીને એક કાષ્ઠભારિક (કઠીઆરો) પ્રતિ-બોધ પામ્યો. અને તેણે તે મુનિરાજ પાસે દીક્ષા અહણ કરી. તે વખતે પુરોહિતપુત્ર ચિત્રગુપ્ત બોલ્યો—“આણું બહુ સાડું કર્યું! દીક્ષા લીધી એટલે દુઃખને જળાંજળી

આપી ! હવે કાંઈપણ મજૂરી કે વ્યાપાર કર્યા વિના નિશ્ચિતપણે અત્રાદિક ચેળવશે અને મળ કરશે ! વળી આ વેષનું મહાત્મ્ય પણ જીઓ કે હવે રાજવેઠ વિગેરે દુઃખ માત્ર દૂર ગયાં ! તેને કોઈ કહી શકવાનું જ નહીં ! ” અત્રિ જ્ઞાનપડે આ વૃત્તાંત જાણીને ગુરૂ મહારાજે કોઈને કહ્યું—“ પૂર્વે જેણે ઘણી વિડંબના કરી છે એવા અનર્થદંડથી હજી પણ આ ચિલગુપ્ત નિવૃત્ત થતો નથી, ”

ગુરૂ મહારાજનું પૂર્વોક્ત કથન સાંભળીને ચિત્રગુપ્ત ભય પામ્યો સતો ગુરૂ પાસે આવ્યો અને બોલ્યો—“ હે પ્રભુ ! મેં શો અનર્થ દંડ કર્યો હતો ? અને એથી મને શી વિડંબના પ્રાપ્ત થઈ હતી ? તેમજ હમણા મેં શો અનર્થ દંડ કર્યો ? તે કહો. ” ગુરૂ બોલ્યા—“ જે કાર્ય પોતાના દેહને કે સ્વજનને માટે ઉપયોગી નથી એવું કરવું કે બોલવું તે અનર્થ દંડ છે, તેના પાપ ધ્યાન વિગેરે ચાર ભેદ છે; તે ચારે ગતિમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર અને દુઃખ સમૂહના મંદિર સદૃશ છે. એ અનર્થ દંડના ત્યાગ રૂપ વ્રતના કંદર્પ ચિદ્રાદિ પાંચ અતિચાર છે, તે કુચોનિપણું અને કુશિલપણું આપનાર હોવાથી તજવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણેના અનર્થ દંડથી તને પૂર્વે થયેલી વિડંબના સાંભળ—

“ પૂર્વે ભદ્રિલપુરમાં એક જિનદત્ત નામે શ્રાવક હતો. તેને સેન નામનો પુત્ર હતો. તેણે બાલ્યાવસ્થામાંજ સદ્-ગુરૂની પાસે શ્રાવકના બાર વ્રત મહણ કર્યા, અને રાત

દિવસ પ્રત પાળવામાંજ તત્પર થઈને સાંસારિક વિષય ભોગ-
થી વિરક્ત રહેવા લાગ્યો. એમ જોઈને તેના પિતા વિગેરેએ
તેને વિદ્ય પુરૂષોની ગોષ્ઠિ કરાવી. બાળવયમાં થયેલા
કુસંસર્ગથી તે પ્રમાદમાં પડી ગયો. રાજકુમારની સાથે
મિત્રાઈ કરી, તેણે રાજ્ય વિરૂદ્ધ કાર્ય કરવા માંડ્યાં, કંદર્પ ચે-
ષ્ટાદિક કરવા લાગ્યો અને અપધ્યાનાદિકમાં રક્ત થયો.
એકદા કોઈની સાથે સજ્જથા કરતા કરતા તેણે એવો વિચાર
જાણ્યો કે આપણો મિત્ર રાજકુમાર તેના વૃદ્ધ પિતાને
હુણીને શીઘ્ર રાજ્ય કેમ ગ્રહણ કરતો નથી ? આ વાત
ચર પુરૂષ દ્વારા મંત્રીના જાણવામાં આવી તેથી તેણે રા-
જાને કહી. રાજાએ તત્કાળ તેને બાંધી લાવવા હુકમ કર્યો.
રાજપુરૂષોએ તેને બાંધી લાવીને રાજાના હુકમથી બાંદી-
ખાનામાં નાંખ્યો અને તેના કુટુંબની અનેક પ્રકારની
વિડંબના કરીને તેમની સમક્ષ તે વણિક પુત્રને હુણી
નાંખ્યો.

દુઃખાર્ત્તપણે મરણ પામેલો તે સેન પહેલી નરકમાં
નારદીપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી નીકળીને તિર્યચગતિમાં
એક ભવ કરી ભાંડના કુળમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં કંદર્પ
હાસ્ય ચેષ્ટાદિકમાંજ ભવ પૂરો કરી મરણ પામીને વ્યંતર
થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને તું આ ભવમાં પુરોહિત પુત્ર થયો
છે. પૂર્વ ભવના અનર્થ દંડના અભ્યાસથી હું ચિત્રગુપ્ત !
આ ભવમાં પણ તું કેલિપ્રિય થયો છે, પરંતુ તે સર્વ
અનર્થ દંડના કારણ છે "

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વ ભવ સાંભળીને ચિત્રગુપ્તને દંડાપોહ કરતાં જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; તેથી ભવ-ભ્રમણથી ભવ પામીને તેણે તત્કાળ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ગુરુ મહારાજને પ્રણામ કરી રાજદિક વિશેષ પ્રકારે ધર્મ આ-ગીકાર કરી સ્વસ્થાને ગયા અને મુનિરાજે અન્યત્ર વિહાર કર્યો. ચિત્રગુપ્ત મુનિ સાર્થક કે અનર્થક બંને પ્રકારે મન વચન કાયા સંબંધી દંડને સર્વથા તણ, મન વચન કાયાના વીર્યને સંપૂર્ણપણે ફેરવી વીર્યાચાર અને જ્ઞાનાદિ આ-ચારોને સંપૂર્ણપણે પાળીને આ ભવમાં અને પરભવમાં મુખના ભાજન થયા.

આ પ્રમાણે અનર્થ દંડને ધર્મ અને દ્રવ્યાદિકનો ક્ષય કરનાર, તેમજ અનર્થ સમૂહના મહાન હેતુભૂત જાણીને પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં તેને સર્વથા તણ દઈ ધર્મ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થવું જેથી આ ભવમાં અને પરભવમાં સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય અને વિવ્ર માત્ર વિનાશ પામે.

નવમા સામાયિક વ્રત ઉપર ભેઘરથની કથા.

શ્રાવણના બાર વ્રતમાં છેવટના ચાર શિક્ષાવ્રત છે. તેમાં પહેલું સામાયિક વ્રત છે. નિંદા અને પ્રશંસા કરનાર ઉપર, સ્વજન અને પરજન ઉપર, અને માન અપમાન કરનાર ઉપર સમભાવ રાખવો તે સામાયિકનું લક્ષણ છે. તે વ્રતનું બે ધડી (૪૮ મીનીટ) નું પ્રમાણ છે. તેટલા વખત સૂધી મન, વચન, કાયાના યોગને સાવધ ક્રિયામાં ન પ્રવર્તીવવા એ આ વ્રતનો મુખ્ય વિષય છે. એ વ્રતના મુખ્ય પાંચ અતિચાર છે તે આ પ્રમાણે—

૧-૨-૩ સામાયિક કર્યા પછી મન, વચન, કાયાના યોગને માઠી રીતે પ્રવર્તીવવા તે ત્રણ અતિચાર.

૧ મનવડે શુદ્ધાદિ વ્યાપારનું ચિંતન કરવું તે.

૨ વચનવડે સાવધ કર્કશ વચન બોલવું તે.

૩ કાયાવડે પડિલેલ્યા પ્રમાણ્યા વિનાની ભૂમિ ઉપર બેસવું વિગેરે.

૪ સામાયિકનો કાળ પૂર્ણ થયા વિના પારવું અથવા અનાદરપણે સામાયિક કરવું તે અનવસ્થાન અતિચાર.

પ નિદ્રાદિ પ્રમાદથી શૂન્યપણે સામાયિક કરવું;
સ્મૃતિ ભૂલી જવી તે સ્મૃતિહિન અતિચાર.

આ પાંચ અતિચારવડે સામાયિક નિષ્ફળતાને પામે
છે માટે બનતા સુધી ન લગાડવા. કદાચિત્ લાગી જાય તો
તેનો ત્રિવિધે મિથ્યા દુષ્કૃત આપવો—તે પાપની નિંદા
કરવી.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—સામાયિકનું દ્વિવિધ ત્રિવિધ
પદ્યજખાણુ છે, તેમાં મન વશ ન રહેવાથી મન દુઃપ્રશ્નિ-
ધાન થાય તો તે વૃત્તનો ભંગજ થાય છે તેમાં કાંઈ અતિ-
ચાર લાગતો નથી. માટે એવી રીતે સામાયિક અંગીકાર
કરવા કરતાં ન કરવુંજ શ્રેષ્ઠ જણાય છે. આમ કહેનારને
શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે—‘તાડું કહેવું બરાબર નથી.’
એમાં મને કરીને કરું નહીં, મને કરીને કરાવું
નહીં; વચને કરું નહીં, વચને કરાવું નહીં; કાયાએ કરું
નહીં, કાયાએ કરાવું નહીં; એ પ્રમાણે છ પ્રત્યાખ્યાન છે.
તેમાં અનાભોગાદિ કારણથી કદી એક પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ
થાય તો પણ બાકીના પદ્યજખાણુ કાયમ રહેવાથી સામા-
યિકનો સર્વથા અભાવ સમજવો નહીં. વળી મનોદુઃપ્રશ્નિ-
ધાનની મિથ્યા દુષ્કૃતે કરીનેજ શુદ્ધિ કહેલી હોવાથી એવું
સામાયિક ન કરવું એમ કહેવું મુદ્દર નથી. કેમકે અવિધિ-
કૃતાદ્વરમકૃત “ અવિધિએ કરવા કરતાં ન કરવું સાડું ”
એ વચન સમિચિન નથી. શાસ્ત્રમાં કહેવું છે કે—

આવિહિકયાં વરમકયં, ઉસ્સૂયવયણં મળાંતિ સમયન્નુ ।
પ્રાયચ્છિત્તં જમ્હા, અકણ ગરુયં કયે લહુયં ॥

“ અવિધિએ કરવા કરતાં ન કરવું સાફ-એ વચનને સિદ્ધાંતના જાણકાર જ્ઞાની પુરુષો ઉત્સુક વચન કહે છે, કારણ કે ન કરવાથી ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત લાગે છે અને કરવાથી (કદિ અવિધિએ થાય તોપણ) લઘુ પ્રાયશ્ચિત લાગે છે. ”

આ નવમાં પ્રત ઉપર મેઘરથની કથા શ્રી શ્રાદ્ધન-કૃત્ય ગ્રંથમાં કહેલી છે. તે આ પ્રમાણે—

કલિંગ દેશને વિષે અતિ રમણીક નરપુર નામનું નગર છે. તે નગરમાં જયરથ નામનો પરમ શ્રાવક રાજા હતો. તે રાજાને વિજ્યા રાણી હતી. તેનાથી મેઘરથ નામે પુત્ર થયો હતો, તેણે પ્રચંડ સૂર્ય સમાન પોતાના પ્રતાપથી સર્વ પૃથ્વીને આકાંત કરેલી હતી. અન્યદા રાજ્ય ભુવનમાં રહેલા જિનભુવનમાં રાજા મહાભક્તિ પૂર્વક જિનેશ્વરની અર્ચા કરતો હતો તેવામાં દ્વારપાળે આવીને પ્રણામ પૂર્વક વિનંતિ કરી — ‘ હે સ્વામી ! ભાવીદેવ નામનો શ્રાવક તીર્થ યાત્રા કરીને અહીં આવ્યો છે અને આપના ચૈત્યને વંદના કરવાની ઇચ્છાથી દ્વારે ઉભો છે. ’ રાજાએ કહ્યું— ‘ તેને સત્વર પ્રવેશ કરાવ. ’ રાજાની આજ્ઞાથી તે શ્રાવક અંદર આવ્યો અને જિનેશ્વરને વંદના કરીને રાજા પ્રત્યે કહ્યું— ‘ હે રાજા ! સમેતશિખર, પુંડરીકગિરિ, ઉજ્જયંત ધર્મ અને અન્ય તિર્થોના ચૈત્યને તમે મારી વાણીવડે

વંદના કરો. વળી તત્ર તત્ર રહેલા સાધુઓ તમને ધર્મલાભ રૂપ આશિષ આપે છે માટે તેમને પણ વંદના કરો. ’ રાજાએ તરતજ પૃથ્વીપર મસ્તક સ્થાપન કરીને તેના કહ્યા સુજળ વંદના કરી. ભાવીદેવે કહ્યું- ‘ અનેક સ્થાનકે રહેલા આવકો તમારા વિવેકથી રંજીત થયેલા છે. ’ એટલે રાજાએ તેમને પણ પ્રણામ કર્યો. પછી રાજાએ પૂછ્યું- ‘ હું ભાવીદેવ ! તમને ઘરેથી નીકળ્યા કેટલો વખત થયો ? ’ તેણે કહ્યું- ‘ બાર વર્ષ થયાં. ’ એટલે રાજા બોલ્યો- ‘ તમને ધન્ય છે કે જેણે ઘણાં તીર્થો દીઠાં છે અને હું અધન્ય છું કે જેણે કોઈ પણ તીર્થ દીઠું નથી. ભાવીદેવે કહ્યું- ‘ તમે કોઈ તીર્થ ગયા નથી તે ખરું, પરંતુ અહીં રહ્યા સત્તા પણ તમે ભલા આશયથી વંદના કરો છો તે ભાભ કારક છે. ’

પછી રાજાએ પૂછ્યું- ‘ હું બંધુ ! તે સર્વ તીર્થોમાં મોટું તીર્થ કયું છે ? ’ ભાવીદેવ બોલ્યો- ‘ જે શૈલની ઉપર વીરા તીર્થકરો નિર્વાણ પદને પામેલા છે એવો સમેત શૈલ સર્વથી ઉત્તમ તીર્થ છે. આ પ્રમાણે વાતચીત કર્યા પછી રાજા ભાવીદેવને પોતાના રાજભુવનમાં લઈ ગયો અને તેને જાસાડી, વસ્ત્રાદિવડે સત્કાર કરીને વિસર્જન કર્યો,

ભાવીદેવના કહેવાથી જયરથ રાજા સમેતશિખર તીર્થે યાત્રા કરવા જવા માટે બહુજ ઉત્સુક થયો. કારણ કે રાજ્યભારને વહન કરે તેવો પુત્ર થયેલ હોવાથી પાછળ રાજ્યાપહારાદિ શંકા રહેલી નહોતી; એમ હોવાથી જય-

શ્રીના કુળમંદિર જેવા રાજ્યે નિઃશંકપણે પોતાના નગરમાં આવીઉદ્ઘોષણા કરાવી- “ રાજ સમેતશિખર તીર્થની યાત્રા કરવા જાય છે માટે તેની સાથે જવા જે કોઈ તૈયાર થશે તેને રાજ સર્વ પૂરું પાડશે. ” લોકો પ્રથમ પણ જવાને ઉત્કંઠિત તે હતાજ તેવામાં આવી ઉદ્ઘોષણા સાંભળીને પ્રભાતવડે પૂર્ણ દૃઢ્યવાળા તેઓ તત્કાળ તૈયાર થઈ ગયા. પછી રાજ્યરક્ષક તરીકે પોતાના પુત્ર મેઘરથની યોજના કરીને ચતુરંગ સેના સહિત રાજ્યે ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું.

માર્ગમાં સ્થાને સ્થાને દરેક ચૈત્યોમાં જિનખિખોની સર્વ શ્રવકો સાથે રાજ મહાપૂજા કરતા હતા અને અર્થી જનોને અદ્ભુત દાન આપતા હતા. તેમજ સાધર્મિક વાત્સલ્ય વસ્ત્રાદિક વડે કરતા હતા અને અનેક જીવોને અભયદાન આપતા હતા. એ પ્રમાણે ચાલતાં અનુક્રમે સર્વ સંઘ સહિત રાજ સમેતશૈલે પહોંચ્યો. પછી સામા આવેલા દેવાર્યક (પૂજારા) પુરૂષોની પાછળ રાજ હર્ષ સહિત સર્વ પરીવારની સાથે તે પર્વત ઉપર ચડ્યો, ત્યાં આવેલા જિનમંદિરોને જોઈને રાજ અત્યંત હર્ષ પામ્યો અને તે હર્ષ શરીરમાં ન સમાવાને લીધે હોય તેમ રોમાંચના મિપથી બહાર પણ તેનું વિકસ્વરપણું પ્રદર્શિત થયું.

પછી રાજ્યે ચૈત્યમાં પ્રવેશ કરીને વિધિપૂર્વક ત્રણ પ્રદક્ષિણા દીધી, આદરપૂર્વક જિનેશ્વરને સ્નાન કરાવીને પૂજા કરી અને મહાધ્વજ ચડાવી અહાર્ષ મહોત્સવ કર્યો. પછી આશાતનાથી ભય પામતો રાજ પર્વતપરથી નીચે ઉતર્યો;

અને પૂજારાઓના સત્કાર કરી તેમને વિસર્જન ત્યાંથી પૈતાના નગર તરફ ચાલ્યો.

માર્ગમાં લિલ્લની સેનાએ અટકાવ્યો. તે વાતની મેઘરથને ખબર પડતાં તે ઉતાવળે સૈન્ય લઈને ત્યાં આવ્યો. એટલે બે બાબુથી બંને જણાએ લિલ્લે ઉપર પ્રહાર કરવા માંડ્યાથી લિલ્લપતિ અને લિલ્લે સર્વ નાશી ગયા. એ અવસરે જયરથનો દેશ સ્વામી રહિત છે એમ જાણીને નજીકના સિમાડાવાળો મહાદુર્મતિ જયપાળ રાજા તેને ઉપદ્રવ કરવા પ્રવર્ત્યો. તેના ખબર સાંભળીને જયરથ રાજાને પૈતાના નગર તરફ રવાને કરીને યુદ્ધ રસિક મેઘરથ જયપાળ સાથે યુદ્ધ કરવા માટે સીમાડા તરફ ચાલ્યો. તેની સાથે યુદ્ધ કરી તેને બાંધી લઈને સિદ્ધ થયા છે મનોરથ જેના એવે મેઘરથ પૈતાના નગર તરફ ઉતાવળે રવાને થયો.

જયરથ રાજા જે દિવસે પૈતાને નગરે પહોંચ્યો તેજ દિવસે મેઘરથ પણ જયપાળને લઈને ત્યાં આવ્યો. અને મૂર્તિમાન જયની જેમ તેને રાજા પાસે અર્પણ કર્યો. નગર-જનોએ તે દિવસે મહોટો ઉત્સવ કર્યો. રાજાએ તે દિવસે ગુપ્તિમોક્ષ કરાવેલ હોવાથી જયપાળને પણ છોડી મૂક્યે. અને તેનો સત્કાર કરીને તેના દેશ તરફ વિદાય કર્યો.

અન્યદા વિજયઘોષ નામના આચાર્ય કુસુમખંડ નામના મહા મનોહર ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા; ઉદ્યાનપાળે ખબર

૧ બંદીવાનોને છોડી મૂકવા તે.

આપ્યા ઐટલે રાજા વિગેરે સૌ ત્યાં ગયા અને વાંદીને તેમની સમિષે બેઠા. આચાર્યે દેશનામાં તીર્થયાત્રાનું કળ આ પ્રમાણે-કહ્યું “ તીર્થયાત્રાદિક પ્રભાવના જે પ્રાણી નિરંતર કરે છે તે પ્રાણીને તીર્થકરપણાદિક પદ્ધતીની પ્રાપ્તિ દૂર નથી.” ગુરૂ આ પ્રમાણે કહેતા હતા તેવામાં તેમને વાંદવ મારે બે ભાઈઓ ત્યાં આવ્યા. તેમાં એક સુભગ, નિરોગી, સુરૂપ અને દેવ સદૃશ હતો, અને બીજો દુર્ભાગી, દીન, કુરૂપ, ખાપના પુજ જેવો અને ધાસ કાસ જવરાદિ મહા હિમ્ન ષોડશ વ્યાધિના મદિર સદૃશ હતો. તેઓએ ગુરૂ મહારાજને વંદના કર્યા પછી સુરૂપ પુરૂષે ગુરૂ મહારાજને પૂછ્યું-“હું ભગવંત! પૂર્વે આ મારા કુરૂપ બંધુએ શું કર્મ કર્યું હતું કે જેથી તે આવે! દુર્ભાગી થયો છે ? ”

ગુરૂ મહારાજ બોલ્યા-“ પૂર્વે તમે આ નગરમાંજ રાજાના પુત્ર સોમસિંહ અને અગ્નિસિંહ નામના પરસ્પર સ્નેહવાળા થયા હતા. તેમાં જ્યેષ્ઠ પુત્ર સોમસિંહ ધર્મિષ્ઠ, દયાવાન અને શાંત મનવાળો હતો અને કનિષ્ઠ પુત્ર અગ્નિસિંહ અધર્મી, નિર્દય અને નિઠુર આશયવાળો હતો. નાના ભાઈ અગ્નિસિંહને શીકાર વિગેરે પાપકર્મમાં પ્રવર્તતાં જ્યેષ્ઠ ભાઈ વારંવાર નિષેધતો હતો, પરંતુ તે તેવી શિક્ષા ન માનતાં ધર્મ અને અધર્મની વાર્તાજ મિથ્યા છે એમ કહેતો હતો. તેનાં અમ્બાં વચનથી તે અયોગ્ય છે; એમ માનતો સોમસિંહ વિશેષે ધર્મકાર્યમાં તત્પર થયો અને સહજ ઉપશમ ભાવથી જીવ દયાદિકને વિશે વિશેષ આદર

વાળો થયો; ત્યાંથી મરણ પામીને તે સોમસિંહ સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો અને ત્યાંથી વ્યવીને તું પૂર્વના સામ્ય ભાવથી આ ભવમાં રાજકુમાર જેવા સુખનો ભોજન થયો છે. અગ્નિસિંહ અશક્તાત્મભાવથી મરણ પામી દુર્ગતિમાં પરિભ્રમણ કરીને છેવટે આ ભવમાં કાસથીસાદિ વ્યાધિથી પીડિત એવો આ તારો નાનોભાઈ થયેલો છે. ”

આ પ્રમાણેનો ગુરૂમહારાજનો ઉપદેશ સાંભળીને ખંતે જણા જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યા અને અદ્યકર્મી હોવાથી પાપકર્મોનો ત્યાગ કરીને જેમ આપ્યા હતા તેમ પોતાને સ્થાનકે ગયા.

પછી મેઘરથે ગુરૂ મહારાજને પૂછ્યું-“ હું પ્રભુ ! રાજ્ય અને દેશ વિગેરેના સાવધકાર્યરૂપ પંકમાં અહર્નિશ ખુંચી ગયેલો હું કેવી રીતે ઉંચો આવી શકીશ ? ” ગુરૂ બોલ્યા-‘ સામાયિક પ્રતના નિરંતર કરનારા ચંદ્રાવસંતકાંદિ રાજાઓ રાજ્ય ભોગવતાં છતાં પણ શું સ્વર્ગે નથી ગયા ? ’ મેઘરથ બોલ્યો-‘ હું સ્વામી ! તે પ્રતનું સ્વરૂપ મને કહો. ’ ગુરૂ બોલ્યા-‘ સામાયિકના બે પ્રકાર છે. એક સર્વ વિરતિ સામાયિક અને બીજું દેશ વિરતિ સામાયિક. તેમાં સર્વ વિરતિ સામાયિક યાવજીવિત પર્યંત ત્રિવિધે ત્રિવિધે સર્વ સાવધનો ત્યાગ કરવા વડે અણગારને હોય છે અને દેશ વિરતિ સામાયિક એક મુહૂર્ત માત્ર સ્થિતિનુંદ્રિવિધ ત્રિવિધે સાવધ યોગના પરિહાર રૂપ મૃહસ્થને હોય છે, તે આવકના બાર પ્રતમાં પહેલું શિક્ષાપ્રત કહેવાય

છે, શ્રાવક પણ જે વખતે એ પ્રત આદરે છે ત્યારે શ્રમ-
ણની જેવોજ થાય છે. એ સામાયિક વારંવાર અને જ્યારે
ત્યારે કરી શકાય છે. એ પ્રતના મનોદુઃખલિધાનાદિ પાંચ
અતિયાર છે તે કુરૂપ અને શ્વાસકાસાદિ તીવ્ર દુઃખ સમૂ-
હને આપનારા છે. ’

આપ્રમાણે ગુરૂ મુખે સાંભળીને ભક્તિમાન મેઘરથ
તેમને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે બોલ્યો- ‘ હું પ્રભુ !
મને હુમણા દેશ સામાયિક આપો. ’ ગુરૂએ તરતજ તેને
યથાવિધિ સામાયિક પ્રત આપ્યું અને રાજાદિકને વિશેષ
પ્રકારે દેશ વિરતિપણું ઉચ્ચરાવ્યું. ત્યાર પછીથી મેઘરથ
રાજપુત્ર રાજદ્રવ્યાદિકને ક્ષણિક જાણી વારંવાર ગુરૂ મહા-
રાજ પાસે આવી આવીને સામાયિક કરવા લાગ્યો.

જયપાળ ભૂપાળે મેઘરથે કરેલી પોતાની અપભ્રાજ-
નાને સંભારીને તેને હણવા માટે ગુપ્તપણે મારાઓને
મોકલ્યા. તેઓ કપટ શ્રાવક થઈને કુમારને વધ કરવા
માટે ત્યાં આવ્યા. બધી હકીકતથી માહિતગાર થઈને
જ્યારે કુમાર સામાયિકમાં સ્થિત હોય ત્યારે તેને મારવાનો
તેઓએ નિર્ણય કર્યો. તેવો વખત જોઈને તેઓ ઉદ્યાનમાં
આવ્યા એટલે પહોરેગીરે રોક્યા, પરંતુ શ્રાવકપણું જ-
ણાવવાથી તેમને અંદર જવા દીધા; અંદર જતાંજ તેઓ
કુમારને મારવા માટે છરીઓ કાઢીને દોડ્યા, મહા વિકાળ
આકૃતિવાળા હંડાથી કૃતાંતની જેવા તેમને દીઠા છતાં
પણ ધર્મધ્યાનમાં નિશ્ચળ ચિત્તવાળો કુમાર કિંચિત પણ

(૬૨)

દેશ પામ્યો નહીં અને કોપને વશ પણ થયો નહીં. કુમારના સત્વથી તુષ્ટમાન થયેલા વનદેવતાએ તે મારાઓને સ્થંભાવી દીધા. પછી સામાયિક પૂર્ણ થયે કુમારે તેઓને પૂછ્યું-‘તમે કોણ છો? અને શા માટે મને મારવાને ઉદ્ધુક્ત થયા છતા?’ મારાઓએ પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત કહી સાંભળાવ્યું એટલે મહામતિ કુમારે તેઓને અલ્પ આપીને ત્યાંથી વિસર્જન કર્યા.

ગુરુ મહારાજે અન્યત્ર વિહાર કર્યો. અનુક્રમે કુમાર પિતાના રાજ્યનો સ્વામી થયો અને ચિરકાળ પર્યંત તેણે સદ્ધર્મનું પ્રતિપાલન કર્યું. પ્રાંતે સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરી મૃત્યુ પામીને તે સ્વર્ગાદિ મુખને ભાજન થયો.

આ પ્રમાણે મેઘરથનું દૃષ્ટાંત સાંભળીને ભવ્ય જનોએ નિરંતર સામાયિક વ્રત અંગીકાર કરવું અને ત્રિકરણ શુદ્ધે તેની પ્રતિપાલના કરવી; જેથી આ ભવમાં અને પરભવમાં મુખ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય.

દશમા દેશાવગાશિક વ્રત ઉપર પવનંજયની કથા.

પ્રથમ છઠ્ઠા દિશી પરિમાણ વ્રતમાં યાવજીવિત સે। યોજન વિગેરેનું પ્રમાણ જવા આવવા માટે રાખ્યું હોય તેનો એક દિવસ વિગેરેને માટે સંક્ષેપ કરીને ઘર, સગા અથવા અમુક સ્થાનથી ઉપરાંત જવા આવવાનો નિષેધ કરવો અથવા સર્વ વ્રતનો સંક્ષેપ કરવો તે દેશાવગાશિક નામનું દશમું વ્રત છે. જેમ કેાંઈ માંત્રિક બાર યોજન પ્રમાણ જેનું વિષ વ્યાપી શકે છે એવા આશિવિષ સર્પના અથવા દૃષ્ટિ વિષ સર્પના ઝેરને પ્રસાર પામતું અટકાવીને થોડા ક્ષેત્ર વ્યાપક કરે અથવા તેા સર્વાંગ વ્યાપ્ત ઝેરને અંગુ-લિના એક વિભાગમાં લાવી મૂકે તેમ આ દેશાવગાશિક વ્રતમાં પણ મુહૂર્તાદિ કાળથી માંડીને ઇચ્છા પ્રમાણેના કાળ સુધી સર્વ દિશામાં ગમનાગમનનો સંક્ષેપ કરીને પ્રાણી પાપથી નિવૃત્ત થાય છે એમ સમજવું.

આ વ્રતનો કાળ મુહૂર્ત, દિવસ, રાત્રિ, પાંચ દિવસ, પક્ષ, માસ, વર્ષ અથવા ઇચ્છા પ્રમાણેના વર્ષો સુધીનો જાણવો.

આ વ્રતના પાંચ અતિયાર છે તે નીચે પ્રમાણે—

(૯૪)

૧. ઘર વિગેરેમાં દેશાવગાશિક કરનારને ઘર વિગેરેની બહારથી કોઇની પાસેથી કોઈ વસ્તુ મંગાવવી તે આનયનપ્રયોગ અતિચાર.

૨ પૂર્વાક્ત રીતે બહાર મોકલવું તે ત્રેપ્યપ્રયોગ અતિચાર.

૩ જ્યાં દેશાવગાશિક કરેલા હોય તેની બહાર રહેલા કોઈ માણસને બોલાવવા માટે ઉધરસ આવા વિગેરેથી પોતે અહીં છે એમ જણાવવું તે શબ્દાનુપાત અતિચાર.

૪ એવીજ રીતે બોલાવવા માટે માળાદિ ઉપર ચડીને પોતાનું મુખ દેખાડવું અથવા તેની સામે જોવું તે રૂપાનુપાત અતિચાર.

૫ નિર્ણય કરેલા ક્ષેત્રની બહાર કાંકરો, ઢેકું વિગેરે ફેંકીને પોતાનું કાર્ય સંભારી આપવું તે પુદ્ગળક્ષેપ અતિચાર.

આ વ્રત ઉપર પવનજયની કથા છે તે આ પ્રમાણેઃ
અત્યંત સમૃદ્ધિવાન નંદિપુર નામનું નગર છે. ત્યાં વિજયના સ્થાનભૂત જયવર્મ નામે રાજા હતો, તેને મૂર્તિમાન લક્ષ્મી જેવી જયાવળી નામે રાણી હતી, અને ચાર પ્રકારની બુદ્ધિયુક્ત વજ્રસુંદર નામે મંત્રી હતો. તે નગરમાં ધર્મવડે ધર્મીજનોમાં ધુરંધર અને ધને કરીને ધનદ જેવો ધનંજય નામે શ્રેષ્ઠી વસતો હતો, તેને સજ્જનોને આનંદ

(૯૫)

આપનારી અને રૂપલાવણ્ય સંપન્ન સજ્જના નામે પ્રિયા હતી અને પવનંજય નામે પુત્ર હતો. તેના ધરનું સર્વ કાર્ય કરનારો, વય રૂપાદિક વડે પવનંજયનીજ જેવો અને સર્વ કાર્યમાં વિનયવાન શેખર નામે એક પવનંજયનો મિત્ર હતો.

અન્યદા જ્ઞાનગર્ભ નામના નૈમિત્તિકે રાજાને કહ્યું—
‘ આજ કાલમાં કેટલાએક દુર્નિમિત્તોનો યોગ થયો છે, તેથી ઘણા પ્રાણીઓને શ્વાસકાસાદિક વિવિધ પ્રકારની વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થશે.’ રાજાએ તેને પૂછ્યું—‘ એ વ્યાધિઓ કેટલા વખત સુધીમાં થશે ? ’ નિમિત્તિએ કહ્યું—‘ અનંગ ત્રયોદશી સુધીમાં થશે. ’ રાજાએ મંત્રીને કહ્યું—‘ હે મંત્રી ! લોકોને એ વ્યથા ન થાય અને અનંગ ત્રયોદશી સુખમાં વ્યતીત થાય તેવો ઉપાય કહો. ’ મંત્રીએ ઉત્તર આપ્યો—‘ તેવા ઉપાયને માટે કામદેવને મંદિરે કામદેવ યજ્ઞની યાત્રા કરવા માટે અનંગ ત્રયોદશીએ જવું, તેથી વ્યાધિની ઉત્પત્તિના સંભવ નહીં રહે. ’ નિમિત્તિઆએ તે ચુકિત પસંદ કરી એટલે રાજાએ નગરના સર્વ લોકોને કામદેવ યજ્ઞની યાત્રા કરવા માટે નીકળવાનો હુકમ કર્યો, જેથી સર્વે લોકો સર્વ ઋદ્ધિસમેત યાત્રા કરવા નીકળ્યા.

સૌની સાથે શ્રેષ્ઠી પુત્ર પવનંજય પણ રથમાં બેસીને મિત્ર તથા સ્ત્રી વિગેરેના પરિવાર સહિત યાત્રા મહોત્સવ જેવા માટે આદ્યો; ને નગરના દરવાજા સુધી પહોંચ્યો એટલામાં તેના રથની આગળ દિગ્ગ શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર સાગર

રથમાં બેસીને જતો હતો, તેનો રથ આડા નડ્યો એટલે પવનજયે આક્ષેપ પૂર્વક પોતાના સારથીને કહ્યું—‘ અરે ! કોણ એ રથમાં બેઠેલ છે કે જે પોતાના રથને પડખે કરીને જગ્યા આપતો નથી ?’ આવાં પવનજયનાં વચન સાંભળીને સાગર બોલ્યો— ‘ મારો રથ શા માટે બાજુપર થશે ? તું કાંઈ મારાથી અધિક છે ?’ પવનજય બોલ્યો— ‘ ત્યારે તું શું કાંઈ મારાથી અધિક છે કે રથ બાજુપર કરતો નથી ?’ આ પ્રમાણે બેસુમાર ગર્વથી તે બંને પરસ્પર વિવાદ કરવા લાગ્યા, તેથી ત્યાં ઘણાં લોકો એકઠા થયા અને તે બંનેને કહેવા લાગ્યા— ‘ તમને-સમાન કુળ જાતિવાળા, એક સ્થાનકેજ લાલેલા અને મિત્રોની જેમ સરખી વયવાળાઓને-આવી રીતે પરસ્પર વિવાદ કરવો યોગ્ય નથી. વળી એક જો નમે તો બીજો નમે એવી રીતિ છે, માટે તમે અમારી શિખામણ માનો. પૌર જનોએ આ પ્રમાણે તેમને ઘણું સમજાવ્યા, પણ તે બંને સમજ્યા નહીં. આ હકીકત તે બંનેના માંતપિતાઓએ સાંભળી, એટલે તેઓ ત્યાં આવ્યા. તેમણે પોતપોતાના પુત્રને હાથ પકડી બાજુપર લઈ જઈને ચતુરાઈ વાળી યુક્તિથી કહ્યું—“ તમને વશ્નિક કુળમાં હિત્વન્ન થયેલાઓને આવો વિરોધ શો ? આવો વિરોધ તો વગર વિચાર્યું કરનારા ક્ષત્રીઓને હોય. તમારામાંથી જે નમીને માર્ગ આપશે તેના કુળ, શીલ, બળ કે યશ કાંઈ ઘટવાના નથી; તે તો તમારા આવા દુરાચરથીજ ઘટવાના છે. વળી આમ કરવાથી જગરના લોકો તમારા કુલીનપણાને દૂષણ આપશે અને

તમે દુર્જનોના મનોરથ પૂરશો. અથવા બીજું કંઈ નહીં તો અમારું વચનજ તમે એકવાર માનો, કેમકે આખા નગરમાં અમારું વાક્ય કોઈ ઉલ્લંઘન ન કરે તેવા અમે પ્રતિષ્ઠિત છીએ અને તમારે તે વિશેષ રીતે માનનીય છીએ.”

આ પ્રમાણે બંનેના માતૃપિતાએ ઘણું સમજાવ્યા, પણ જેમ મદિરાપાન કર્યું હોય તેમ તે બંનેએ કંઈપણ માન્યું નહીં; તેથી તેઓ પાછા પોતપોતાને ઘરે ગયા. અનુક્રમે એ વૃત્તાંત રાજાના જાણવામાં આવ્યો. એટલે તેણે પોતાના છડીદાર સાથે કહેરાવ્યું-“ ભો ભો શ્રેષ્ઠી-પુત્રો ! આ તમારી કેવી લડાઈ અને આગ્રહ છે ? અરે ! પિતાની લક્ષ્મીથી મદાન્મત્ત થયેલા મૂર્ખો ! તમે કેમ સમજતા નથી અને તમારા માતૃપિતાનું તથા નગરજનોનું કહેવું કેમ માનતા નથી ? તમને સૌએ સમજાવ્યા છતાં તમે પોતપોતાના રથ પાછા ફરવીને પોતપોતાને ઘરે કેમ જતા નથી ? કેમકે તમે ઘરમાં બેસીને ગર્જરવ કરનારા છો ! કદી તમને એમ કરવું ઠીક ન લાગતું હોય તો શીઘ્ર પોતપોતાના રથમાંથી ઉતરી દેશાંતરમાં જાઓ અને પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવીને પાછા અહીં આવો. એ પ્રમાણે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને જે આવતા વર્ષની અનંગ ત્રયોદશીને દિવસે સ્વભુજોપાર્જિત દ્રવ્યવડે યાચકસમૂહના મનોરથોને અત્યંત પૂર્ણ કરશે તેનો રથ સર્વત્ર અસ્ખલિતપણે ફરશે; બીજાનો રથ તે પાછો વાળશે. ”

આ પ્રમાણેનું રાજનું કહેણ સાંભળીને પવનંજય હર્ષિત થઇ તડાળ પોતાના રથમાંથી ઉતર્યો અને ઉતાવળે દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલ્યો. સાગર પણ પોતાના રથમાંથી ઉતરીને માઠાં શકુનોએ તેને વાર્યા છતાં પણ પવનંજયની ઈર્ષ્યાથી ઉત્તર દિશા સન્મુખ ચાલ્યો. શુભ શકુનોએ ત્રેરેલા પવનંજયે ઉત્સાહથી ચાલતાં ધીમે ધીમે ધણી પૃથ્વીનું અતિક્રમણ કર્યું.

એ સમયમાં કાંચીપુરી નામની નગરીમાં લક્ષ્મીપુર નામનો શ્રેષ્ઠી વસતો હતો. તેને જગતમાં મનોરમ એવી મનોરમા નામની પુત્રી હતી. અન્યદા તેણે કોઇ નિમિત્તિઆને બોલાવીને પૂછ્યું-“મારું આયુષ્ય કેટલું છે ? અને મારે પુત્ર ન હોવાથી આ લક્ષ્મીનો અને મારી પુત્રીનો પતિ કોણ થવાનો છે ?” નિમિત્તિએ કહ્યું-“આજથી છ માસનું તમારું આયુષ્ય છે. છ માસને અંતે સાત દિવસની મસ્તકની પીડાને ભોગવીને તમે મૃત્યુ પામશો અને આ પુત્રીનો તથા તમારી લક્ષ્મીનો પરદેશી પુરૂષ સ્વામી થશે.” શ્રેષ્ઠીએ પૂછ્યું-“અમે તેને કેવી રીતે બાળખીશું ?” નિમિત્તિએ કહ્યું-“અહીંથી પાંચ યોજન દૂર પુંડરીક નામનું તીર્થ છે, ત્યાં પુંડરીક નામનો યજ્ઞ છે, તેની યાત્રાએ તમે જશો; યાત્રા કરીને પાછા વળતાં સ્ખલિત થયેલા રથમાંથી તમારી જે પુરૂષ રક્ષા કરશે તે પવનંજય નામનો તમારી પુત્રીનો તથા લક્ષ્મીનો સ્વામી

થશે. ' શ્રેષ્ઠીએ તે નિમિત્તિઆનો સત્કાર કરીને વિસર્જન કર્યો. પછી પોતે પુંડરીક તીર્થે જવા માટે સર્વ લક્ષ્મી સહિત ચાલ્યો. યાત્રા કરીને પાછા વળતાં રથ સ્થલના પામવાથી તેમાંથી પડતા તે શેઠની ત્યાં આવી ચડેલા દક્ષ-મુખ્ય પવનજયે રક્ષા કરી અને તેમને બચાવી લીધા. શ્રેષ્ઠીએ તેની આગતાસ્વાગતા પૂછી અને પોતાને ધરે લઇ જઇને તેને ભક્તિ પૂર્વક જમાડ્યો. પછી નિમિત્તિઆએ કહેલી વાત કરીને શેઠ તેને પોતાની પુત્રી પરણાવી.

અન્યદા શ્રેષ્ઠીના મસ્તકમાં અત્યંત પીડા ઉત્પન્ન થઈ. તેથી પોતાનો અંતસમય નજીક જાણીને તેણે પવનજયને કહ્યું- ' હે વત્સ ! આ અઘર કોટી સૌનૈયામારા છે તે તમે મહુણ કરો. આજથી આ મારી પુત્રી મનોરમા સાથે એવી રીતે વર્તજો કે જેથી ક્યારે પણ પરાભવથી ખેદ પામીને તે મને ન સંભારે. ' પવનજયે તે વાતનો સ્વીકાર કરીને કહ્યું- ' તમે આ મસ્તક પીડાથી ખેદ પામશો નહીં. હું ઉત્તમ વૈદ્યોને લાવીને એવો પ્રયાસ કરીશ કે જેથી તમે સજ્જ થશો. ' શેઠે કહ્યું- ' વૈદ્યથી અને ઔષધથી સર્થું, હવે તો તમે મને ધર્મૌષધ આપો કે જેથી મારો પરભવ મુધરે. ' પવનજયે તે વાત કબુલ કરીને સારી રીતે તેની નિઝામણા કરી. અનુક્રમે શેઠ મરણ પામ્યા.

ત્યાર પછી કેટલોક વખત પવનજય ત્યાંજ રહ્યો. અન્યદા અનંગ ત્રયોદશી નજીક આવેલી જાણીને પોતાનો

પૂર્વ વૃત્તાંત સર્વ પોતાની સ્ત્રીને નિવેદન કર્યો; અને તેની અનુજ્ઞા મેળવીને પુષ્કળ કયાણા લઇ તે પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં તેનો કયવિક્રય કરતાં તેણે એ કોટી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. એકંદર વીશ કોટી દ્રવ્ય મેળવીને આવેલા તે પવનંજયને જયવર્મ રાજાએ મહોત્સવ પૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

અનુક્રમે અનંગ ત્રયોદશીનો દિવસ નજીક આવ્યો. એટલે પવનંજયે અર્ધીજનોને વાંચ્યા ઉપરાંત દ્રવ્ય આઠ દિવસ સુધી પોતાના માણસો પાસે અપાવ્યું. પછી પુષ્કળ ભેટણું લઇને રાજા પાસે ગયો અને ભેટણું મૂકીને નમસ્કાર કર્યો. રાજાએ તેના પર પ્રસન્ન થઇને તેને શ્રેષ્ઠીપદ આપ્યું. તેથી તેના માતા પિતા ખુશી થયા, યાચકો તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને નગરના લોકો તેના ગુણગ્રામથી ખુશી થયા.

હવે સાગર જે ઉત્તર દિશા તરફ ગયો હતો, તેણે મહા કુષ્ટ પાંચ હજાર સોનૈયા ઉપાર્જન કર્યા. પછી તે વિચારવા લાગ્યો-“ મને ધિક્કાર છે ! મેં ધણે કાળે ધણું અદ્ય દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું છે, તથાપિ અનંગ ત્રયોદશી નજીક આવી છે, માટે મારે ધરે જવું તો ખરૂં. ” પછી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય સાથે લઇ, ધણી પૃથ્વીનું ઉદ્ધિંધન કરીને અનુક્રમે તે પોતાની નગરી પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં થાકી જવાથી સૂર્યાસ્ત સમયે નગરીની બહાર એક જમ્યાએ તે સૂતો,

તે વખતે તેની સાથે આવેલા માણસોએ લાગ જોઇને તેનું સર્વ દ્રવ્ય ઉપાડ્યું અને ત્યાંથી નાશી ગયા. જ્યારે સાગર જાગ્યો ત્યારે સર્વ દ્રવ્ય ઉપડી ગયું જાણીને બહુજ ખેડ પામ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો-‘ હું તો જેવો ગયો તેવોજ આવ્યો ! અને અત્યારે તો જેવો જન્મ્યો તેવો થયો છું ! તો હવે મારું મુખ હું લોકોને કેમ બતાવી શકીશ ? વળી મારે પ્રતિસ્પર્ધી પવનજય આવ્યો હશે અને દ્રવ્ય મેળવીને માનનીય થયો હશે તો હું શું કરીશ ? તોપણ હવે ધરે તો જવું અને બધા ખમર મેળવવા.’ આવો વિચાર કરીને તે પોતાને ધરે આવ્યો અને પોતાના માતા પિતાને સર્વ વૃત્તાંત પૂછ્યું. તેમણે પવનજય આવ્યા વિષેની તેને શ્રેષ્ઠીપદ મળ્યા પર્યંત સર્વ વાત કહી બતાવી; અને કહ્યું- ‘ તે વખતે આગ્રહગ્રહસ્ત થઇને તે કોઈનું વચન માન્યું નહીં તો તું કેવળ પ્રયાસ કરનારો અને ઉપહાસનું પાત્ર થયો. ’ આ પ્રમાણે કહેવાથી શોકાકાંત થયેલા પોતાના પુત્રને તેઓએ ફરીને કહ્યું-‘ હજી પણ તું ખેડ કરીશ નહીં, કેમકે જેની માનોત્રતિ થઈ હોય છે તેનોજ માનજાંશ થાય છે; અને જે પગમાં નેઉર પહેરે છે તેનેજ નિગડ (ખેડી) પહેરવાનો વખત આવે છે; તેમજ ચંદ્રમાનોજ ક્ષય થાય છે, તારાનો થતો નથી; ઢુંકામાં વૃદ્ધિ કે હાની મોટા પુરુષોનીજ થાય છે, સામાન્ય મનુષ્યની થતી નથી. મારે તારે કાંઈ પણ ખેડ ન કરતાં આપણી ચાકુ સ્થિતિમાંજ આનંદ માનીને રહેવું. ’ આ પ્રમાણે સાગરને

(૧૦૨)

સમજાવ્યો અને તેનો રથ અનંગ ત્રયોદશીને દિવસે બહારજ કાઢ્યો નહીં.

યાત્રાને દિવસે પવનજયનો રથ સર્વત્ર અસ્ખલિત પછે કુર્યો અને તેણે યાચકોને પ્રશંસાપાત્ર ઢાન આપીને રાજી કર્યો.

સાગર ધર્ષાવડે નિરંતર ચિંતવવા લાગ્યો—‘ મારી અપભ્રાજના કરનારા પવનજયને હું ક્યારે મારે હાથે હણીશ ? ’ અન્યદા ચતુર્માસી પર્વણીને દિવસે સર્વ પ્રમાદને તણ દધને ધનજય શ્રેષ્ઠી પોતાના ધરમાં યૌષધ લાઇને બેઠા. આખો દિવસ બહાર-ફરીને સંધ્યાકાળે પવનજય પોતાના પિતા પાસે આવ્યો. એટલે તેના પિતાએ તેને શિષ્ટ લાવાવડે શિખામણ આપી—“ હે વત્સ ! તું પર્વ દિવસે કદી યૌષધ ન કરી શકતો હોય તોયજી અનર્થ માત્રમાંથી રક્ષા કરનાર દેશાવગાશિક તો કર. ” પવનજયે પૂછ્યું—‘ તે વ્રત કેવી રીતે કરવું ? અને તેનું સ્વરૂપ શું છે ? ’ શ્રેષ્ઠી બોલ્યા—“ દિશી પરિમાણ વ્રતના સંક્ષેપ રૂપ આ વ્રત છે; અને સર્વ વ્રતોના પછુ એમાં સંક્ષેપ થાય છે. પ્રમાદમાં પડેલો જીવ જ્યાં સુધી અનિયંત્રિત રહે છે ત્યાં સુધી તેને વ્રત્યેક સમયે કર્મબંધ થાય છે અને તે મહા દારૂજી ઉદયને આપે છે. જેમ માંત્રિક પુરૂષ દેહમાં પ્રસરેલા વિષને ડાખમાં લાવીને મૂકે છે તેમ આ વ્રત અંગીકાર કરવાથી જીવ કર્મોના પછુ સંક્ષેપ કરે છે. આનયનપ્રયોગ

વિગેરે આ પ્રતના પાંચ અતિચાર છે, તે પ્રતની મ્હાનીના કરનારા છે અને માન મ્હાની વિગેરેના હેતુ છે, માટે તે લગાડવા નહીં. ”

આ પ્રમાણેના તે પ્રતના સ્વરૂપને સાંભળીને પવન-જયે તે પ્રત ધરમાં રહીને અંગીકાર કર્યું. તે અવસરે તેના સેવક શેખરે ઉતાવળા ત્યાં આવીને આ પ્રમાણે કહ્યું—‘આજે સહસ્રાક્ષ નામનો ઇંદ્રજાળીક અત્યારે રાજા પાસે પોતાની કંગા બતાવવાનો છે, તેથી હું પવનજય શ્રેષ્ઠી! તમને બોલાવવા માટે મને રાજાએ મોકલ્યો છે, માટે સત્વર ચાલો.’ પ્રતમાં સ્થિત થયેલા પિતા પુત્રે તેને કાંઈ પણ કિતર આપ્યો નહીં, એટલે અવસરને બાણનારી સબ્જના નામની શેઠાણીએ તે શેખરનેજ કહ્યું—‘હું વત્સ! તુંજ પવનજયનો વેષ પહેરીને ત્યાં જા કે જેથી એનો પ્રતભંગ ન થાય અને રાજા ખુશી રહે.’ શેખરે તે વાત કબુલ કરી અને પવનજયનો વેષ પહેરી તે રાજસભામાં ગયો. એ અવસરે નિરંતર છળ જોનારો સાગર શસ્ત્રો લઈને ત્યાં આવ્યો અને શ્રેષ્ઠ આસન ઉપર બેઠેલા શેખરને પવનજય છે એમ બાણીને તેણે શસ્ત્રવડે હણી નાંખ્યો. ત્યાંથી બહાર નીકળતાં તેને ખુની બાણીને રાજસેવકોએ પકડી લીધો.

અહીં ધનંજય શ્રેષ્ઠી પાસે આવીને કોઈએ પોકાર કર્યો—‘તમારા પુત્રને સાગરે હણી નાંખ્યો છે.’ શેઠે પવનજયને કહ્યું—‘વત્સ! બાણ્ય! તારે બદલે બીયારો શેખર

(૧૦૪)

હજાર્થ ગયો અને વ્રત ગ્રહણ કરીને બેસવાથી તું બચ્યો. પરંતુ પાતઃકાળે સાગરને રાજા જરૂર હણી નાંખશે, માટે તેને બચાવવો જોઈએ.’ પવનંજય બોલ્યો-‘હું પાતઃકાળે જરૂર તેને છોડાવીશ.’ પ્રભાતે રાજાની આજ્ઞાથી સાગરને વંધબૃભિએ લઈ જવામાં આવ્યો; પરંતુ પવનંજયે રાજા પાસે જઈ વિજ્ઞાપિ કરીને મહા પ્રયાસે તેને છોડાવ્યો. તેની ખરેખરી સજ્જનતા જોઈને લોકો તેના ઉપર ધણાજ તુષ્ટમાન થયા અને પગે પગે સ્તવાતો તથા સજ્જનોથી પૂજાતો તે પોતાને ઘેર આવ્યો. તેના પિતાએ પણ તેને શાખ્વારી આપી કહ્યું-‘હું વત્સ! તે બહુ સારી ક્ષમા કરી, ઉપકાર કરવાવડે તે સાગરને હણી નાંખ્યો અને પોતાની મેળે તારો યશ વૃદ્ધિ પામે એમ કર્યું. જ્યારે પ્રાણીને દીર્ઘ નિદ્રા (મૃત્યુ) પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સર્વ નષ્ટ થાય છે, પરંતુ આ દેહવડે કરેલું પોતાનું અને પરનું હિત કાયમ રહે છે-તે નષ્ટ પામતું નથી.’

ત્યાર પછી પવનંજય વિશેષ પ્રકારે ધર્મ કાર્યમાં ઉદ્ધમવાન થયો અને સારી રીતે સદ્ધર્મનું આરાધન કરીને અનુક્રમે સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખનો ભોજન થયો.

આ પ્રમાણે દશમા વ્રતના સમ્યક્ પરિપાલનથી પ્રાપ્ત થતાં ઉજ્જવળ સુખને જાણીને સમસ્ત ગુણના સ્થાનભૂત એ વ્રતના સેવનમાં લવ્યજનોએ પુરા પ્રયત્નવાન થવું.

(૧૦૫)

અગ્યારમા પૌષધોપવાસ વ્રત ઉપર બ્રહ્મસેનની કથા.

ધર્મની જે પુષ્ટિ કરે તેને 'પૌષધ' કહીએ, તે અષ્ટમી વિગેરે પર્વ દિવસોએ અવશ્ય કરવો. તેવા પૌષધને વિષે જે વસતું તે 'પૌષધોપવાસ' કહીએ. તે આહારાદિ ચાર પ્રકારે છે; અને તે ચારના પણ દેશથી અને સર્વથી એમ બે બે ભેદ છે, તે આ પ્રમાણે—દેશથી એકાશનાદિ પ્રત્યાખ્યાન કરવું તે દેશથી આહાર પૌષધ અને ચારે આહારનો આઠ પહોર પર્યંત ત્યાગ કરવો તે સર્વથી આહાર પૌષધ. એજ રીતે શરીરસત્કાર પૌષધ, બ્રહ્મચર્ય પૌષધ અને અવ્યાપાર પૌષધને માટે પણ સમજી લેવું. પૌષધ લેવાની વિધિ પૌષધ પ્રકરણથી જાણી લેવી. આ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે તે આ પ્રમાણે—

૧ કંબળાદિકના સંધારાની ઉપર ચક્ષુવડે જોયા વિના અથવા બરાબર જોયા વિના બેસવું તે પ્રથમ અતિચાર.

૨ કંબળાદિકના સંધારાની ઉપર રજોહરણાદિવડે પ્રમાણ્યા વિના અથવા બરાબર પ્રમાણ્યા વિના બેસવું તે બીજો અતિચાર.

(૧૦૬)

૩-૪ લઘુ નિતિ વડી નિતિની જમીન બરાબર જોયા વિના કે બરાબર પ્રમાણ્યા વિના વાપરવી તે પૂર્વોક્ત રીતે ત્રીજો તથા ચોથો અતિચાર.

૫ પૌષધ વિધિનું વિપરિતપણું તે પાંચમો અતિચાર. એટલે કે ક્ષુધાદિકની પીડાથી પૌષધમાં રહ્યા સતા એમ ચિંતવણું કે પૌષધ પૂર્ણ થશે એટલે આવો આહાર નીપજવીશ, આમ કરીશ. એ પ્રમાણે ચારે પ્રકારના પૌષધ સંબંધી જે પૌષધ સ્થિતિને અયોગ્ય વિચારણા કરવી તે.

આ પ્રમાણેના પાંચે અતિચારો વર્જવા. આ વ્રત ઉપર શ્રી શ્રાદ્ધદિન કલ્પ ગ્રંથમાં બ્રહ્મસેનનું દષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

વાણ્ણરસી નામની નગરીમાં બ્રહ્મસેન નામનો વણિક રહેતો હતો. તેને યશોમતી નામે સ્ત્રી હતી. અન્યદા તે શ્રેષ્ઠી નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં ગયો હતો. ત્યાં તેણે લવ્ય જીવોને ધર્મ કહેતા એક મુનિને દીઠા. તેથી તે નમસ્કાર કરી હર્ષિત થઈને તેમની પાસે ધર્મ સાંભળવા બેઠો. મુનિ બોલ્યા—“ આ જીવ વાવજીવિત આહારને ગ્રહણ કરે છે અને ત્યાં સુધી કમને પણ ઉપાર્જે છે. પછી તે કર્મવડે મહા દુઃસહ એવા અનંત દુઃખો સહન કરે છે, માટે બુદ્ધિવાન પ્રાણીએ આહારની શુદ્ધિ તજી દેવી. ”

શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું ‘હું સ્વામી ! આ ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તણું ગૃહસ્થને અશક્ય છે.’ મુનિ બોલ્યા—“ ગૃહસ્થને આહારા-

(૧૦૭)

હિકની શુદ્ધિ ટાળવા માટે પૌષધ વ્રત કહેલું છે. તે વ્રતના આહાર, અંગ સંસ્કાર, અબ્રહ્મ અને વ્યાપારના વર્જન રૂપ ચાર ભેદ દેશથી અને સર્વથી છે. તેથી ત્રિકરણ વડે તે ચારેનો ત્યાગ કરવો. યાવત કાલ પર્યંત જે ધન્ય શ્રાવક એ વ્રતને અંગીકાર કરે છે તેટલા કાલ પર્યંત તેને યતિના આચારનો પાળનાર સમજવો. એ વ્રતના (પૂર્વોક્ત) પાંચ અતિચાર-સચ્ચા, સ્થંડીલ, અપ્રેક્ષિત દુઃપ્રેક્ષિત-અને અપ્ર-માર્જિત દુઃપ્રમાર્જિત-તેમજ પૌષધની અવિધિ રૂપ છે; તેને તથા દેવા.”

આ પ્રમાણેની ગુરૂ દેશના દેતા હતા, તેવામાં તેને સાંભળનારો કોઈ ક્ષેમકંર નામે શ્રાવક બોલ્યો-‘ આ પૌષ-ધ નામના વ્રતથી આપણે તો સર્થું (આપણે કરવાના નથી), ’

તેનાં આવાં વચન સાંભળીને બ્રહ્મસેન શ્રેષ્ઠીએ ગુરૂને નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું-‘ આને શ્રાવકના કુળમાં ઉત્તન્ન થયા છતાં અને પ્રકૃતિએ ભદ્રક છતાં પૌષધ વ્રત ઉપર આટલો દ્વેષ કેમ? ’ મુનિએ કહ્યું-“ આ ભવથી ત્રીજે ભવે કૌશાંબી નામની નગરીમાં એક ક્ષેત્રદેવ નામનો વણિક હોતો, તે નગરીમાં જિનદેવ અને ધનદેવ નામના બે ભાઈ-ઓ મોટા શ્રીમંત અને ઉત્તમ શ્રાવક રહેતા હતા; અન્યઠા નાના ભાઈ ધનદેવની ઉપર કુટુંબનો ભાર આરોપણ કરીને મોટા ભાઈ જિનદેવ પ્રતિદિન વિધિપૂર્વક પૌષધ શાળા

(૧૦૮)

માં રહીને પૌષધ કરવા લાગ્યો. અન્યદા પૌષધમાં સ્થિત રહેલા જિનદેવને અવધિજ્ઞાન ઉમેત્ર થયું, તેથી જ્ઞાનના ઉપયોગવડે બાણીને તેણે પોતાના નાના લાઘવનદેવને કહ્યું- ' હે વત્સ ! હું જ્ઞાન વડે જાણું છું કે તારું આયુષ્ય માત્ર દશ દિવસનું અવશેષ રહેલું છે, માટે હે બાંધવ ! સાવધાન મનવાળો થઈને સ્વાર્થ સાધી લે. '

ધનદેવે તત્કાળ સાવધાન થઈને મહા ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્ય પૂજા કરી અને દીનજનોને પુષ્કળ દાન આપ્યું. એ પ્રમાણે નવ દિવસ શુભ કાર્યમાં વ્યતીત કરી, દશમે દિવસે સંધને ખમાવી અનશન અંગીકાર કરીને તે બુદ્ધિમાન ધનદેવ તૃણના સંચારાની ઉપર સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં તત્પર સતો બેઠો. દેવદેવ આ હકીકત સાંભળીને ત્યાં આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો- ' જુહસ્થને સસંગપણું હોવાથી આવું અવધિજ્ઞાન કેમ ઉત્પન્ન થાય ? તથાપિ જો તેમના કહેવા પ્રમાણે ખનશે તો જ્ઞાનભાનુના ઉદયાચળ સમાન પૌષધ ત્રત હું પણ પ્રહણ કરીશ. ' હવે ધનદેવ તો તેજ દિવસે પંચ નમસ્કાર મંત્ર સ્મરણ કરતો સતો મૃત્યુ પામીને ખારમે દેવલોકે ઈંદ્રનો સામાનિક દેવતા થયો. તેના શરીરનો નજીક રહેલા દેવતાઓએ સુગંધી જળની તથા પુષ્પની વૃષ્ટિ વિગેરે કરીને મહોદો મહોત્સવ કર્યો. આ પ્રમાણેની પ્રત્યક્ષ સ્થિતિ જોઈને દેવદેવ કાંઈક શ્રદ્ધાળુ થયો અને ધર્મના કામી થઈને જ્યારે ત્યારે પૌષધ કરવા લાગ્યો, અન્યદા

(૧૦૯)

અપાઠ ચતુર્માસીને દિવસે તેણે આઠ પહોરનો પૌષધ કર્યો. તે રાત્રિએ ક્ષુધા તૃષ્ણાથી અત્યંત પીડિત થવાને લીધે તે આ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગ્યો—‘ અહો! આ ધર્મ કરવામાં તો ક્ષુધા તૃષ્ણા તો મહા દુઃખ છે.’ આ પ્રમાણે આર્તધ્યાન ધ્યાવા વડે પૌષધ વ્રતમાં અતિચાર લગાડીને તે મરણ પામ્યો. ત્યાંથી વ્યંતર થઇ ચ્યવીને આ ક્ષેમંકર થયો છે. પૂર્વે પૌષધવ્રતમાં પ્રાપ્ત થયેલા ક્ષુધા તૃષ્ણાના સંકટથી મૃત્યુ પામ્યો હતો, તેથી આ ભવમાં તે વ્રતના નામથી પણ તે ત્રાસ પામે છે. ”

આ પ્રમાણે ક્ષેમંકરના પૂર્વ ભવનું વૃત્તાંત સાંભળીને બ્રહ્મસેને મુનિરાજને નમસ્કાર કરી પૌષધ વ્રત ગ્રહણ કર્યું; અને પોતાના આત્માને ધન્ય માનતો સતો પોતાને ધરે ગયો, ત્યારથી માંડીને સુખે આજીવિકા મેળવતાં અને પૌષધ વ્રતનું પાલન કરતાં તેણે કેટલોક કાળ વ્યયિતકમાવ્યો.

અન્યદા તે નગરનો રાજા અકસ્માત્ અપુત્ર મરણ પામવાથી બીજા સીમાડાના રાજાઓએ તે નગર ભાંગ્યું, તેથી પોતાના માણસો સાથે તે નગરમાંથી નીકળ્યો. અનુક્રમે મગધ દેશમાં જઈને ગોર્ધર નામના ગામમાં કૈવવશાત્ આજીવિકા ચલાવવા માટે તે રહ્યો. ત્યાં સાધર્મિક વિગેરેનો અભાવ છતાં પણ પૂર્વપરેજ કર્મ વ્યાધિમાં મહોષધ તુલ્ય પૌષધ કરવા લાગ્યો.

તે શ્રેષ્ઠીને ધરે કથવિકથ કરવાને મિષે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા

કોઈ ચાર પુરુષો નિરંતર આવી આવીને બેસવા લાગ્યા. વિશેષ પરિચયથી તેમણે શ્રેષ્ઠીના પૌષ્પ કરવાના દિવસોની તથા વખતની માહિતી મેળવી. અન્યદા શ્રેષ્ઠીએ આઠ પહોરનો પૌષ્પ કર્યો. તે રાત્રિએ પહોલો પહોર વિત્યા પછી સર્વ લોકો સુઈ ગયા એટલે તે ચાર જણા ખાતર પાડવા તેના ઘરમાં પેઠા અને ઘર છુટવા લાગ્યા. તેના ગમનાગમનથી શ્રેષ્ઠી જાગ્યા અને તેઓને ઘર છુટતા જાણ્યા. તથાપિ કિંચિત્ માત્ર પણ શુભ ધ્યાનથી ચલિત થયા નહિ-પર્વતની જેમ સ્થિર રહ્યા. સંવેગના અતિશયપણાથી તે બુદ્ધે બોલીને પોતાના આત્માને શિખામણ દેવા લાગ્યા- “ રે જીવ ! ધન ધાન્યાદિકમાં સર્વથા મોહ પામીશ નહીં. એ પરિબ્રહ્મ તો તારાથી બાહ્ય છે, તુચ્છ છે, દુઃખદાયક છે અને ભવ ભવમાં પરિબ્રમણ કરાવનાર છે, માટે તેનાથી વિપરિત એવા એટલે તારા પરમહિતકારી, ભવબ્રમણમાંથી છોડાવનાર અને તારા અંતર્ભૂત એવા ધર્મને વિષે ચિત્તને દૃઢ કર. ” આ પ્રમાણેની આત્માનુશિષ્ટિ શ્રેષ્ઠીને બુદ્ધેથી સાંભળીને તે ચોરો ભયનો નાશ કરનારી ભાવના આ પ્રમાણે ભાવવા લાગ્યા- “ અહો ! આ શ્રેષ્ઠીને ધન્ય છે કે જે પોતાના દ્રવ્યને વિષે પણ નિસ્પૃહ છે ! અને અમેજ એક અધન્ય છીએ કે જે પારકા દ્રવ્યને વાંછીએ છીએ. ” આ પ્રમાણે ઉત્તમ ભાવના ભાવતાં લઘુ કર્મપણાથી તે ચારે ચોર ભતિસ્મરણ પામ્યા અને દેવતાએ આપેલો મુનિ-વેષ અંગિકાર કરીને તેઓએ મુનિપણ ધારણ કર્યું. સૂર્યો-

હય થયો એટલે શ્રેષ્ઠીએ અકસ્માત તે ચારેને મુનિ વેષમાં
 બેઠા નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું-“ પૂર્વાપર વિરોધી એવું આ
 શું ? એટલે કે ક્યાં રાત્રિએ તમારું ચોરપણું અને ક્યાં
 અત્યારે તમારું મુનિપણું ? ” તેઓ બોલ્યા-“ આ ભવથી
 ત્રીજે ભવે તુરભિણી નામની નગરીમાં અમે ચારે કેશરી
 વિપ્રના પુત્ર હતા. અમારા પિતા મરણ પામવાથી તેના વિચો-
 ગથી વિધુર થયેલા અમે પરલોકમાં આદરવાળા થઈને તીર્થ-
 યાત્રા કરવા નીકળ્યા. માર્ગે ચાલતાં ક્ષુધાદિક વ્યથાથી મૂર્છિત
 થયેલા એક મુનિને અમે જોયા, તેથી અમે તેને પ્રયત્નવડે
 તત્કાળ સજ્જ કર્યા. પછી તેમની પાસેથી ધર્મ સાંભળીને
 અમે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને તેમની સાથેજ વિહાર કરવા
 લાગ્યા. તપ તપવા લાગ્યા અને પૂર્વગત શ્રુતનો પણ અ-
 ભ્યાસ કરવા લાગ્યા. તે ભવમાં કુળમદ કરી મરણ પામી-
 ને અમે પહેલા દેવલોકમાં દેવતા થયા. ત્યાંથી અવીને
 પૂર્વ ભવમાં કરેલા કુળમદથી અમે તસ્કરના કુળમાં ઉત્પન્ન
 થયા. આજે રાત્રિએ તમારા ઘરને હુંદતાં તમે પોતાના
 આત્માને અનુશિષ્ટિ આપતા હતા, તેસાંભળીને અમે ભતિ
 રમરણ પામ્યા અને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. આ પ્રભાણેની
 અમારી હકીકત છે. ધર્મમાં નિશ્ચળ ચિત્તવાળા તને ધર્મ
 લાભ થાઓ. ” આ પ્રભાણે કહીને તે ચારે મુનિઓએ
 અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

અહસેન શ્રેષ્ઠી ચિરકાળ દૃઢપણે ધર્મારાધન કરીને

(૧૧૨)

પ્રાંતે વિધિયુક્ત આરાધનાવડે મૃત્યુ પામી સ્વર્ગ અને મોક્ષના મુખનો ભાજન થયો.

આ પ્રમાણે મોક્ષ મુખના એક હેતુભૂત, ભવ સમુદ્રમાં હુબતા પ્રાણીનો નિસ્તાર કરવાને સેતુભૂત, અને સર્વ-પ્રતોમાં વરિષ્ઠ એવા પૌષધપ્રતના આરાધનને વિષે ભવ્ય-જનોએ સદ્બુદ્ધિવડે નિરંતર અત્યંત પ્રયત્ન કરવો.

બારમા અતિથિસંવિભાગ પ્રત ઉપર નરદેવની કથા.

આવકતું 'બારમું' પ્રત અને ચોથું 'શિક્ષાપ્રત' અતિથિ-સંવિભાગ નામે છે. તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે—તિથિ પર્વાદિક લોક વ્યવહારનો ત્યાગ કરનારા અને ભોજન કાળે આવકને ધરે આવેલા સાધુ 'અતિથિ' કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—

“જે મહાત્માએ તિથિ અને પર્વોત્સવ સર્વે તથા દીધા છે તેમને 'અતિથિ' જાણવા; બાકી બીજાઓને 'અભ્યાગત' જાણવા.”

કદપનિક એવા અન્નપાનાદિકનો દેશકાળ શ્રદ્ધા સત્કાર અને ક્રમ સહિત, પશ્ચાત્ કર્મોદિ દોષે કરીને રહિત એવો

વિશિષ્ટ ભાગ આત્માનુગ્રહની બુદ્ધિથી પૂર્વ કહેલા અતિ-
થિને જે આપવો તે અતિથિસંવિભાગ. તેના વિધિ આ
પ્રમાણે-જેણે પૌષ્ઠ કરેલ છે એવા શ્રાવકે પારણાને દિવસે
સાધુનો સદ્ભાવ સતે અવરય અતિથિસંવિભાગનું સેવન
કરવું, અને પછી પોતે પારણું કરવું. મુનિની જોગવાઈ
ન હોય તો એનો નિયમ સમજવો નહીં.

આ પ્રતના પાંચ અતિયાર છે તે આ પ્રમાણે—

૧ દેવા યોગ્ય અન્નાદિક વસ્તુ ન આપવાની બુદ્ધિથી
અતિક્રમાદિવડે અથવા અનાભોગે-અજાણતાં સચિત્ત પૃથ્વી
પાણી વિગેરેની ઉપર મૂકી દેવી તે સચિત્ત નિક્ષેપણતા
નામે અતિયાર.

૨ એજ પ્રમાણે સચિત્ત વસ્તુથી ઢાંકી દેવું તે સચિત્ત
પિધાનતા નામે બીજો અતિયાર.

૩ પોતાનું છતાં, પારકું કહેવું તે પરવ્યપદેશ નામે
ત્રીજો અતિયાર.

૪ ‘શું’ આના કરતાં હું ન્યૂન છું’ એવા માત્સર્યથી
જાન આપવું તે માત્સરિતા નામે ચોથો અતિયાર.

૫ સાધુની લિક્ષા વેળાનું અતિક્રમણ કરીને પછી
નિમંત્રણ કરવા જવું તે કાળાતિક્રમ નામે પાંચમો અતિયાર.

આ પાંચે અતિયારો જાણીને તજવા. આ પ્રત ઉપર
શ્રી શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય ગ્રંથમાં નરદેવની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

ક્ષેમપુરી નામની નગરીમાં સુતારાચંદ્ર નામે રાજા હતો. તેને પદ્મા^૧ને રહેવાના સ્થાનભૂત પદ્મ^૨ની જેવી પદ્માવતી નામે રાણી હતી. તેમને બે પુત્રો થયા. પહેલાનું નામ નરદેવ અને બીજાનું નામ દેવચંદ્ર પાડવામાં આવ્યું. તેમાં જ્યેષ્ઠ પુત્ર બળવાન, દાનેશ્વરી, ભોગી અને કળા-નિધિ થયો અને નાનો પુત્ર તે કરતાં વિપરીત લક્ષણવાળો થયો. લઘુ પુત્રને જોઈને રાજા ચિંતવવા લાગ્યો-‘ આ પુત્રના ભોગ ત્યાગાદિ વર્જિત જન્મને ધિક્કાર છે. આ પુત્ર ઐહિક^૩ અને આમુષ્મિક^૪ સર્વ કાર્ય કરવાને અસમર્થ છે, તેથી એમ જણાય છે કે આ પુત્રે પૂર્વે જરૂર કોઈ મહા દુરંત દુષ્ટત કરેલું છે, પણ તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની વિના સમ્યક્ પ્રકારે જાણી શકાય તેમ નથી. ’

અન્યદા કોષાધ્યક્ષ શ્રીફતે આવીને રાજાને જાહેર કર્યું-‘ હું સ્વામી ! આપનો ભંડાર થોડા વખતમાં ખાલી થઈ જશે. ’ રાજાએ કારણ પૂછ્યું; એટલે તેણે કહ્યું-‘ નરદેવ એવો દાતાર થયો છે કે દરરોજ કેટલું દ્રવ્ય આપણું તેનો કાંઈ નિયમ નથી. ’ રાજાએ તરતજ નરદેવને બોલાવીને કહ્યું-‘ તું એવો ત્યાગ રૂપ ગ્રહીથી ગ્રસ્ત થઈ ગયો છે કે આપણો ભંડાર ક્ષય કરવા ઈચ્છે છે એમ જણાય છે. ’ પિતાનાં આવાં વચન સાંભળી નરદેવ વિચારવા લાગ્યો-‘ આવી ભંડાર વૃદ્ધિની ઈચ્છાને ધિક્કાર છે કે જેથી

૧ લક્ષ્મી. ૨ કમળ. ૩ આ ભવ સંજ્ઞા. ૪ આવતા ભવ સંજ્ઞા.

(૧૧૫)

આવા સ્વદેય જ્ઞાનમાં પણ પિતા પોતાના મનમાં ખેડ પામે છે. વળી જ્યારે એમ છે ત્યારે હવે વનવાસની જવાબ અહીંના નિવાસથી સંયુત; માટે હવે મારે અહીંથી દશાંતર જવું એજ ઘટિત છે. ' આ પ્રમાણે વિચારી રાત્રિએ માત્ર ખડ્ગને સખાધ કરીને તે નગરમાંથી ચાલી નીકળ્યો.

પૃથ્વી પર ફરતા ફરતા અન્યદેશ તેને એક તપસ્વી મળ્યો. તેણે નરદેવને ઉત્તમ પુરુષ જાણીને નિધિકલ્પ બતાવ્યો. નરદેવે તેને પૂછ્યું- ' તમને આ કલ્પ કેણે આપ્યો છે ? ' તાપસ બોલ્યો- " અહીં પૂર્વે સિંધુસેન નામે રાજા હતો. તેને શંકરધર્મા નામે બુદ્ધિમાન મંત્રી હતો. તેની સહાયથી રાજાએ ઉગ્ર કર નાંખવા વડે લોકો પાસેથી પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવ્યું. પછી તે રાજાએ વીશ કોટી સુવર્ણ આ ગિરિની પાસેના ભંડારમાં પૃથ્વીની અંદર મંત્રી સાથે આવીને ક્ષેપન કર્યું. તે રાજા અપુત્ર મરણ પામ્યો, જેથી રાજ્યધ્વંસ થયો, એટલે તેના મંત્રી મારા ગુરૂના ગુરૂની પાસે તાપસ થયો. તેણે તેના ગુરૂને આ કલ્પ બતાવ્યો એટલે ગુરૂએ કહ્યું- ' એ તમારી પાસે સારી રીતે જાળવીને રાખો. ' એ પ્રકારે પરંપરાગત અનુક્રમે એ કલ્પ મારી પાસે આવવાથી મેં તે જમીન ખોદવા માંડી, પણ તેમાં તો અનેક વિધ્ન થયાં; માટે હું નરોત્તમ નરદેવ ! આ કાર્યમાં તું મને સહાય કર. " કુમારે દાક્ષિણ્ય તાથી તે વાત કબુલ કરી. પછી બલિ પૂજા વિગેરે કરીને તે જમ્યાએ તેણે ફરીને ખોદવા માંડ્યું એટલે યજ્ઞે તાપસને

(૧૧૬)

મારી નાંખ્યો અને નિધાન પ્રગટ કર્યું. કુમાર ચિંતવવા લાગ્યો-‘ અરેરે ! આ બિચારા તાપસનો પ્રયાસ વૃથા ગયો અને તે મરણ પામ્યો. હવે આ નિધાન મને પ્રાપ્ત થયું છે, પરંતુ તે પિતાને ભોગવવા યોગ્ય છે, મારે ભોગવવા યોગ્ય નથી. ’

આ પ્રમાણે વિચારીને નરદેવ તે દેશના રાજા અને પાતાના મામા અવંતિસેનની પાસે ગયો. તેણે તેના ઘણા સત્કાર કર્યો. પછી તેણે પૂછ્યું-‘ તું એકાકી ક્યાંથી ? ’ નરદેવે બધી હડીકત કહી સંભળાવી એટલે અવંતિસેને કહ્યું-‘ હે વત્સ ! આ રાજ્ય તું ગ્રહણ કરું હું હવે વનવાસી થઈશ. ’ નરદેવ બોલ્યો-‘ હે દેવ ! રાજ્ય લેવાથી સર્થું ! પણ તમે ઉતાવળે આ નિધાન મારા પિતા પાસે મોકલાવી આપો. ’ રાજાએ તે પ્રમાણે કર્યું, એટલે કુમાર ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

અનુક્રમે તે ગંધિલાવતિ નગરી સમીપે પહોંચ્યો. ત્યાં શકાવતાર ચૈત્યમાં પ્રથમાર્હત શ્રી ઋષભદેવની પ્રતિમા તેણે દીડી એટલે પંચાંગ પ્રણામ કરીને તેણે આ પ્રમાણે સ્તવના કરી-“ હે યુગાદિ જિનાધિશ ! હે નાભિનંદન ! ધર્મ કર્મનો ઉપદેશ કરવાથી આખા વિશ્વને અભિનંદન દાતા એવા આપ જ્ય પામો. હે દેવ ! હે મહાદેવ ! માતાના અંગરૂપ સરોવરમાં હું સ સમાન ! જે પ્રાણી આપને નમસ્કાર કરે છે તે ભવ સમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરતા નથી,

હું નાથ ! દુઃખરૂપી દાવાનળમાં વર્ષાદ સમાન આપનો જેઓ આશ્રય કરે છે તેઓ આપની આજ્ઞાનું આરાધન કરવાથી આ સંસારમાં દુઃખી થતા નથી. જે પ્રાણી નિર્વાણ પામેલા એવા તમારી ક્ષણમાત્ર પણ ભક્તિ કરે છે તે આ મહા ભયંકર એવા સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા નથી અને જેઓ ભક્તિ કરતા નથી તેઓ અહુર્નિશ પરિભ્રમણ કરે છે. જેઓ ધારાધર (વર્ષાદ) ની જેવા ગંભીર નિધો-પવાળા તમારા શાસનનો આશ્રય કરે છે તેના શાસન (આજ્ઞા) નું દેવતાઓ પણ ઉલ્લંઘન કરતા નથી. હું દેવ ! જે પ્રાણી તમારા ચરણ કમળમાં આદર પૂર્વક નમસ્કાર કરે છે તેનો જન્મ, વ્યાધિ અને મૃત્યુ અસ્ત પામે છે. અનંતકર્મોરૂપવદ્ધીનું ભંજન કરવામાં હુસ્તી સમાન અને લાખો દુઃખનું નિવારણ કરનાર હું જગન્નાથ ! તમે જય પામે. અજ્ઞાન રૂપ અધિકારનો નાશ કરવામાં અપૂર્વ સૂર્ય સમાન હું ઋષભદેવજ દેવ ! આ સંસારમાં પડતા એવા હું દીનની રક્ષા કરો, રક્ષા કરો. ”

તુષ્ટમાન ચિત્તે આ પ્રમાણે સ્તવીને તે જિન મંદિરમાંથી બહાર નીકળ્યો. એટલે ત્યાંના રાજપુરુષોએ ભક્તિ પૂર્વક નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું-“ આ નગરના સ્વામી સિંધુવિષ્ણુ રાજાએ તમને તેડી લાવવા માટે આ રથ ભોકદેયો છે, માટે એમાં આપ બેસો. તેમનાં આવાં વચન સાંભળી કુમાર તે રથમાં બેઠો અને રાજા પાસે ગયો. રાજાએ તેનું ધણું સન્માન કર્યું પછી સ્નેહ સહિત

(૧૧૮)

કહ્યું-“ આ મારી કમલાવતી નામની પુરુષદ્વેષિણી પુત્રી છે. તેને માટે મેં કુલ દેવતાની આરાધના કરી એટલે તેણે પ્રગટ થઈને કહ્યું- ‘ શકાવતાર ચૈત્યમાંથી જિનેશ્વરની સ્તુતિ કરીને જે રાજપુત્ર આજે સવારે નીકળશે તે તારી પુત્રીનો ભત્તાર થશે. ’ એમ કહીને દેવી અદૃશ્ય થઈ. હું કુમાર ! મારી પુત્રીની બીજી ચાર સખીઓ છે, તેઓ દેવાંગના જેવી રૂપવાન છે; તેમાં એક મિથિલા નગરીના રાજાની પુત્રી જયસુદરી નામે છે, બીજી વંગાધિપતિની પુત્રી લીલાવતી નામે છે, ત્રીજી કલિંગ દેશના રાજાની પુત્રી વસંતસેના નામે છે અને ચોથી કુરુરાજની પુત્રી અનંગલેખા નામે છે. તે ચારે કન્યાઓએ પણ કમલાવતી જેને વરે તેનેજ વરવાનું અંગીકાર કરેલું છે, માટે તે પાંચે કન્યાઓનું તમે પાણિમહુલ કરો. ”

કુમારે તે વાતની હા હા, એટલે સિંધુવિષ્ણુ રાજાએ બીજા રાજાઓની સાથે રહીને મોટા મહોત્સવ પૂર્વક પાંચે કન્યાઓ નરદેવ કુમારને પરણાવી, અને હસ્તીઓ, અશ્વો વિગેરે પુષ્કળ દાયજો આપવા વડે તેનો સત્કાર કર્યો. કુમાર પણ કેટલોક કાળ ત્યાં રહ્યો. પછી પોતાના પિતાનાં તેડાવવાથી તે પોતાને નગરે આવ્યો. અંતઃપુર પરિવાર સહિત તેણે માતા પિતાને ધણા હર્ષથી પ્રણામ કર્યો. પછી તેનું સર્વ ચરિત્ર સાંભળીને રંજીત થઈ તેના પિતાએ તેને કહ્યું- ‘ ગમે તેટલું પુષ્કળ દ્રવ્ય દાનમાં આપતાં છતાં પણ તે

ખુટતું નથી, કેમકે આખા ગામના લોકો પાણી ભરે છે છતાં પણ કુવાનું પાણી કાંઈ ખુટી જતું નથી. વળી આ નર-દેવનો પુણ્યોદય કાંઈક અદ્ભુત જણાય છે કે જેનાવડે આટલી બધી લક્ષ્મીનો અને નિધાનનો તેને અકસ્માત લાભ થયો. પણ એમ જણાય છે કે લક્ષ્મી પુણ્યાનુસારિણીજ છે. તેથી કૃપણપણું તો સર્વથા વૃથાજ છે, મારે શ્રેયાર્થીઓએ લક્ષ્મી છતાં તેનું દાન આપવું તેજ કર્તવ્ય છે. ’

રાજા આ પ્રમાણે વાત કરે છે તેવામાં ઉદ્યાનપાલકે આવીને વિજ્ઞાપિ કરી—‘ હે સ્વામી ! આપણા નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં જયધોષ નામના ત્રણ જ્ઞાનધારક આચાર્ય ભગવાન સમોસર્યા છે. ’ રાજા આવી વધામણી સાંભળી, તેને ઉત્કૃષ્ટ દાન આપી પુત્ર સહિત ઉદ્યાનમાં ગયા અને આચાર્યને વંદના કરીને તેમની સમીપે બેઠા. એવામાં સ્વાતિદત્ત નામે શ્રેષ્ઠીપુત્ર સહિત ત્યાં આવ્યો અને ગુરુ મહારાજને નમીને તેણે આ પ્રમાણે પૂછ્યું—‘ હે સ્વામી ! આ મારો પુત્ર મારા ઘરમાં પુષ્કળ સંપત્તિ છતાં પણ તેનો ઉપભોગ કરી શકતો નથી. જો તે સારાં વસ્ત્રો પહેરે છે તો ગાત્ર ભંગ થાય છે, એકવાર પણ જો સારું ભોજન જમે છે તો તેને બહુ વાર સુધી બાધા પીડા કરે છે, માથા ઉપર જો પુષ્પમાળ બાંધે છે તો મસ્તક પીડા ઉત્પન્ન થાય છે, અને જો શરીરે વિશેષન કરે છે તો આખા શરીરમાં દાહ થાય છે; તો હું પ્રભુ ! આ પુત્રે પૂર્વ શું દુષ્ટત્વ કર્યું છે તે કહો. ’

(૧૨૦)

પછી આચાર્ય રાજદિકની ઉપર દૃષ્ટિ નાંખીને બો-
લ્યા-“ પૂર્વે વતસ દેશમાં મુજા બુદ્ધિવાળા ત્રણ મિત્રો
રહેતા હતા. અન્યદા તે નગરના ઉદ્યાનમાં કુરરાજપુત્ર
મહાબળ નામના મુનિ પધાર્યા, તેને મિત્રોએ દીઠા; એટલે
તેમણે ભક્તિ પૂર્વક વંદના કરી અને તેમની પાસે બેઠા;
ગુરુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો એટલે યતિ ધર્મમાં અસમર્થ
એવા તેમણે ગૃહીધર્મ પૂજ્યો. ગુરુએ સમ્યક્ત મૂળ અગ્યાર
વ્રતોનું સ્વરૂપ કહ્યું, પછી બારમા અતિથિ સચિભાગ
વ્રતનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.-‘ તિથિ પર્વા-
દિક જન્મણે તજ દીધા છે તેને અતિથિ કહીએ. તેમને
આધાર્કર્મોદિક દોષવડે અદુષિત અન્નાદિક વસ્તુઓનો વિભાગ
આપ્યો એટલે ભક્તિ વડે તેનું દાન આપવું તે આવકનું
બારમું વ્રત છે; અને સમગ્ર પ્રકારની ભોગ સામગ્રી તેમજ
સંપત્તિની પ્રાપ્તિનું એ એક શ્રેષ્ઠ કારણ છે. એ વ્રતના
સચિત્ત આશ્લેષણાદિક પાંચ અતિચાર છે તે વર્જવા,
કારણ કે તે દાન લાભાદિક પાંચે પ્રકારની લબ્ધિનો ધાત
કરનારા છે. ’ આ પ્રમાણે સર્વ વ્રતોનું સ્વરૂપ સાંભળીને
તે ત્રણ મિત્રોએ ગૃહીધર્મ અંગીકાર કર્યો અને પોતાના
આત્માને ધન્ય માનતા સતા પોતપોતાને ઘેર ગયા. મુનિએ
અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

અન્યદા તેમાંથી જ્યેષ્ઠ મિત્ર સુરાષ્ટ્ર દેશમાં વ્યાપારાર્થે
ગયો. ત્યાં રૈવતાચળની પાસે કોઈક નગરમાં રહ્યો. કાર્તિક
ચૌમાસાની ચતુર્દશીએ તેણે પૌષધ કર્યો અને સમ્યક્ પ્રકારે

(૧૨૧)

આરાધન કરીને બીજે દિવસે સવારે પૌષધ પાચેા. મધ્યા-
ન્હ સમયે તે જમવા બેઠો અને ભોજન પીરસ્યું એટલે
તેને વિચાર થયો કે મુનિરાજને દાન આપ્યા શિવાય હું
કેવી રીતે જમું? જો કોઈ મહર્ષિ કાંઈકથી મારા ભાગ્ય-
યોગે અહીં આવી ચડે તો તેમને પ્રતિજ્ઞાલીને હું ભોજન
કરું. આ પ્રમાણે શુદ્ધબુદ્ધિએ વિચારી, નમસ્કાર મંત્ર
સંભારી, દિશાયલોકન કરી, આસન પર બેસી, હાથમાં
કોળીઓ લઇને તે જમવા માંડે છે તેવામાં દ્રવિડ રાજર્ષિ
તેજ ગિરિ ઉપર ચતુર્માસ રહેલા અને જેમણે ચતુર્માસી
તપ કરેલો તેઓ પારણાને નિમિત્તે ગિરિથી ઉતરીને ત્યાં
પધાર્યા. તેમને જોઈને સહસ્રા વગર વાદળે વૃષ્ટિ થાય તેથી
આનંદ પામે તેમ આનંદિત થઈ તે ઉભો થયો અને
ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરીને તેમને પ્રતિજ્ઞાલ્યા. સુપાત્ર
દાનના યોગથી ત્યાં પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયા; અને તે ભવમાં
પણ તે ધર્મ, કામ ને અર્થ એ ત્રણેનું ભોજન થયો.

કનિષ્ઠ મિત્રે પણ ત્યાં પૌષધને પારણે ખાવાને વખતે
સચિત્ત ક્ષેપણાદિક પાંચ અતિચારો લગાડીને પારણું કર્યું.
પછી તે વાત તેણે પ્રચ્છન્નપણે મધ્યમ મિત્રને કહી. તેણે
કહ્યું-‘ તે’ બહુ ઠીક કર્યું; ન દીધું અને ન વ્રત ગયું. ’

અનુક્રમે તે ત્રણે મિત્રો મરણ પામી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન
થયા. ત્યાંથી સ્વર્ગીને મોટો મિત્ર હે રાજા ! આ તમારો પુત્ર
નરદેવ થયો. પાત્ર દાનના યોગથી તે આ ભવમાં પણ

દાન ભોગાદિ ગુણનું ભાજન થયો છે. બીજા મિત્રનો જીવ હે રાજા ! તારો લઘુ પુત્ર થયો. તે કનિષ્ઠ મિત્રના પાપની અનુભોદના કરવાથી તારા જ્યેષ્ઠ પુત્રથી વિપરીત સ્થિતિ વાળો થયો છે; અને હે સ્વાતિદત્ત શેઠ ! કનિષ્ઠમિત્ર તમારો પુત્ર થયો છે. પૂર્વે પ્રતભંગ કરેલ હોવાથી તે ત્યાગ ભોગાદિ રહિત થયો છે એટલુંજ નહીં પણ કોઈ ક્ષુદ્ર વ્યંતર તેને અહર્નિશ પીડા કરે છે. આ વિદ્યમાં એ પ્રત ઉપરાંત બીજું કોઈ વિશેષ સુખનું સાધન નથી. દરેક પ્રાણી પોતાના પૂર્વ કર્મ વડેજ સુખ દુઃખ પામે છે. આત્માને યાવત્ મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યંત સુખ આપનાર એ પ્રત છે. ”

આ પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજે કહેલું લણેના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત સાંભળીને રાજા વિગેરેએ યથાચોગ્ય ધર્મ અંગીકાર કર્યો, અને શુદ્ધ જુદ્ધિવાળા નરદેવે વિશિષ્ટ શ્રાવક ધર્મ સ્વીકાર્યો. પછી સૌ સૌને સ્થાનકે ગયા, એટલે આચાર્ય ત્યાંથી વિહાર કર્યો.

નરદેવ ઘણા કાળ પર્યંત રાજ્ય અને નિરતિચાર પ્રત પાળીને પ્રાંતે સંયમ લઈ સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખનો ભાજન થયો.

દેવતા, મનુષ્યના અને મોક્ષના સુખને આપનાર અને નરકાદિક દુઃખના સમૂહને હરનાર અતિથિસંવિભાગ પ્રતના આરાધનમાં હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે હર્ષ પૂર્વક આદરવંત થાઓ.

